

Nicolae URSULESCU

Felix Adrian TENCARIU

RELIGIE ȘI MAGIE LA EST DE CARPAȚI ACUM 7000 DE ANI

Tezaurul cu obiecte de cult de la Isaiia

Casa Editorială
DEMIURG

Lucrarea a fost realizată în cadrul **Centrului Interdisciplinar de Studii Arheoistorice** al
Universității „Al. I. Cuza” Iași

Seria ***Archaeologia Interdisciplinaris*** 2

EDITOR: Nicolae Ursulescu

Nicolae URSULESCU

Felix Adrian TENCARIU

RELIGIE ȘI MAGIE LA EST DE CARPAȚI ACUM 7000 DE ANI

Tezaurul cu obiecte de cult de la Isaia

*

***RELIGION AND MAGIC AT EAST OF CARPATHIANS 7000 YEARS
AGO***

Treasure with cult objects of Isaia

*

RELIGION ET MAGIE A L'EST DE CARPATES IL Y A 7000 ANS

Trésor d'objets de culte de Isaia

Casa Editorială „Demiurg”
IAȘI 2006

Casa Editorială Demiurg

✉ Șoseaua Păcurari nr. 68, bl. 550, sc. B, et. 4, ap. 16

700547 - Iași, România

☎ 0232/25.70.33; 0745/37.81.50; 0745/90.20.23

E-mail: iiionita@mail.dntis.ro; ceddemiurg@yahoo.fr

Consilier editorial: dr. Alexandrina Ioniță

Director Marketing:

Irina Ioniță (☎ 0740/08.20.05).

Editura răspunde la comenzi în limita tirajului disponibil.

Editură acreditată de CNCIS în 2003, reacreditată în 2006.

© Casa Editorială Demiurg

Reproducerea în orice formă, inclusiv prin xerocopiare, fără acordul scris al editurii, intră sub incidența legii drepturilor de autor.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

URSULESCU, NICOLAE

**Religie și magie la est de Carpați acum 7000 de ani : tezaurul cu
obiecte de cult de la Isaiia = Religion and magic at east of Carpathians
7000 yars ago : treasure with cult objects of Isaiia = Religion et magie a
l'est de Carpates il y a 7000 ans : trésor d'objets de culte de Isaiia /
Nicolae Ursulescu, Felix Adrian Tencariu. - Iași : Casa Editorială Demiurg,
2006**

Bibliogr.

ISBN (10) 973-7603-63-X ; ISBN (13) 978-973-7603-63-9

I. Tencariu, Felix Adrian

902(498 Isaiia)

CUPRINS

Introducere / 7

Geografie și istorie la confluența Prutului cu Jijia / 11

Dezvăluirea unei lumi uitate / 15

Cum s-a descoperit „tezaurul” / 35

Construcția cu rol de sanctuar de la Isaiia / 39

A existat o magie a numerelor în eneolitic? / 57

O viziune medicală asupra statuetelor de la Isaiia / 61

Credințe și reprezentări religioase la comunitățile eneolitice timpurii din Moldova / 65

Epilog: o continuare necesară / 77

Catalogul descoperirilor din construcția-sanctuar de la Isaiia / 81

Rezumate / 134

Bibliografie / 144

Abrevieri / 152

Indice general / 153

Planșe (I-X) / 157

C O N T E N T S

Introduction / 7

Geography and history at the confluence of Pruth and Jijia rivers / 11

Unveiling a forgotten world / 15

How the „treasure” was found / 35

Construction with sanctuary like role from Isaiia / 39

Was there a magic of numbers in Chalcolithic? / 57

A medical concept about the statuettes from Isaiia / 61

Beliefs and religious representations of the Early Chalcolithic communities from Moldavia / 65

Epilogue: a necessary continuation / 77

Catalogue of the discoveries from the construction-sanctuary of Isaiia / 81

Summary / 134

Bibliography / 144

Abbreviations / 152

General index / 153

Plates (I-X) / 157

SOMMAIRE

Introduction / 7

Géographie et histoire au confluent du Prut avec la rivière de Jijia / 11

Dévoilement d'un monde oublié / 15

Comment on a découvert le „trésor” / 35

La construction au rôle de sanctuaire de Isaiia / 39

A-t-il existé une magie des nombres dans l'Énéolithique? / 57

Un point de vue médical sur les statuettes de Isaiia / 61

Croyances et représentations religieuses aux communautés de l'Énéolithique ancien de
Moldavie / 65

Epilogue: une suite nécessaire / 77

Catalogue des découvertes de la construction-sanctuaire de Isaiia / 81

Résumé / 139

Littérature / 144

Abréviations / 152

Index général / 153

Planches (I-X) / 157

INTRODUCERE

Au trecut zece ani de când, undeva pe malul Jijiei, aproape de confluența sa cu Prutul, începeau, în 1996, lângă un sat moldav cu nume de rezonanță biblică, primele săpături arheologice care aveau să ducă la descoperirea uneia dintre cele mai interesante așezări eneolitice, mai ales sub raportul vestigiilor de ordin spiritual, lăsate de oamenii de acum șapte milenii.

Inițierea săpăturilor în acest loc izolat s-a datorat insistenței cu care fiul acestor locuri, Vicu Merlan, proaspăt absolvent al Facultății de Istorie-Geografie a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava și recent angajat al Muzeului Municipal din Huși, a dorit să verifice, cu ajutorul săpăturilor sistematice, rezultatele încurajatoare pe care le obținuse, în anii anteriori, prin cercetările de suprafață întreprinse aici, ca și în alte locuri de pe teritoriul comunei Răducăneni (din care face parte și satul Isaiia), pentru finalizarea tezei sale de licență – o prezentare monografică a vestigiilor arheologice din zonă (MERLAN 1995). Întrucât experiența încă redusă în materie de cercetări arheologice sistematice nu-i permitea să înceapă singur această lucrare, ne-a solicitat sprijinul, pentru coordonarea lucrărilor, având în vedere că, în toamna anului 1990, i-am fost, pentru câteva

luni, profesor și la Suceava, ajutând la reluarea cursurilor Facultății de Istorie-Geografie, la recent înființata Universitate „Ștefan cel Mare”. Am acceptat cu interes oferta, întrucât deschisese din 1990 cercetările în marea așezare precucuteniană de la Târgu Frumos (URSULESCU, BOGHIAN 1996, 38-72; URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2005, 217-260) și am considerat că era utilă o comparare a vestigiilor din două așezări aparținând acestei civilizații preistorice, cu atât mai mult cu cât, pe teritoriul județului Iași, ea era până atunci extrem de puțin cunoscută¹.

Desfășurarea primului sondaj, ca și a celui de al doilea (în octombrie 1998), a fost posibilă doar prin sponsorizările obținute de la diferite firme din Huși, care au înțeles să sprijine această acțiune de cercetare arheologică. Le menționăm în text, cu mulțumirile cuvenite.

¹ Până în 1990, despre cultura Precucuteni pe teritoriul județului Iași se cunoșteau câteva date sumare, ca urmare a efectuării unor sondaje: Larga Jijia (ALEXANDRESCU 1961, 21-37), Andrieșeni (FLORESCU 1959, 329-335; 1959a, 118-124), Chiperești (CIUDIN, POPOVICI, CHIRICA 1981-1982, 101-111), precum și a unor cercetări de suprafață (Așezări, 29-30; RAJI, 29, 37, 45, 50, 52, 55, 72, 107, 142-143, 146, 159, 174, 186, 259, 319, 342-343, 365, 367, 377, 381, 416, 417, 419, 420, 431, 433-434, 437, 439, 450, 452, 457, 460, 464; DINU, PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1980, 21-22; ZAHARIA 1955, 289).

Începutul (1996) a fost modest, limitându-se la un simplu sondaj pentru stabilirea stratigrafiei aşezării şi a cronologiei vestigiilor, dar ne-a relevat existenţa unor locuri din mai multe perioade, dintre care cea mai importantă, prin consistenţa vestigiilor, era cea din vremea culturii Precucuteni, aparţinând perioadei eneoliticului timpuriu (circa 4200-3600 b.c.). Descoperirea cea mai importantă a constatat în sesizarea vestigiilor unei locuinţe cu platformă de lut şi structură lemnoasă, care prezenta urme clare ale unei refaceri totale pe acelaşi loc. În conţinutul acestei locuinţe, lângă urmele răvăşite ale unei vetre, au apărut câteva obiecte neobişnuite, cu evident caracter de cult, care, mai târziu, vor fi desemnate drept primul complex de cult din locuinţa nr. 1 de la Isaiia.

Sondajul din octombrie 1998 şi-a propus să continue dezvelirea complexului de locuire sesizat în 1996, dar a fost de dimensiuni şi mai reduse. Rezultatul cel mai important a fost descoperirea recipientului de lut ce adăpostea ansamblul de piese de cult, căruia îi dedicăm lucrarea de faţă.

Surprizei iniţiale a momentului în care ne-am aflat în faţa unei descoperiri de excepţie – putem afirma astăzi, nu numai pentru arheologia românească, ci şi pentru cea europeană – i-au urmat ani de muncă, în care, treptat-treptat, ni s-au relevat o serie din sensurile profund spirituale încifrate în micile obiecte de lut, care, luate separat, ar fi putut trece drept piese arheologice obişnuite, dar care, laolaltă, ne-au sugerat faţete nebănuite,

extrem de complexe, despre o societate de mult apusă şi pe care, altfel, cu greu ni le-am fi putut imagina.

Ceea ce a frapat din primul moment a fost asemănarea izbitoare a acestui complex de cult, în privinţa compoziţiei şi a condiţiilor de descoperire, cu un alt ansamblu de obiecte, datând din aceeaşi perioadă şi având aceeaşi semnificaţie şi destinaţie rituală, găsit cu 15 ani înainte în locuinţa nr. 36 de la Poduri, jud. Bacău (MONAH 1982, 11-13; 1995, 14-16; 1997, 191-192; MONAH et alii 1983, 15-20; 1986, 138; 2003, 44-47, 107-110, 143-144; MANTU, DUMITROAIA 1997, 179-181). Distanţa foarte mare dintre cele două aşezări, ca şi modelarea parţial diferită a statuetelor ce compuneau cele două ansambluri de cult, au exclus, din start, posibilitatea unei produceri de către acelaşi om a celor două structuri rituale. Dar, dincolo de particularităţile de modelare, răzbătea aceeaşi idee, care s-a materializat în producerea celor două complexe de cult, cu respectarea aceloraşi canoane. Acest fapt, coroborat cu alte observaţii disparate, ca şi comparaţia cu descoperirile contemporane din construcţia de cult de la Sabatinovka II (Ucraina) (MAKAREVIČ 1960, 290-301), ne-a întărit convingerea că lumea culturii Precucuteni nu era formată atât dintr-o serie de triburi separate, cât, mai ales, dintr-o populaţie animată de aceleaşi credinţe şi convingeri magico-religioase. Se putea, deci, vorbi, fără teama de a greşi, despre **existenţa unei religii unitare la nivelul culturii Precucuteni!** Lucrul era cu atât

mai important cu cât cultura Precucuteni nu este decât precursorul direct al strălucitei civilizații cu ceramică pictată Cucuteni-Tripolie și, astfel, multe din aspectele complexe vieți spirituale a populației cucuteniene se puteau înțelege într-o nouă lumină, cunoscându-i-se mai bine rădăcinile. Extrem de utile pentru dezvoltarea semnificațiilor comune ale celor două complexe de cult (Poduri și Isaiia) au fost repetatele și fecundele discuții pe care le-am avut cu colegul și prietenul dr. Dan Monah, descoperitorul tezaurului din așezarea preistorică de tip *tell* de la Poduri.

Un șir de conferințe, susținute atât în țară (Iași, București, Piatra Neamț, Suceava), cât și peste hotare, la universitățile din Bari (2000 și 2002), Chișinău (2002), Berlin (2004), Thessalonica (2005), ca și la cel de al XIV-lea Congres Internațional de Științe Preistorice și Protoistorice de la Liège (2001), ne-a permis să ne îmbogățim treptat viziunea asupra profundelor și tainicelor semnificații ale acestei descoperiri, care, peste tot unde a fost prezentată, a stârnit interes și discuții punctuale. La pătrunderea ei în circuitul științific național și internațional a contribuit și publicarea unor articole în reviste de specialitate: *Memoria Antiquitatis* (Piatra Neamț), *Sargetia* (Deva), *Academica* și *Magazin istoric* (București), *Analele Facultății de Litere și Filosofie* ale Universității din Bari și, nu în ultimul rând, *British Archaeological Reports* (Oxford) (vezi bibliografia).

Ansamblul de obiecte de cult („tezaurul”, cum ne place să-i spunem, nu fără justificare, pentru că și lutul poate forma uneori un tezaur, concurând metalele și pietrele prețioase, cărora li se rezervă, de obicei, acest termen) a avut un rol decisiv și pentru soarta investigațiilor arheologice din situl de la Isaiia. Se părea, la un moment dat, că lipsa de fonduri va fi „mâna criminală” care va stopa cercetările ce debutaseră atât de promițător. Dar, întâmplarea (care poartă aici numele intervenției salutare a colegului Dan Monah) a făcut ca această descoperire să intre în atenția unui împătimit al valorilor artistice și arheologice în general, al celor cucuteniene în special, dr. Romeo Dumitrescu din București, de loc din Moinești și care se implicase deja în susținerea cercetărilor de la Poduri (localitate vecină cu urbea lui Tristan Tzara). Frapat de asemănarea dintre cele două ansambluri de cult și de valoarea lor pentru relevarea vieții spirituale a precursorilor civilizației cucuteniene, dr. Dumitrescu a înființat Fundația „Cucuteni pentru mileniul III” și a găsit resursele financiare pentru reluarea, în 2000, la scară amplă, a săpăturilor de la Isaiia. De atunci s-au desfășurat șase campanii consecutive, putându-se dezveli o parte semnificativă din suprafața așezării, cu opt locuințe și numeroase gropi precucuteniene, precum și cu vestigii din alte epoci istorice, dintre care se remarcă cele hallstattiene și sarmatice.

Deși aici s-au descoperit, între timp, și alte piese și structuri cu o evidentă semnificație rituală, denotând că, aproape în fiecare locuință,

se desfășurau forme complexe de cult, totuși „tezaurul” din locuința nr. 1 rămâne descoperirea emblematică pentru această stațiune arheologică. Popularitatea celor 21 de „zeițe” de la Isaiia a sporit mereu, atât prin interesul constant arătat față de ele în mass-media românească (reportaje televizate, film documentar, articole și informații în cotidiene și reviste de mare tiraj), cât și prin expozițiile organizate de Fundație în diferite orașe ale țării (București, Călărași, Ploiești, Târgoviște, Bacău, Piatra Neamț, Brașov), ocazie cu care s-au editat și cataloage de o înaltă ținută artistică.

Tocmai interesul arătat de specialiști, ca și de publicul larg față de această descoperire ne-a determinat să realizăm această prezentare monografică², pentru a prezenta piesele în integralitatea lor și pentru a putea discuta multiplele probleme pe care ansamblul de piese de cult de la Isaiia le ridică în legătură cu viața spirituală și socială a străvechilor comunități precucuteniene, care, cu circa șase milenii în urmă, locuiau pe teritoriul actual al Moldovei.

Oare e prea mult o carte pentru un ansamblu de obiecte de cult, fie el și un *unicum*, prin compoziția și valoarea sa? **Convingerea**

² Din păcate, fostul nostru colaborator, Vicu Merlan, a declinat invitația de a participa, în calitate de coautor, la redactarea acestei monografii, dorind să prezinte descoperirea într-o carte de autor (fără a ne anunța anterior despre intenția sa!). Îi respectăm decizia, după cum îi recunoaștem atât meritele în inițierea săpăturilor de la Isaiia, cât și erorile pe care le-a comis în perioadele când s-a aflat singur pe șantier, lăsând în seama specialiștilor să judece valoarea publicației sale.

noastră este că „tezaurul” de la Isaiia merită cu prisosință paginile unei cărți.

Am realizat-o cu speranța că monografia va declanșa un larg și viu schimb de opinii între specialiști, contribuind astfel la elucidarea unor probleme ale istoriei, încă enigmatice, a populației eneolitice din spațiul est-carpatic.

Nu putem încheia aceste rânduri, fără a aduce mulțumirile noastre cele mai vii președintelui Fundației „Cucuteni pentru mileniul III”, dr. Romeo Dumitrescu, care a fost mereu un imbold pentru noi, în vederea valorificării cât mai depline a acestei descoperiri și pe care l-am simțit mereu alături, cu cuvântul, cu gândul și cu fapta, asigurându-ne condițiile necesare pentru explorarea sitului arheologic de la Isaiia³, inclusiv pentru publicarea prezentei lucrări.

De asemenea, apariția cărții nu ar fi fost posibilă fără sprijinul financiar al Agenției Naționale pentru Cercetarea Științifică (ANCS) și al Casei Editoriale Demiurg, care au înțeles importanța prezentării detaliate a acestei descoperiri arheologice.

³ Tot prin grija Fundației am beneficiat de colaborarea d-nei Arina Hușleag în activitatea de restaurare a materialelor descoperite la Isaiia. Pentru munca depusă și pentru realizările cu evidente valențe artistice îi aducem – și pe această cale – sincerele noastre mulțumiri.

GEOGRAFIE ȘI ISTORIE LA CONFLUENȚA PRUTULUI CU JIJIA

Situl arheologic de la *Isaiia-Balta Popii* se găsește în răsăritul României (pl. I), pe teritoriul comunei Răducăneni (jud. Iași), la circa 3 km nord-est de satul Isaiia și la circa 3 km NNV de satul Zberoaia (com. Gorban, jud. Iași), pe un fragment al primei terase neîndubabile din dreapta râului Jijia, aproape de confluența cu Prutul, acolo unde cele două râuri, curgând paralel, formează, împreună, o albie majoră foarte largă, de circa 4-5 km¹.

Din punct de vedere geografic, zona aparține Culoarului Prutului, din sectorul mijlociu al acestui râu, fiind situată în partea nordică a Podișului Bârladului, în imediata vecinătate a Coastei Iașilor, care desparte Podișul Bârladului de Câmpia Moldovei. Această amplasare, aproximativ în zona centrală a Moldovei și lângă două importante cursuri de apă (Prutul și Jijia), a favorizat întreținerea unor contacte de schimb cu diverse zone, care puteau să aibă și caracter cultural diferențiat. Îndeosebi pe direcția sud-nord, drumul tradițional trecea (până la construirea șoselei moderne) chiar pe sub

marginea terasei, localnicii vorbind chiar și de existența unui han în acest punct. Cercetările noastre au surprins urme de locuire din epoca modernă, inclusiv resturile unui cuptor de ars ceramică (URSULESCU, MERLAN, TENCARIU 2001, 111-112 și pl. 28/2).

Culoarul Prutului este delimitat, spre vest, de unitatea geografică a Dealurilor Comarna-Răducăneni, care fac parte din Podișul Central Moldovenesc, parte componentă a Podișului Bârladului. Aceste dealuri împădurite asigurau adăpostire naturală așezării, iar locuitorilor – lemnul necesar nevoilor gospodărești (foc, construcții, mobilier, unelte etc.). Practic, Culoarul Prutului și-a adâncit albia în zona de dealuri a Podișului Central Moldovenesc, care continuă și spre est, pe malul stâng al râului, pe teritoriul actual al Republicii Moldova, existând o bună vizibilitate între cele două maluri. Merită menționat și faptul că, la o distanță relativ mică de așezare, se găsește vadul de la Grozești, favorabil traversării râului, facilitând deci legătura pe relația est-vest.

Valea largă comună a Prutului și Jijiei a favorizat formarea unui curs despletit al Jijiei, cu numeroase bălți și câteva grinduri. Acest peisaj geografic (existent până acum câțiva ani, când cursul Jijiei a fost mult scurtat, pentru a preveni

¹ Determinările geografice au fost realizate cu sprijinul domnului dr. Mădălin-Cornel Văleanu, care s-a deplasat în mai multe rânduri la fața locului, efectuând și ridicarea topografică a stațiunii. Pentru ajutorul acordat îi aducem și pe această cale mulțumirile noastre cele mai sincere.

inundațiile) favoriza, încă din preistorie, pescuitul și creșterea animalelor, iar pe terasele neinundabile – cultivarea plantelor. Analiza arheozoologică (HAIMOVICI 2004, 97-112) a pus în evidență fragmente de oase de animale domestice și sălbatice (bour, cerb, mistreț, căprior), precum și prezența unor oase de păsări de baltă și de pești, în afară de numeroase valve de scoici². Avem și o dovadă arheologică a faptului că locuitorii eneolitici se deplasau cu barca prin această “împărăție a apelor”. Este vorba de modelul miniatural de lut al unei bărci monoxile (URSULESCU, MERLAN, TENCARIU, VĂLEANU 2003, p. 158; URSULESCU 2004, 94-95).

Pe de altă parte, zona se găsea la contactul dintre luncă și masivul forestier existent pe dealuri. Fragmentele de oase de cal descoperite, despre care nu se poate aprecia dacă este domestic sau sălbatic, ar putea indica și prezența mediului stepic în jurul așezării.

La circa 1 km est de fosta *Baltă a Popii* (deasupra căreia se află așezarea la care ne referim) era un loc cu sărături (consemnat pe hărțile topografice sub numele de *Gârla Sărăturii*), ceea ce constituia un factor natural extrem de important pentru stabilirea unei comunități umane, deoarece putea asigura necesarul de sare pentru hrana și sănătatea

² Determinarea arheozoologică a materialelor rezultate a fost întreprinsă cu promptitudine, după fiecare campanie de săpături, de domnul Prof. dr. Sergiu Haimovici, căruia îi aducem și pe această cale mulțumirile noastre cele mai călduroase.

oamenilor și a animalelor.

Fragmentul de terasă pe care este situată așezarea (fig. 1) are o altitudine absolută de 35 m; fruntea terasei se înalță cu 4-5 m deasupra albiei majore. Terenul prezintă o pantă lină, orientată spre est, înclinația medie fiind de 7-8⁰. Această înclinare a influențat și formarea stratului de depuneri arheologice, care este subțire spre fruntea terasei, devenind tot mai gros spre vest. De altfel, oamenii au evitat să-și amplaseze locuințele spre marginea terasei, probabil datorită curenților de aer mai reci și a unei umidități sporite, prin scurgerea apelor de pe versant.

Terenul se întinde pe circa 250 m de-a lungul văii Jijiei, pe direcția NV-SE, fiind delimitat de două mici văi torențiale. Acestea, împreună cu bălțile din față, asigurau o protecție naturală a locului. La baza terasei, apa freatică iese sub formă de izvoare³, ceea ce a constituit, de asemenea, un factor favorizant al locuirii.

Microclimatul zonei se înscrie în cadrul climatului temperat continental al regiunii, fiind influențat de poziționarea în cadrul Culoarului Prutului, ceea ce poate genera existența inversiunilor termice, mai accentuate în perioada rece a anului. Temperatura medie multianuală a aerului este, pentru această zonă, de 7-9⁰C, fiind influențată direct de fenomenele de inversiune termică. Aceste fenomene s-au

³ Actualmente, datorită scurtării cursului Jijiei și a asanării bălților adiacente, s-a produs o scădere a nivelului apei freatice – fapt ce se reflectă în dispariția cursurilor torențiale și secarea unor izvoare.

manifestat și în perioada eneolitică, așa cum sugerează prezența, în locuințele cercetate până acum, în afară de vetre, și a unor cuptoare, ce asigurau o mai bună încălzire a locuințelor pe timpul iernii. De asemenea, s-a remarcat faptul că pereții estici al locuințelor erau făcuți, de regulă, din material lemnos mai gros, probabil tocmai pentru a sigura o izolare termică mai bună în partea cea mai expusă curenților reci dinspre râu (URSULESCU, TENCARIU 2006, 137). În general, locuirea precucuteniană s-a desfășurat în condițiile unor veri calde și lungi, marcate de un regim pluviometric bogat.

Din punct de vedere pedologic, pentru această zonă este caracteristică dezvoltarea, pe versanți și pe platourile de deal, a cernoziomurilor (cu mai multe subtipuri de sol), pe când în lunca Prutului se dezvoltă solurile aluviale.

Locul oferea condiții favorabile și pentru procurarea rocilor necesare prelucrării uneltelor. Astfel, la suprafață aflorează formațiuni specifice Sarmațianului, mai precis subetajelor Basarabian și Chersonian, oferind locuitorilor neolitici gresia necesară obținerii râșnițelor. Aluviunile aduse de Prut conțin galeți de silix, ce puteau fi utilizați la producerea de unelte cioplite.

Chiar dacă nu are spectaculozitatea unor „cetățui” naturale, precum cea din celebra stațiune de la Cucuteni, sau a unor așezări de tip *tell*, care domină, din loc în loc, Câmpia Română, terenul pe care s-a așezat comunitatea precucuteniană de la Isaiia are totuși farmecul și avantajele sale: situarea la

intersecția unor căi importante de comunicație, adăpostire și apărare naturală, resurse variate și bogate de subzistență, oferite de păduri, întinse suprafețe de apă, terenuri favorabile unei agriculturi mixte, apă potabilă de calitate, precum și surse de procurare a sării și a altor materii prime. Toate acestea pot explica de ce locul asigura celor ce s-au stabilit aici, în diferite epoci, condiții favorabile și lesnicioase de trai, stabilitate, permițându-le desfășurarea unei vieți echilibrate și complexe, în cadrul căreia preocupările spirituale găseau un mediu propice deplinei exprimări.

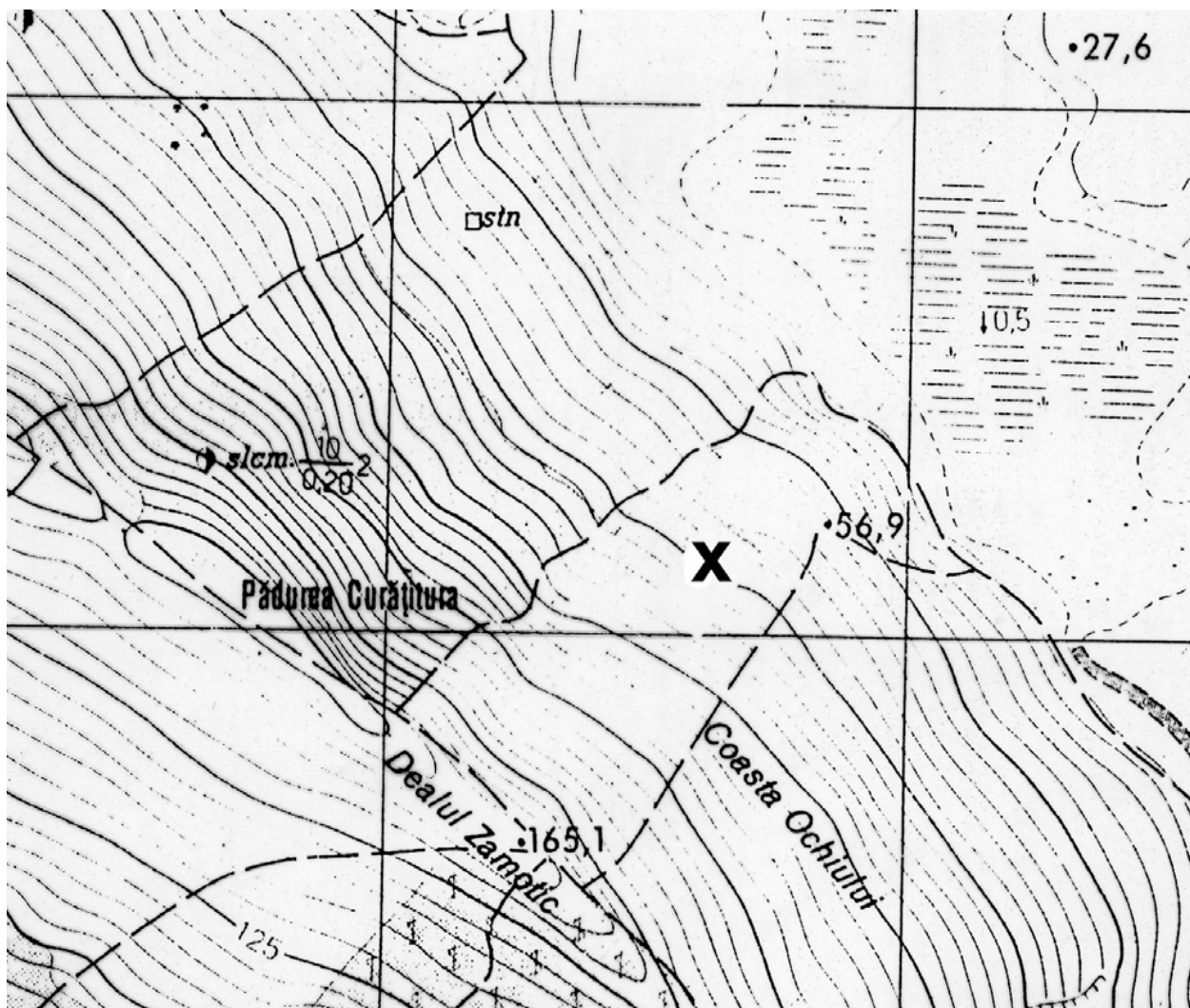

Fig. 1. Isăia-Balta Popii : schiță topografică a zonei sitului arheologic (X)
 Topographical plan of the the archaeological site zone (X).
 Esquisse topographique de la zone du site archéologique (X).

DEZVĂLUIREA UNEI LUMI UITATE

Considerăm că o scurtă privire asupra cercetărilor întreprinse în situl arheologic de la *Isaia-Balta Popii* poate sublinia mai bine locul ocupat, în cadrul așezării, de construcția în care s-a descoperit ansamblul de piese de cult, precum și formele variate de manifestare a vieții spirituale la oamenii și familiile care compuneau această comunitate preistorică.

Situl arheologic *Balta Popii* a fost descoperit în 1992 de Vicu Merlan (pe atunci student la Facultatea de Istorie și Geografie a Universității “Ștefan cel Mare” din Suceava), care a întreprins cercetări de suprafață pe teritoriul comunei Răducăneni, rezultatele fiind valorificate în teza sa de licență (MERLAN 1995). Determinarea pe care am făcut-o, la Seminarul de Arheologie al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza”, unor materiale rezultate din aceste cercetări, a relevat existența, în punctul *Balta Popii*, a unei intense locuiri, îndeosebi din vremea culturii Precucuteni.

În august 1996 a fost întreprins aici un sondaj de informare, la care au participat N. Ursulescu (de la Universitatea din Iași) și Vicu Merlan (în acea vreme muzeograf la Muzeul din

Huși)¹. Secțiunea (notată S. I), lungă de 40 m și lată de 1,5 m, a fost trasată chiar în zona centrală a așezării, aproximativ la 125 m distanță față de cele două viroage care delimitează fragmentul de terasă spre NV și SE (pl. II). Cu această ocazie, au fost făcute primele observații stratigrafice și a fost intersectată o locuință precucuteniană cu platformă, care a cunoscut o reconstrucție totală, pe același loc. În inventarul locuinței (notată cu siglele L 1 și L 1A) s-a descoperit o primă aglomerare de obiecte cu caracter de cult (fig. 13), ceea ce a atras atenția asupra semnificației aparte a acestei construcții (URSULESCU, MERLAN 1997, 32 și pl. XXIV).

Pentru dezvelirea construcției, în octombrie 1998 s-a întreprins un nou sondaj², de dimensiuni limitate, care a urmărit dezvelirea părții sud-estice a locuinței nr. 1, în legătură cu

¹ Sondajul a fost întreprins cu ajutorul financiar, oferit, prin sponsorizare, de către Emil Enache (S.C. Spic S.R.L.), Dan Filip (Bicomplex S.R.L.), Calipso Petronie, Elena Catargiu, Dumitru Idriceanu (Dobrina S.A.) și Carmen Pivniceru (Olizia S.R.L.) – toți din Huși, cărora le aducem și pe această cale mulțumirile noastre.

² Limitarea săpăturii a fost determinată de fondurile foarte reduse, obținute tot prin sponsorizare, de la dl. Vasile Marian (Marsemar S.R.L. Huși), căruia îi aducem, de asemenea, vii mulțumiri.

complexul de obiecte de cult descoperit în 1996³. Cu acest prilej, a fost descoperit, printre altele, un recipient de lut, care s-a dovedit ulterior, când a fost desfăcut în laboratorul Seminarului de Arheologie al Universității “Al. I. Cuza” Iași, că adăpostea un ansamblu de piese de cult. Despre semnificația deosebită a acestei descoperiri, care a demonstrat indubitabil caracterul de cult al acestei construcții, au fost elaborate mai multe comunicări, prezentate atât în țară, cât și peste hotare, fiind publicate și câteva studii (URSULESCU 2001; 2002; 2003; 2004; 2004b; URSULESCU, MERLAN 2002).

Datorită impactului mediatic pe care descoperirile din această așezare l-au avut nu numai în lumea științifică, începând din anul 2000 am putut întreprinde aici săpături de amploare, prin sprijinul masiv acordat de Fundația „Mileniul III – Cucuteni” din București, reprezentată de dl. dr. Romeo Dumitrescu, care ne-a facilitat atât rezolvarea problemelor legate de proprietatea pe care se află așezarea (prin cumpărarea acesteia), cât și susținerea financiară a săpăturii și a restaurării materialelor rezultate. De asemenea, înțelegere și sprijin am găsit la Primăria comunei Răducăneni, îndeosebi prin dl. primar Nicolae Botezatu.

Ca urmare a asigurării mijloacelor financiare, a putut fi concepută o metodologie

³ Sondajul din 1998 a fost supravegheat de V. Merlan, N. Ursulescu participând la demararea lucrărilor, prilej cu care a fost stabilit și modul de desfășurare a cercetării din acel an. Datorită participării la o manifestare științifică în Italia, responsabilul șantierului nu a mai putut reveni până la încheierea sondajului.

de abordare în perspectivă a sitului, prin dezvelirea unor mari suprafețe. Coordonarea și efectuarea cercetărilor a revenit, în exclusivitate, începând din 2000, Universității “Al. I. Cuza” din Iași, prin Centrul Interdisciplinar de Studii Arheoistorice, responsabil al săpăturii fiind N. Ursulescu, iar în colectiv, alături de V. Merlan, a fost cooptat F.-A. Tencariu, ultimul devenind din 2004 responsabil adjunct al șantierului. La săpături au participat și alți doctoranzi și studenți de la Universitatea “Al. I. Cuza”, Universitatea de Arte “George Enescu”, Universitatea “Mihail Kogălniceanu” (toate din Iași), Universitatea “1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, remarcându-se, prin contribuțiile aduse în ultimii ani, drd. Letiția Chirilă-Scarlat, drd. Raluca Dumitru-Kogălniceanu și drd. George Bodi⁴. Un sprijin deosebit în interpretarea geografică a terenului și a mediului ambiant l-am primit din partea d-lui muzeograf dr. Mădălin Văleanu (inginer geolog), de la Muzeul de Istorie a Moldovei din Iași.

Ca plan de acțiune, s-a urmărit, în primul rând, dezvelirea integrală a resturilor locuinței nr. 1, prin deschiderea, în anul 2000, a S II (spre SE), și a S III (spre NV), de o parte și de alta a S

⁴ Menționăm (în ordine alfabetică) și numele altor studenți și doctoranzi participanți la săpături: Neculai Botezatu, Alexandru Bounegru, Marius Cozma, Adrian Ichim, Daniel Ionică, Ciprian Lazanu, Alexandru Maxim, Marius Popa, Ioana Robu, Bogdan Scarlat, Loredana Solcan, Andreea Vornicu, Măriuca Vornicu. Tuturor le aducem mulțumirile noastre pentru pasiunea și dăruirea cu care și-au adus contribuția la obținerea unor rezultate de valoare în timpul săpăturilor de la Isaiia

I, având fiecare o suprafață de 20 x 3 m (fig. 2). De asemenea, s-a trasat S IV (25 x 3 m), tot spre SE, a cărei cercetare integrală a fost terminată în 2001 (URSULESCU, MERLAN, TENCARIU 2001, 110-112 și pl. 28). În 2001, în afară de S IV, a fost dezvelită, spre sud-est, o nouă suprafață, S V, cu aceleași dimensiuni (25 x 3 m), obținându-se cu acest prilej noi dovezi, atât despre amploarea locuirii precucuteniene (alte complexe, în afară de locuința nr. 1), cât și despre prezența unor vestigii și structuri din perioada neoliticului târziu (cultura ceramicii liniare: locuința nr. 4), a Hallstatt-ului timpuriu (o locuință adâncită, L2, aparținând culturii Corlăteni-Chișinău), apoi din secolul al IV-lea d. Hr. (cultura Sântana de Mureș), de la începutul mileniului al II-lea (cultura Răducăneni: suprapunere peste L 2) și din epoca modernă (îndeosebi, un cuptor de ars ceramica, legat printr-un tunel de groapa fochistului).

Din cultura Precucuteni, în afară de investigarea ultimelor porțiuni din L1, au fost găsite părți dintr-o locuință (nr. 3), situată chiar în preajma locuinței nr. 1, dar deranjată în mare măsură de amenajarea loc. nr. 2 din Hallstatt-ul timpuriu și de locuirea de la începutul mileniului al II-lea (URSULESCU, MERLAN, TENCARIU 2002, 160-162). Totuși, o parte din platforma masivă a locuinței (construită din lut, întins peste o structură de crengi, dar nu de bârne), precum și instalația de foc și lavița din preajma ei s-au păstrat în mare măsură, furnizând unele date extrem de interesante pentru înțelegerea credințelor populației precucuteniene. Astfel,

vatra inițială a fost construită exact peste o groapă (nr. 9), fiind vorba deci de alegerea intenționată a unui loc cu conotații sacre. După o utilizare destul de lungă, vatra, care prezintă trei fățuieli, a fost înlocuită cu un cuptor, păstrându-se amplasamentul, probabil din considerente rituale și magice. Vatra cuptorului (1,75 x 1,15 m) a fost amenajată pe un pat de lemne, cu diametre de circa 11 cm. Împreună cu marginea pe care se ridica bolta, cuptorul avea dimensiunile de 1,9 x 1,6 m, gura sa fiind orientată spre nord-est. Bolta a fost construită, din lut amestecat cu pleavă, pe un schelet de pari (groși de circa 10 cm), împlețiți cu nuiile, lutuiala având o grosime de circa 9 cm. Și vatra cuptorului a cunoscut mai multe reluturi (fig. 4). Spre nord-vest de cuptor continua direct o banchetă de lut (1,75 x 0,8-0,85 m), care avea și ea suprafața fățuită de mai multe ori. În fața laviței, spre nord-est, era un spațiu liber, în care au fost depuse mai multe vase (unul păstrat întreg), măsuțe-altar și cutii pentru ofrande, ceea ce ne sugerează că bancheta putea fi utilizată, în timpul unor ceremonii, pentru prezentarea ofrandelor și a pieselor de cult.

În anul 2002, fixându-se drept obiectiv cercetarea integrală a zonei de nord-vest a așezării, a fost trasată o secțiune lungă – S VI (86,5 x 1,5 m), cu capătul (m 0) spre nord-vest (chiar de la marginea văiugii care delimitează așezarea în această parte) și, la celălalt capăt, cu racordare la S III, în dreptul metrilor 24-25,5 de pe acesta (fig. 2). Secțiunea a documentat faptul că porțiunea primilor 40 de metri, aflată în

panta dinspre văiugă, nu a fost locuită de precucutenieni, care au preferat partea mai înaltă a terenului, unde s-a constatat existența unei concentrări a locuințelor.

Pentru investigarea resturilor locuințelor descoperite pe traseul secțiunii au fost deschise casetele A-F, de o parte și alta a S VI, totalizând, în final (săpături desfășurate aici până în 2004), o suprafață de circa 600 m². Cu această ocazie, au fost descoperite patru noi locuințe precucuteniene (nr. 6-9), dintre care două (nr. 6 și 8) au cunoscut refaceri integrale, aproximativ pe același amplasament (fig. 2; 5). De asemenea, au fost cercetate mai multe gropi (URSULESCU, MERLAN, TENCARIU, VĂLEANU 2003, 158-160, pl. 66). Cu ocazia raderilor efectuate la demontarea locuințelor, s-a constatat, pe o latură a locuinței 7, existența unui șanț de fundație, în care se înfigeau stâlpii de susținere a pereților (URSULESCU, TENCARIU, MERLAN 2002, 13-18 și fig. 1-2). Tot lângă latura nord-vestică a locuinței nr. 7 a fost descoperită o groapă (nr. 17), care se pare că a avut un rol ritual, în legătură cu fundarea acestei case. În umplutura gropii au fost depuse, cu gura în jos, fragmente ale unui vas suport (cu cinci fante alungite în picior). În interiorul suportului se afla partea inferioară a unei statuete feminine în poziție șezândă, cu picioarele orientate spre sud-vest, iar în jurul acesteia erau 42 de conuri mici (pl. VIII/4-6), asemănătoare cu cele descoperite în vasul cu piese de cult din locuința nr. 1, deosebirea constând în faptul că cele din groapă nu mai

erau perforate la partea superioară și nici nu erau însoțite de biluțe de lut. Ceea ce ne-a atras atenția în mod deosebit la această nouă descoperire a unui ansamblu de cult (evident, dezafectat) a fost numărul conurilor (42), care trimite tot la simbolistica cifrei șapte! (URSULESCU, MERLAN, TENCARIU, VĂLEANU 2003, 158, pl. 66; URSULESCU 2004, 91, fig. 7).

În 2003 au fost săpate suprafețele dintre casetele menționate și s-au practicat câteva extinderi spre SV, pentru dezvelirea integrală a complexelor de locuire sesizate anterior. S-au făcut noi observații asupra sistemului de construire a caselor, dovedindu-se că sistemul șanțurilor de fundație a fost utilizat la toate cele patru locuințe sesizate în anul anterior (fig. 5), inclusiv la locuințele refăcute (nr. 6 - 6A și 8 - 8A). De asemenea, cercetarea integrală a celor patru complexe de locuire a permis descoperirea unor noi complexe de cult (coloane, plăci, locuri de depunere a ofrandelor: pl. VIII), legate îndeosebi de zona instalațiilor pentru foc (vetre și cuptoare) și de banchetele de lut adiacente, conturându-se astfel ideea existenței unor locuri de cult familiale, în fiecare locuință (URSULESCU et alii 2004, 149-153, pl. 32; URSULESCU, TENCARIU, BODI 2003, 5-18; URSULESCU, TENCARIU 2004, 129-144; URSULESCU 2003, 5-25; URSULESCU 2004a, 47-57). O parte a ceramicii (forme, decoruri), ca și unele obiecte deosebite (idol-pendantiv de tip *en violon*, realizat dintr-o plăcuță de os, model miniatural de lut al unei monoxile ș.a.) indică

strânse legături cu comunitățile culturii Gumelnița incipientă, probabil mai ales cu cele ale variantei dobrogene a acestei culturi, aceste influențe sudice fiind sesizate și în cazul altor așezări precucuteniene (URSULESCU, BOGHIAN 2000-2001, 11-20).

O descoperire aparte, care, la prima vedere, nu are legătură cu locuirea precucuteniană, constă în apariția unei necropole sarmatice timpurii, cu mormintele răspândite printre vestigiile neolitice și uneori utilizându-le pentru acoperirea/mascarea gropii mormântului (URSULESCU et alii 2004, 150-151). Descoperirile sarmatice, ca și cele din bronzul timpuriu (două morminte chirchice și mai multe piese tipice pentru această perioadă: URSULESCU et alii 2005, 189; 2006, 189) demonstrează că locul, situat aproape de un vad de trecere peste Prut, a fost căutat și de comunități pastorale, fiind probabil favorabil pentru iernatul animalelor.

În 2004 s-a terminat cercetarea casetelor deschise anterior (îndeosebi suprafața F) și s-au deschis două noi suprafețe, la SV și, respectiv, NE de SVI: casetele G și H (fig. 2). Aici a fost descoperită o nouă locuință precucuteniană (nr. 11), cu rol de anexă, la care nu mai existau șanțuri de fundație, stâlpii de susținere a pereților fiind fixați direct în găurile săpate pentru introducerea lor. Această descoperire a dovedit că precucutenienii nu foloseau doar un singur sistem de construire a caselor, ci, întocmai cum se întâmplă și în zilele noastre, puteau fi utilizate simultan, chiar în aceeași

așezare, mai multe tehnici de construcție. A fost delimitată și o a doua locuință (nr. 10) aparținând culturii ceramicii liniare, de data aceasta adâncită (URSULESCU et alii 2005, 189).

Noile date obținute în legătură cu ridicarea caselor ne-au determinat să redeschidem, tot în 2004, suprafața deja cercetată, ocupată odinioară de vestigiile locuințelor 1 și 1A. Bazându-ne pe experiența dobândită la cercetarea celorlate locuințe, am întreprins o radere atentă a suprafeței argilei, care a rămas după înlăturarea resturilor celor două case suprapuse și, într-adevăr, au putut fi observate șirurile de amprente de la stâlpii de susținere a pereților, ca și partea inferioară a șanțurilor de fundație, în care au fost fixați acești stâlpi. În felul acesta, au putut fi reconstituite planurile exacte ale locuințelor 1 și 1A (fig. 3), care, pe parcursul existenței lor, au jucat un rol important în viața spirituală a comunității, așa cum dovedește marele număr de obiecte de cult descoperite aici, acestea fiind probabil utilizate în cadrul unor ceremonii magico-religioase colective.

În vara anului 2005, obiectivul principal l-a constituit dezvelirea integrală a locuinței nr. 5, din care se surprinsese o mică parte în timpul săpăturilor din 2001. Pentru aceasta (fig. 2; 6), au fost prelungite spre sud-vest, cu câte 10 m, secțiunile II, IV și V (late de 3 m) și au fost deschise două noi secțiuni, VII și VIII (de 10 x 3 m), paralele cu primele (toate corespunzătoare metrilor 35-45 de pe S I). A fost cercetată, astfel, o nouă suprafață de 150 m², în cadrul căreia s-a dezvelit o locuință de mari dimensiuni, de formă

ușor trapezoidală, construită tot în sistemul șanțurilor de fundație (fig. 6-7). Dimensiunile interioare (spațiul locuibil) erau de 10 x 4-5,50 m, dar la exteriorul șanțurilor de fundație (suprafața ocupată de construcție) dimensiunile erau și mai mari: 11,80 m pe axul lung (NNV-SSE) și 5,75 m, respectiv 7 m pe cele două laturi scurte, ocupând deci o suprafață de circa 70 m². Deoarece amenajările cu rol de cult din această locuință erau mai numeroase și cu un grad sporit de originalitate, vom prezenta mai detaliat structurile din respectiva structură de locuire.

Locuința nr. 5 a cunoscut o refacere majoră, dar care a afectat numai amenajările interioare și redistribuirea acestora în spațiul casei, nu și planul general. Având în vedere dimensiunile foarte mari ale locuinței, era de presupus existența a două camere, presupunere confirmată de descoperirea, prin radere, după demontare, a unui șir de pari, aproximativ pe mijlocul locuinței – probabil un perete/paravan despărțitor (fig. 6). Se pare că acest perete despărțitor a funcționat numai într-o primă etapă a locuinței, deoarece urmele de pari erau parțial suprapuse de structuri din a doua etapă de locuire.

În această primă etapă de locuire, cele două camere aveau instalații de foc separate. În prima cameră (dinspre NNV) exista un cuptor de foarte mari dimensiuni (aproximativ 3 x 2 m), actualmente puternic deranjat, cu gura spre peretele exterior, nord-estic, al locuinței. Între cuptor și peretele despărțitor, spre sud, a existat

o laviță de lut, ușor înălțată, care, la refacerea construcției, a fost integrată în platforma ce acoperea o mare parte a podelei. În a doua încăpere, din față, a funcționat o mică vatră (pare-se de formă rectangulară, cu dimensiunile aproximative de 50 x 30 cm), ale cărei urme s-au păstrat parțial, fiind deranjate și acoperite de noua platformă.

În a doua etapă de locuire, cuptorul, vatra și peretele despărțitor au fost dezafectate, construindu-se, spre sud-vest (în partea din față a locuinței), un alt cuptor pentru deservirea întregii locuințe, de data aceasta cu gura spre interior. Acest cuptor și o parte a laviței adiacente suprapuneau o groapă (nr. 62), umplută forțat (ticsită) cu bucăți de platformă și, probabil de la cuptorul din prima etapă. Descoperirile cele mai bine păstrate au fost concentrate în jurul și în fața noului cuptor, de-a lungul marginii SSE a locuinței.

Cuptorul era de formă ovală (1,50 m pe axul gurii x 1,70 m), cu rama bolții bine păstrată, în general, îndeosebi pe laturile sudică și nordică. Atât lutuilele bolții, cât și cea a vetrei, prezentau urme de refaceri (relutuirea s-a întreprins cel puțin o dată). De o parte și de alta a bolții cuptorului, în diagonală (spre SE și spre NV), erau adosate două mici structuri de lut, sub forma unor casete. Prima se prezenta ca un arc de cerc, capetele arcului sprijinindu-se pe baza bolții. Raza arcului de cerc, până la boltă, este de 20 de cm, iar deschiderea sa interioară este de 30 de cm. Probabil, în interiorul acestei casete, amplasată în stânga gurii cuptorului, se

găsea un stâlp-coloană de lemn, așa cum s-a constatat în cercetările anterioare, la locuința 6, care avea, lângă vatră, în stânga, o coloană de lut (pl. VIII/2-3), cu un mic capitel în formă de ciupercă (URSULESCU, TENCARIU 2004, 139 și fig. 10) sau la locuința 7, unde, în stânga deschiderii cuptorului, a fost sesizată groapa unui stâlp, cu diametrul de 14 cm, care se adâncea 23 cm, cu capătul ascuțit, ca un țărșuș (URSULESCU, MERLAN, TENCARIU, VĂLEANU 2003, 158); de asemenea, în groapa 40, printre alte materiale, erau aruncate fragmentele învelișului de lut al unei coloane de lemn (URSULESCU et alii 2004, 151; URSULESCU, TENCARIU 2004, 139, 143). Nu putem să nu semnalăm similitudinea amplasării coloanelor în toate cele trei cazuri (locuințele 5, 6 și 7): pe latura din stânga deschiderii cuptorului sau vetrei, chiar dacă, pentru moment, nu avem o explicație plauzibilă pentru această situație. Asemenea stâlpi-coloană sunt cunoscuți și în alte medii culturale, aproximativ contemporane, la Căscioarele (DUMITRESCU 1970, 5-24; 1974, 478, fig. 487), la Greaca (COMȘA 1974, 149, fig. 153) sau la Parța (LAZAROVICI, DRAȘOVEAN, MAXIM 2001, 209, 210, 235 (fig. 189), 287), fiind puși în legătură cu un cult al coloanei, care asigura legătura dintre cele două elemente fundamentale ale vechilor religii agrare: Pământul și Cerul (NIȚU 1948; ELIADE 1992, p. 32-35, 49-51; DUMITRESCU 1970, 20, 21).

A doua structură adosată cuptorului se prezintă sub forma unei casete rectangulare de

lut, cu laturile scurte de 33 de cm, iar cea lungă, paralelă cu bolta cuptorului, de 50 de cm (fig. 6). Peretele sud-vestic al casetei era întrerupt, aproximativ la mijloc, observându-se clar urma unui par, cu un diametru de 5 cm, care și-a lăsat amprenta în interiorul peretelui. Pereții ambelor casete, similari unor gardine, perfect fețuiți, aveau o înălțime de aproximativ 10-12 cm.

În timpul curățării suprafeței cuptorului, printre dărâmăturile bolții, căzute pe vatră, au fost descoperite două picioare de măsuță-altar, dintre care unul a atras imediat atenția, datorită formei sale neobișnuite. Acest picior este tratat antropomorf, în sensul că partea sa inferioară se prezintă sub forma unei labe de picior. La partea superioară, ruptura arată că din acest picior pleca peretele unui recipient (fig. 8/1, 4c).

În spatele structurii rectangulare adosate cuptorului, spre sud-vest, lipit de peretele casetei, se afla un alt picior antropomorf din lut (fig. 8/2, 4a), similar celui descoperit pe vatra cuptorului, dar având păstrată la partea superioară o bucată mai mare din peretele recipientului.

Spre est de gura cuptorului, la aproximativ 1,50 m, se afla o ramă rectangulară de lut (denumită structura nr. 5), cu dimensiunile de 1,10 x 0,90 m, având colțurile rotunjite și deschiderea spre SE. Caseta (fig. 6; 8/3; pl. IX/1-2) adăpostea, spre zona sa de deschidere, un castron de mari dimensiuni, spart pe loc, întregibil (pl. IX/3), iar în spate - fragmente de la un vas grosier, de provizii. Această casetă mai conținea, lângă castron și sub el, spre peretele

nord-estic, un al treilea picior antropomorfizat (fig. 8/4b; pl. IX/4), similar celorlalte două.

E posibil ca aceste două casete de lut să fi fost construite în preajma cuptorului pentru depunerea unor ofrande și să fi avut, în acest caz, un rol de cult, ceea ce ar explica depunerea celor două picioare în perimetrul lor. Rolul de „grânar” al unor asemenea casete a fost bine pus în lumină, în special prin descoperirile de la Poduri (MONAH 2002, 77-99; MONAH et alii 2003, 47-48, 97, 101, 105;

Talpa unui al patrulea picior (fig. 8/4d) a apărut într-o groapă aflată lângă locuință (groapa nr. 59), care pare a fi contemporană cu prima etapă a locuinței. Împrăștierea celor patru picioare antropomorfizate ne-a sugerat dezafectarea, cu ocazia refacerii locuinței, a unui obiect de cult, a cărui formă inițială nu poate fi, însă, reconstituită decât cu totul ipotetic.

Presupunerea noastră avea să fie confirmată prin cea mai importantă descoperire făcută în groapa nr. 62 (pl. IX/8), care a fost umplută cu ocazia refacerii locuinței și a fost acoperită parțial de latura sud-estică a noului cuptor. Spre fundul gropii, pe lângă numeroase oase, resturi masive de lipituri, fragmente ceramice (dintre care unele de la vase întregibile), au apărut și fragmente ale unui recipient, de tipul „măsuță-altar”, cu patru picioare antropomorfizate, asemănătoare cu cele descoperite în interiorul locuinței nr. 5 și în groapa 59, dar de dimensiuni ceva mai mici (pl. IX/9-10). Picioarele sunt așezate două câte

două, spate în spate, o pereche având schițați, prin intermediul a două proeminente, genunchii. Din păcate, nu s-a putut reconstitui integral, din fragmentele păstrate, forma vasului la partea sa superioară; partea păstrată sugerează un castron sau o strachină, dar nu excludem posibilitatea existenței unor protome, care să completeze imaginea antropomorfizată sugerată de picioare. Vasul ar putea să reprezinte un cuplu, având în vedere detaliile care particularizează cele două perechi de picioare, însă, deocamdată, având în vedere caracterul de unicat al descoperirii, ne limităm la evocarea interpretărilor legate de reprezentarea „picioarelor divine” (NIȚU 1959, 107-132), ca simbol al puterii, virilității și fecundității (EVSEEV 1994, 140-141; CHEVALIER, GHEERBRANT 1995, 89), iar laba piciorului, ca și laba mâinii (PONT-HUMBERT 1998, 198-199), simbolizează luarea în posesie, stăpânirea (CHEVALIER, GHEERBRANT 1995, 89-91).

Descoperirea vasului cu patru picioare antropomorfizate din groapa 62 arată că, în prima etapă de folosire a construcției, au existat două vase de acest tip, celălalt fiind împrăștiat în diferite puncte ale noii construcții, dar (fapt demn de reținut pentru semnificația pe care aceste obiecte de cult o păstrau chiar după dezafectarea lor) în locuri care - și în noul context - aveau o legătură cu practicarea cultului (vatra cuptorului; caseta de lângă vatră; gardina cu vase în interior, probabil pentru depunerea de ofrande; o groapă care adăpostea resturi ale vechii construcții).

Prezența celor două vase cu picioare antropomorfizate în prima etapă de utilizare a locuinței 5 ne arată, totodată, că, în fiecare locuință, existau forme specifice de modelare a pieselor de cult și că, dincolo de forme standardizate ale cultului, putea interveni și creativitatea unor personaje cu un simț artistic mai dezvoltat. Era – și aceasta – o formă de manifestare a devoțiunii față de divinități.

Imediat lângă marginea nord-estică a marii case de lut (structura 5) au apărut (pl. IX/5) resturile tasate ale unei cutii dreptunghiulare de lut (structura 6), cu dimensiunile de 45,50 x 32 cm și înălțimea de 36 cm (fără picioare). Cu picioare, cutia avea (după reconstituire) o înălțime totală de 43 cm. Ea se sprijinea pe cinci picioare, dintre care cele patru din colțuri erau paralelipipedice și puternic aplatizate, iar cel din mijloc, păstrat parțial (doar baza), cilindric⁵. La partea superioară, cutia prezintă o vălurire, gura îngustându-se, față de pereți, astfel că deschiderea ei avea doar 32 x 17 cm (pl. IX/6-7). Pasta este una destul de grosieră și friabilă, cu multă pleavă și paie tocate în amestec, dar arsă bine, la roșu. Cutia a cunoscut o refacere: acolo unde lutuiala de la suprafață a căzut, se vede că, inițial, pereții cutiei au fost acoperiți cu striatiuni. Din păcate, la demontare, cutia s-a dovedit a nu conține nimic, dar pământul din interiorul său a fost recoltat în vederea analizei. E posibil, însă, judecând după amplasarea ei în directă legătură

cu structura 5, ca această „cutie” să fi fost destinată tot pentru depunerea rituală a unor ofrande de cereale, având, în acest caz, rolul de „altar-grânar” (DAISA-CIUTĂ, CIUTĂ 2004, 57-64; BÂNDAC, MIHAI 2003, 41-44) sau **altar-siloz**. Se pare că originea lor e legată de spațiul balcano-anatolian, așa cum sugerează un exemplar (fig. 9/1) asemănător ca formă, dar bogat decorat (considerat idol, datorită trăsăturilor sale antropomorfizate), de la Toptepe (Turcia europeană), într-un nivel de descoperiri comparabile cu Karanovo III și Vinča A (PARZINGER, ÖZDOĞAN 1995, 16, fig. 6). Interesant este și faptul că mai multe ornamente de pe ceramica așezărilor neolitice din această zonă sunt considerate ca având corespondență în mediul Precucuteni, dar la un nivel cronologic ulterior, corespunzător culturii Marița-Karanovo V și începutului Gumelniței (PARZINGER, ÖZDOĞAN 1995, 17). Acești idoli, goi în interior, jucând rolul unor recipiente rituale, au o bună reprezentare și în mediul culturii Tisa (RACZKY 1991, 14-15: Kökénydomb; 86: Öcsöd-Kováshalom; 101: Vésztő-Mágor) (fig. 9/2-3).

Relativa aglomerare a tuturor acestor descoperiri, pe doar 12 m², în jurul cuptorului locuinței, precum și singularitatea lor, atât pentru așezarea de la Isaiia, cât și pentru cultura Precucuteni, ne determină să presupunem, firește, cu unele rezerve, că ne aflăm în fața unei zone de depuneri rituale, ca formă de manifestare a unui cult, în cadrul unei concepții religioase. Aceasta nu exclude, însă, faptul că respectivele structuri puteau să aibă, totodată, și

⁵ La reconstituire, acesta nu a fost întregit ca un picior, ci s-a propus o formă mai scurtă, sugerând un phalus.

un rol utilitar gospodăresc (URSULESCU 2004d, 5-9), în calitate de cuptor menajer și pentru încălzit, în calitate de locuri de depozitare etc.

Alături de locuința nr. 1, locuința 5 ne-a dezvăluit cele mai multe aspecte – din câte cunoaștem până în prezent - ale vieții cotidiene (materială și spirituală) a comunității precucuteniene de la Isaiia, ajutându-ne, într-o măsură decisivă, și la înțelegerea contextului în care a fost realizat marele ansamblu de cult descoperit aici.

În cele opt campanii desfășurate până acum, a fost cercetată o suprafață de aproximativ 1200 m² și chiar dacă mai este mult până la dezvelirea exhaustivă a acestei importante așezări, fiind încă multe lucruri neclare, totuși descoperirile de până acum ne permit formarea unei idei generale despre aspectele vieții spirituale de aici – iar prin extrapolare – și despre ansamblul civilizației Precucuteni.

Cercetări interdisciplinare. Lărgirea cadrului săpăturilor și înmulțirea descoperirilor au impus și efectuarea unor cercetări interdisciplinare, îndeosebi în domeniul arheozoologiei, prin studierea și interpretarea numerosului material osteologic rezultat, cercetarea fiind realizată de profesor dr. Sergiu Haimovici, împreună cu tinerii săi colaboratori (HAIMOVICI 2004, 97-112; 2004a, 152-153; 2005, 190; COROLIUC, HAIMOVICI 2001, 112-113; HAIMOVICI, COROLIUC, TENCARIU

2002, 162-163; HAIMOVICI, TENCARIU 2003, 159-160; HAIMOVICI, ROBU 2005, 190-191, 492-493; HAIMOVICI, VORNICU 2006, 190-191, 492-493). Datele puse în evidență, prin aceste cercetări, au oferit serioase puncte de sprijin pentru încercările de reconstituire a paleomediului existent pe vremea când așezarea de la Isaiia era ocupată de o comunitate a culturii Precucuteni.

De asemenea, s-au făcut și o serie de observații de ordin geografic de către muzeograf dr. Mădălin Văleanu⁶ (inginer geolog), de la Muzeul de Istorie a Moldovei, care a efectuat și releveul topografic al părții nord-vestice a stațiunii, pe acest plan amplasându-se secțiunile practicate până în prezent.

Cercetarea arheozoologică a fost completată cu unele observații arheobotanice, realizate de cercetător dr. Felicia Monah, pe baza unor amprente de plante păstrate în lutuiei sau pe diferite obiecte ceramice (MONAH 2004, 153).

Descoperirea, în timpul săpăturilor, a mai multor schelete, aparținând începutului epocii bronzului și unei necropole sarmatice, ne-a prilejuit o fructuoasă colaborare cu cercetător dr. Georgeta Miu, care a efectuat analiza antropologică (MIU 2005, 189-190; URSULESCU, KOGĂLNICEANU, MIU 2006).

Determinarea mineralogică și petrografică a unor piese litice de excepție, aparținând epocii

⁶ Un studiu mai amplu asupra situației geografice de la Isaiia ne-a fost pus la dispoziție de dl. Văleanu, acest studiu urmând a fi publicat într-o viitoare monografie arheologică a stațiunii.

bronzului, a fost realizată la Centrul de Geochimie și Geotermometrie de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași (MURARIU, RĂILEANU 2005, 191).

Datele furnizate de colaboratorii noștri din alte domenii ne-au ajutat la mai buna înțelegere a condițiilor de viață și a comportamentului vechilor comunități umane, care de-a lungul mileniilor au locuit în această stațiune.

Înțelegerea corectă a datelor arheologice și a celor furnizate prin cercetări interdisciplinare s-a putut realiza numai prin atenta studiere a contextelor arheologice în care s-au făcut descoperirile.

Probleme de stratigrafie. Prin cele opt secțiuni trasate în perioada 1996-2001 a fost stabilită stratigrafia generală a așezării. În primul rând, s-a observat că grosimea stratului de cultură nu era uniformă pe toată suprafața, datorită pantei terasei, care prezenta o înclinare de la SV spre NE. Ca urmare, așa cum am constatat de-a lungul celor 45 m secționați pe această direcție, stratul se subția treptat spre marginea terasei și se îngroșa spre sud-vest. Desigur, îngroșări notabile ale stratului au apărut și în dreptul complexelor de locuire, mai ales în acele cazuri în care s-a constatat refacerea integrală a locuințelor pe același loc (nr. 1 – 1A, 6 – 6A, 8 – 8A), aici atingându-se grosimi ale stratului precucutenian de 70-75 cm. Totuși, succesiunea nivelurilor a fost, în genere, aceeași.

La bază, peste stratul de calcar oolitic, acoperit cu loess nisipos, se afla un nivel de sol

gălbui-brun, în care au apărut resturi destul de sporadice ale unei locuiri din vremea culturii ceramice liniare.

Peste acesta, s-au depus două niveluri mai groase (unul de culoare brun-deschisă, altul brun), care conțineau vestigiile etapelor de locuire din vremea culturii Precucuteni. Prin materialele descoperite, s-a stabilit că nivelul inferior aparținea fazei Precucuteni II, prezentând două etape de locuire (cea mai veche – IIA – se datează în faza Precucuteni II propriu-zisă, în timp ce etapa mai nouă – IIB – corespunde trecerii de la faza a II-a la faza a III-a), iar nivelul superior – IIIA – se încadrează la începutul fazei Precucuteni III (URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2005, 242-243). Faza mai veche a locuinței nr. 1 se plasează în faza Precucuteni II, în timp ce faza mai nouă, care adăpostea ansamblul de obiecte de cult, se încadrează la începutul fazei Precucuteni III.

Deasupra era un nivel mai subțire, de culoare închisă, cu urme de locuire ale perioadei timpurii a Hallstatt-ului, în care au apărut și urmele sporadice ale unei locuiri de la începutul epocii bronzului.

Un nivel la fel de subțire conținea foarte rare resturi ale unei prezențe din secolul al IV-lea d. Hr. De acest nivel se leagă și mormintele sarmatice timpurii, care formează aici o mică necropolă.

Un ultim nivel cu resturi arheologice atestă o sporadică locuire din vremea culturii vechi românești de la începutul mileniului al II-lea.

În fine, peste acesta s-a format un strat vegetal, din care porneau câteva deranjamente moderne. Ultimele două niveluri nu aveau o consistență prea mare, atât datorită spălării mai accentuate a solului în pantă, cât și datorită lucrărilor agricole, cu o intensitate destul de mare.

Existența unor locuri din mai multe perioade a determinat și apariția unor situații stratigrafice destul de complexe, prin întretăieri și suprapuneri ale unor structuri arheologice. Vom exemplifica doar pe cele mai relevante:

- locuința nr. 4 din vremea culturii ceramicii liniare a fost deranjată, în mare măsură, tocmai în zona ei centrală, de groapa nr. 11 din nivelul precucutenian superior;

- locuințele nr. 1 și 6, din orizontul superior al locuirii Precucuteni au fost reconstruite din temelii peste vestigiile locuințelor 1A și 6A, datând din etapa timpurie de locuire a populației precucuteniene în acest punct;

- suprapunerea locuințelor 8 și 8A, care se datează amândouă în etapa timpurie a locuirii precucuteniene de aici, a arătat că această perioadă a cunoscut o existență îndelungată, chiar dacă materialele nu prezintă schimbări spectaculoase;

- în cazul locuinței precucuteniene nr. 3, vatra și apoi cuptorul ei au fost amenajate peste umplutura gropii nr. 9, datând din nivelul inferior al locuirii Precucuteni;

- la rândul ei, loc. nr. 3 a fost deranjată parțial de locuința adâncită nr. 2 (Hallstatt timpuriu), peste umplutura căreia s-au găsit

resturi ale unei efemere locuri de la începutul mileniului al II-lea d. Hr.;

- o suprapunere interesantă a apărut în cazul locuinței nr. 11, cercetată în anul 2004. Capătul ei estic, probabil de formă absidală, a fost tăiat parțial de groapa nr. 56 (post-Precucuteni), care tăia, de asemenea, și o groapă precucuteniană (nr. 54);

- în fine, în cazul locuinței nr. 5, numeroase materiale ale primei faze a construcției au fost îngrămadite în gropi (nr. 58-62) sau au fost acoperite, pe loc, de structurile celei de a doua faze de locuire.

Alte observații stratigrafice, extrem de interesante, au fost făcute în legătură cu șanțurile de fundație, care au permis reconstituirea planurilor mai multor locuințe, inclusiv a construcțiilor 1 și 1A, care ne interesează în mod deosebit în paginile de față. În unele situații, reconstituirile au trebuit realizate ipotetic, pe baza traseului general, din cauza secționării unor șanțuri de fundație de către alte structuri, îndeosebi gropi.

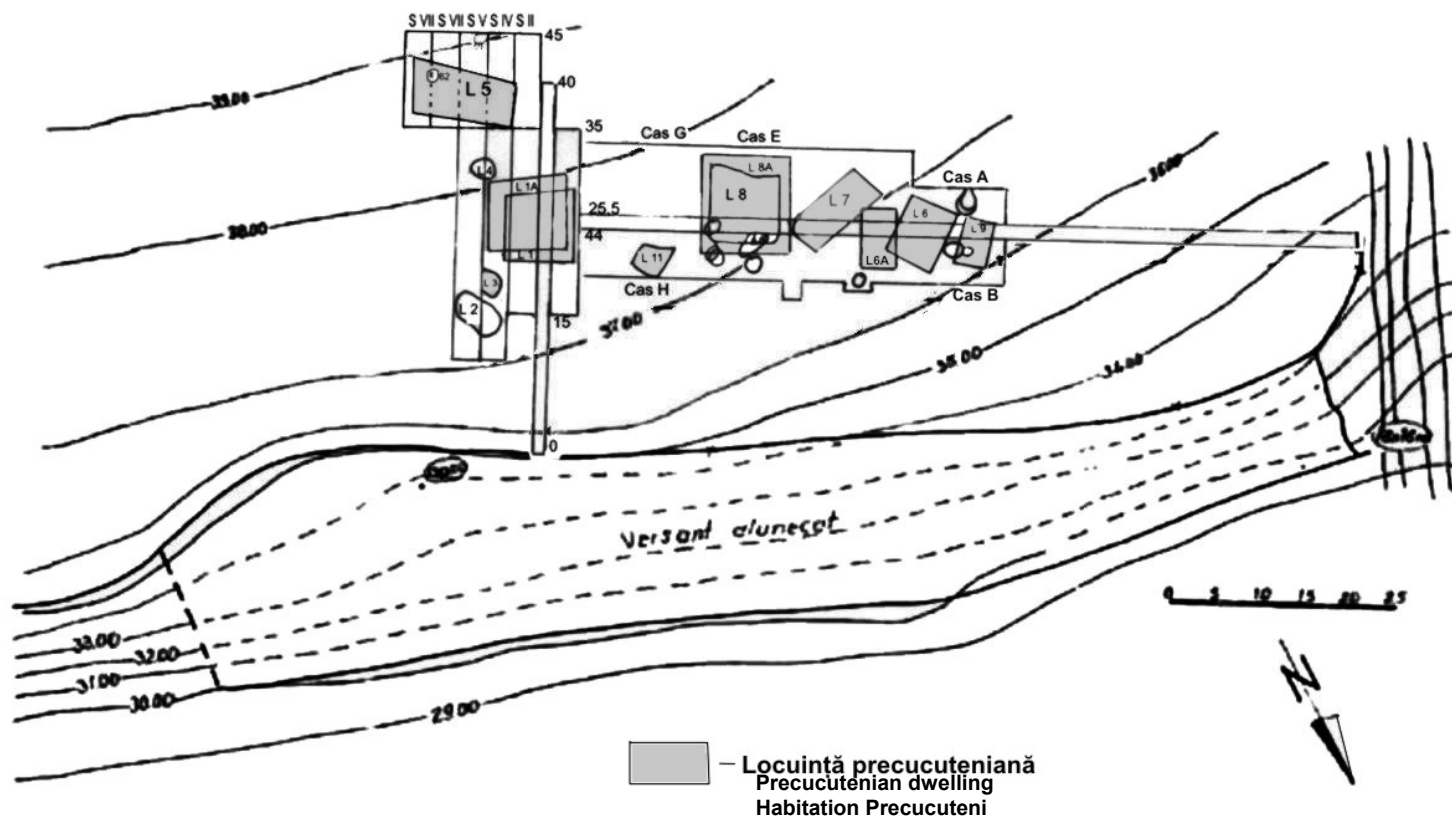

Fig. 2. Isăia-Balta Popii: planul părții nord-vestice a stațiunii, cu amplasarea săpăturilor din 1996-2005.
 Plan of the north-western part of the site, with the location of the excavations during 1996-2005.
 Le plan de la partie Nord-Ouest du site avec l'emplacement des fouilles de 1996-2005.

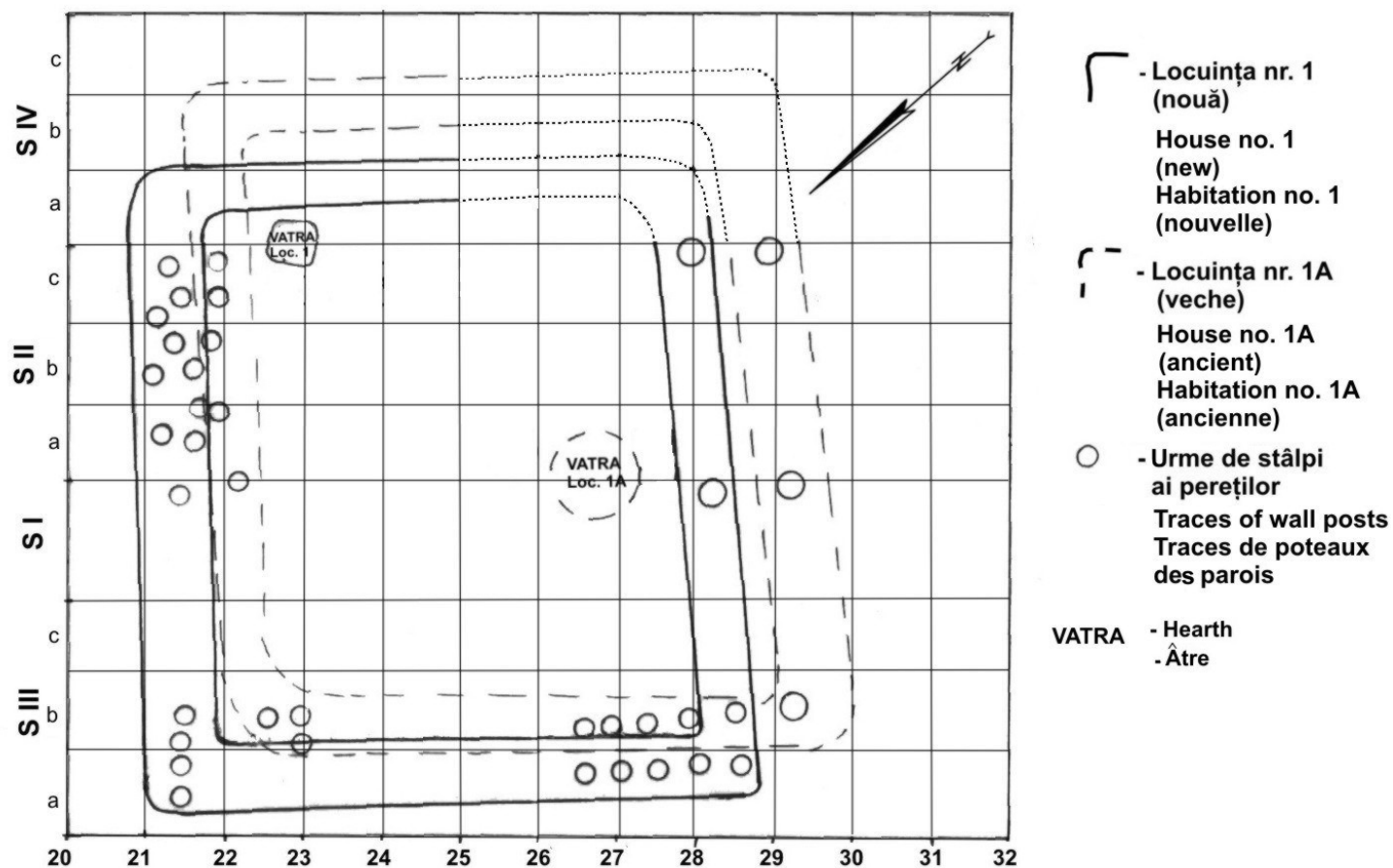

Fig. 3. Isaiia. Planurile suprapuse ale construcțiilor 1 și 1A, stabilite pe baza șanțurilor de fundație.
 Overlaped plans of the constructions 1 and 1A, established on the basis of foundation ditches.
 Les plans superposés des constructions 1 et 1A, établis sur la base des fossés de fondation.

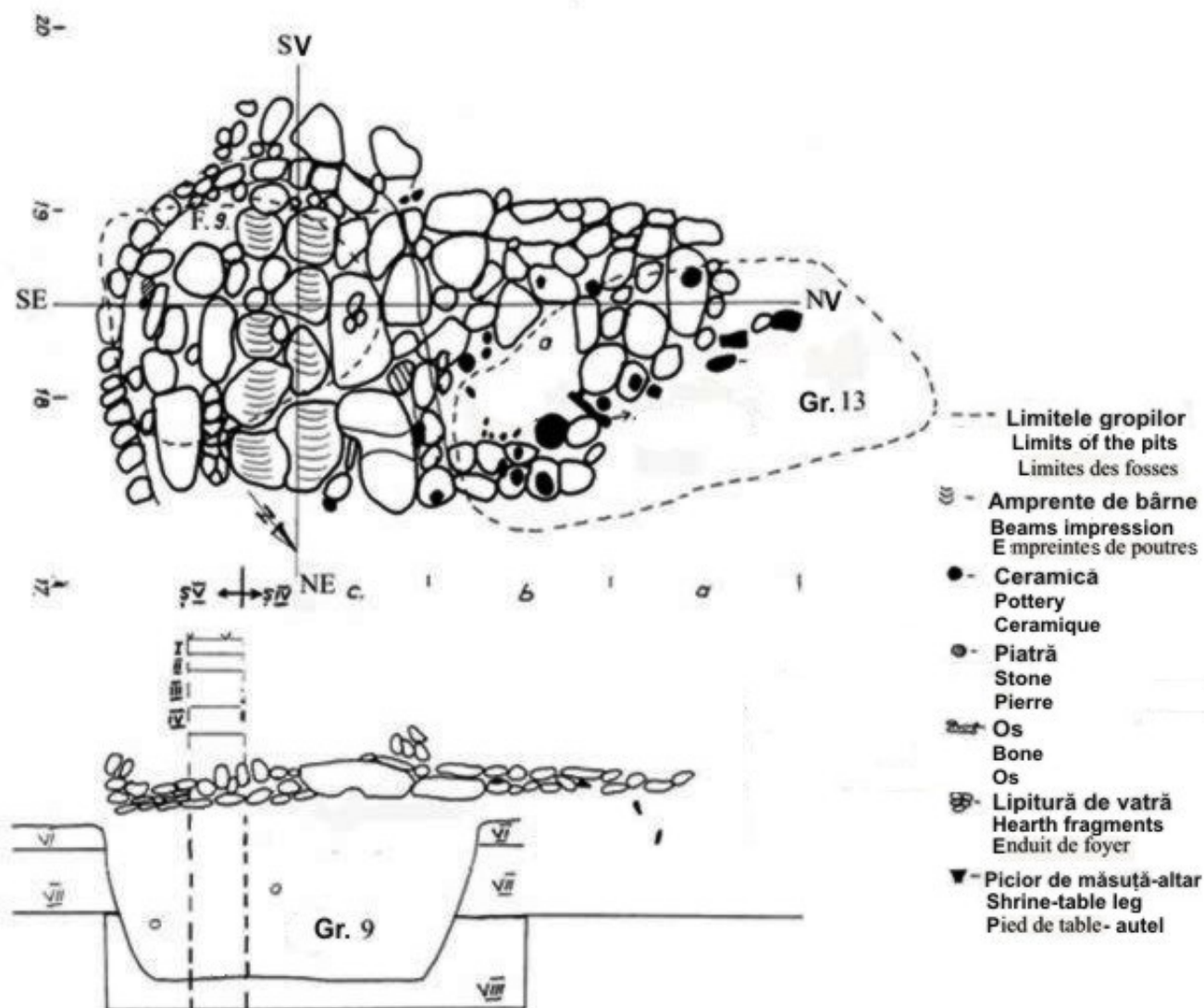

Fig. 4. Isaiia. Cuptorul locuinței nr. 3.
Oven of the dwelling no. 3.
Four de l'habitation no. 3.

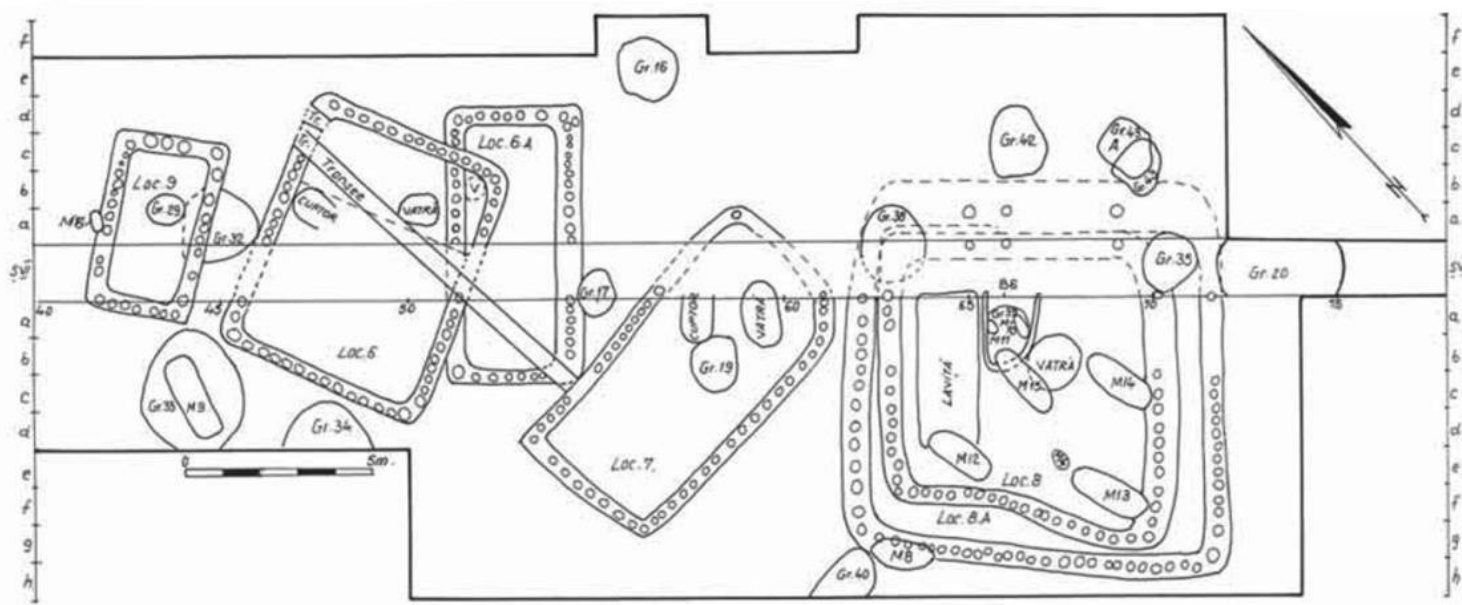

Fig. 5. Isaiia. Plan general al complexelor cercetate în 2002-2003, cu indicarea șanțurilor de fundație.

General plan of the complexes investigated during 2002-2003, with the indication of the foundation ditches.

Le plan général des complexes explorés pendant les années 2002-2003, avec l'indication des fossés de fondation.

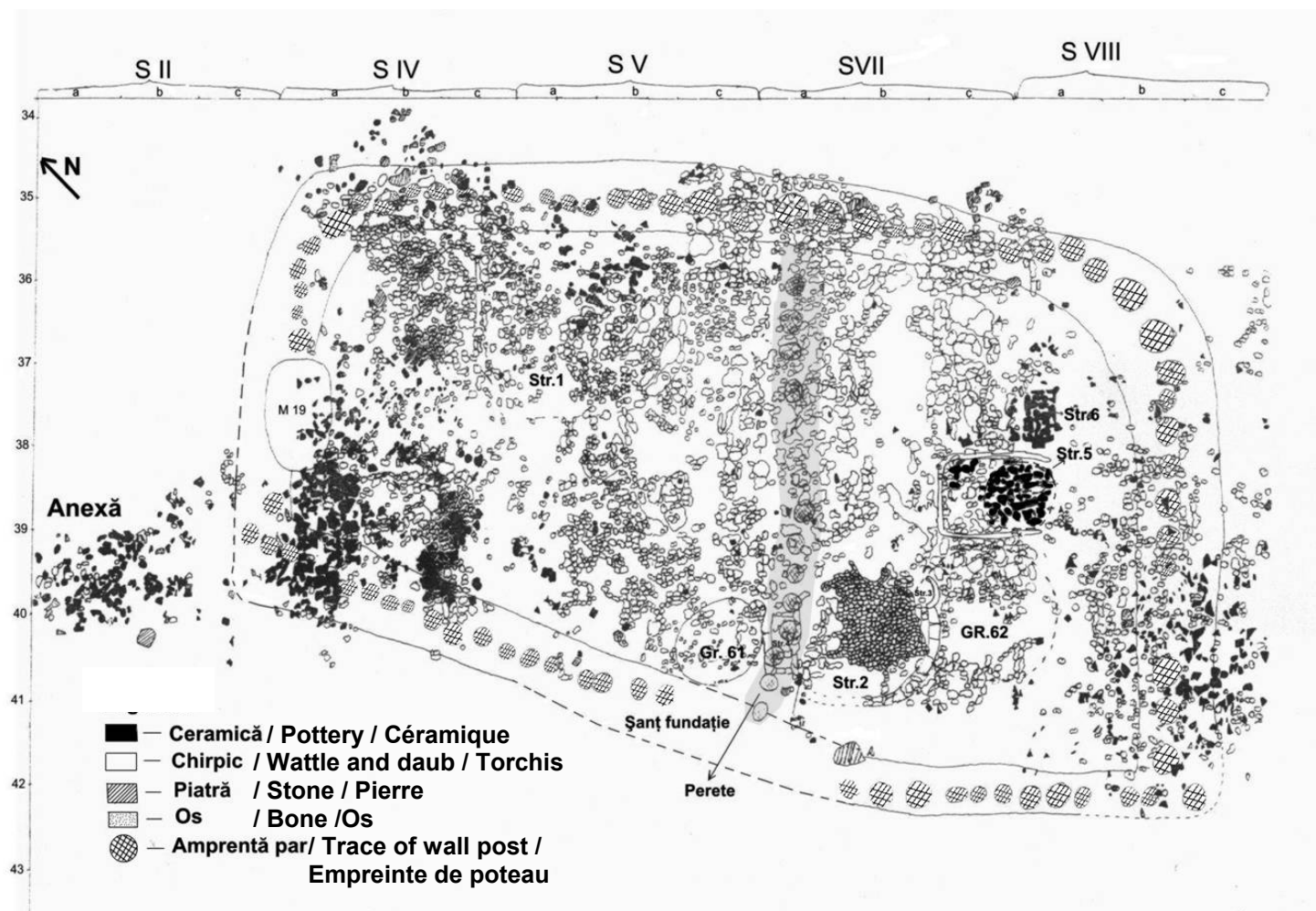

Fig. 6. Isaiia. Planul locuinței nr. 5.
Plan of the dwelling no. 5.
Le plan de l'habitation no. 5.

Fig. 7. Isaiia. Vedere generală asupra resturilor locuinței nr. 5.

Overview of the dwelling no. 5 traces.

Vue générale sur les vestiges de l'habitation no. 5.

1

2

3

4

Fig. 8. Isaiia - locuința nr. 5: cele patru picioare antropomorfizate provenind de la un vas de cult (1-3: imagini *in situ*; 4: cele patru picioare).

Dwelling no. 5: the four anthropomorphic legs coming from a cult vessel (1-3: images *in situ*; 4: the four legs).

Habitation no. 5: les quatre pieds anthropomorphisés provenant d'un vase de culte (1-3: images *in situ*; 4: les quatre pieds).

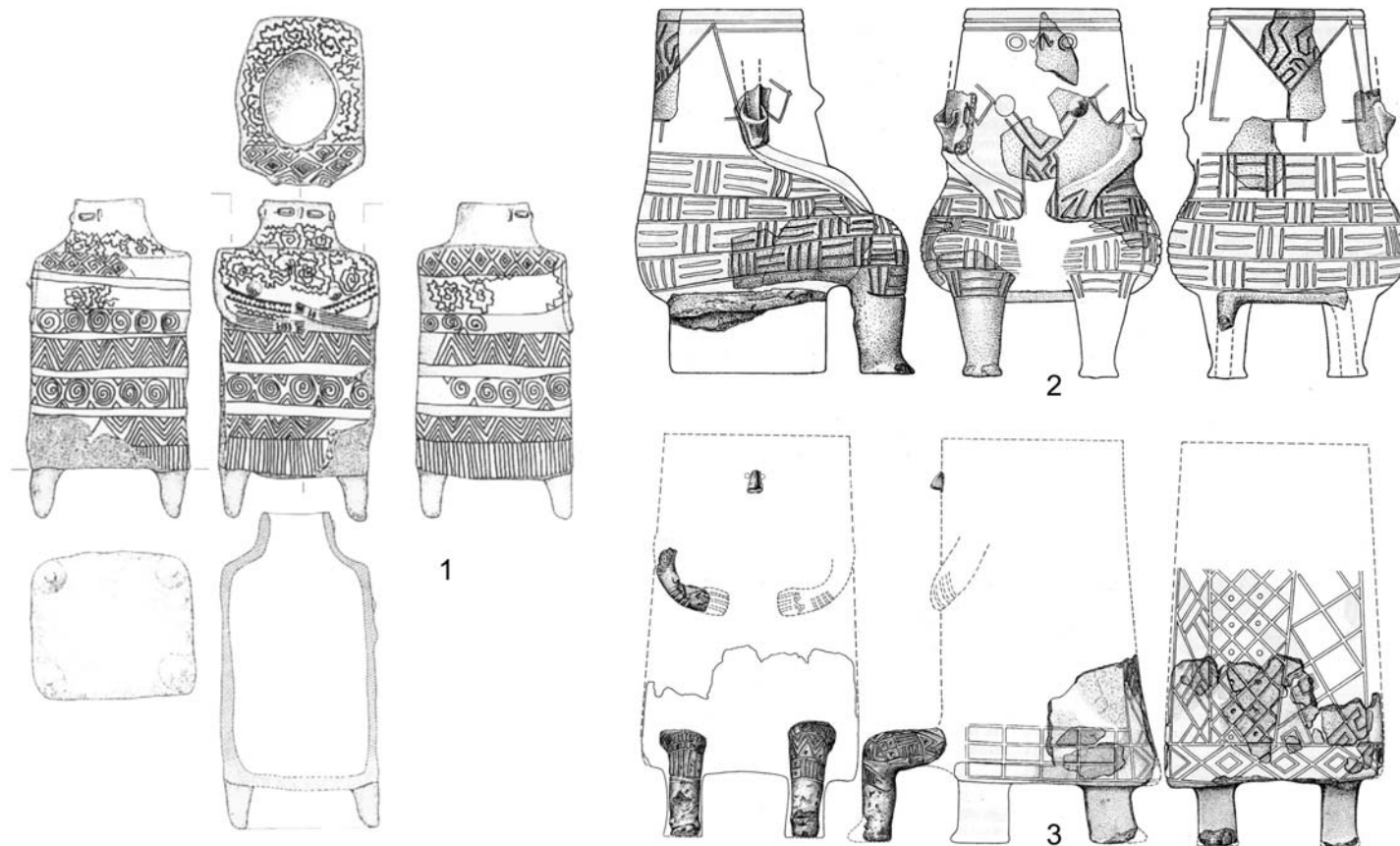

Fig. 9. Vase antropomorfizate de la: 1. Toptepe, Turcia (apud PARZINGER, ÖZDOĞAN 1995); 2. Öcsöd; 3. Vésztő-Mágor (nr. 2-3: Ungaria, apud RACZKY 1991).

Anthropomorphic vessels from: 1. Toptepe, Turkie; 2. Öcsöd; 3. Vésztő-Mágor (nos. 2-3: Hungary).
Vases anthropomorfisés de: 1. Toptepe, Turquie; 2. Öcsöd; 3. Vésztő-Mágor (no. 2-3: Hongrie).

CUM S-A DESCOPERIT „TEZAUROL”

În cazul oricărei descoperiri arheologice neobișnuite este necesară precizarea cât mai amănunțită a condițiilor de descoperire, pentru dovedirea autenticității și a condițiilor stratigrafice, care asigură încadrarea corectă a artefactelor din punct de vedere cronologic și cultural. În legătură cu orice descoperire există o „poveste”, uneori spusă, alteori nu. Considerăm că, în acest caz, e necesar să relatăm cât mai detaliat condițiile exacte ale descoperirii.

Precizăm de la început că, în momentul descoperirii ansamblului de cult, pe șantier se găsea numai un membru al colectivului de cercetare, Vicu Merlan. După ce deschisesem împreună lucrările și stabilisem că obiectivul sondajului din 1998 era de a se cerceta o suprafață adiacentă secțiunii din 1996, unde se găsiseră vestigiile locuinței nr. 1, am plecat la o manifestare științifică în Italia. La întoarcere, am discutat cu colaboratorul nostru toate detaliile legate de desfășurarea săpăturii, pe baza planului și a profilului (întocmite de Vicu Merlan), ca și a însemnărilor sale din carnetul de șantier. Încă de atunci, el a menționat că fusese descoperit un vas întreg, dar crăpat, plin cu pământ, pe care l-a ridicat separat într-o pungă, așa cum l-a găsit. Locul descoperirii fusese marcat

pe planul de săpătură. Materialele descoperite fuseseră duse la Muzeul din Huși, unde era angajat atunci V. Merlan și au putut fi solicitate conducerii Muzeului de abia după un an, când a devenit evident că acolo nu existau mijloacele necesare pentru curățarea pieselor. În toamna anului 1999, pungile cu materiale au fost transportate, în câteva reprize, la Seminarul de Arheologie al Universității din Iași, în vederea curățării, întregirii și studierii.

Sâmbătă 4 decembrie 1999, în timp ce mă aflam la laboratorul de ceramică al Seminarului de Arheologie, împreună cu asist. univ. Vasile Cotiugă și câțiva studenți, prelucrând descoperirile din acel an de la Tg. Frumos, V. Merlan a dus un nou lot de materiale, printre care și punga cu vasul întregibil.

Vasul, făcut dintr-o pastă extrem de friabilă, era complet crăpat, dar, împreună cu pământul din interior, forma un monolit; la scoaterea pământului, s-a desfăcut în bucăți. Din interior au început să apară statuete și scăunele de lut, dispuse în vas fără o ordine anume. Totuși, unele statuete erau prinse de un anume scăunel. Aceste perechi le-am ambalat separat, dar, ulterior, la spălare, nu s-a mai ținut

cont, din păcate, de această operațiune, piesele fiind amestecate între ele. Totuși, această observație a avut o mare importanță în interpretarea ulterioară a descoperirii, deoarece ne demonstra existența unei anumite asocieri între cele două categorii principale de piese conținute de recipient. Și în cazul ansamblului de cult de la Poduri s-a observat că scăunelele au fost confecționate pentru o anumită statueta (MONAH et alii 1983, 19).

Cu toată emoția și curiozitatea firească ce i-a cuprins pe cei de față, s-a mai putut observa totuși că pământul din vas păstrase, foarte bine în unele cazuri, amprentele statuetelor și scăunelelor (fig. 10). Prinse în pământ, se găseau și alte piese mai mici: bile de lut și niște mici conuri, tot din lut, care aminteau de conurile din cultura Cucuteni, interpretate ca reprezentări antropomorfe schematizate. Menționăm că vreo câteva biluțe erau sparte, dar au fost adunate toate fragmentele, pământul fiind ulterior cernut. Pământul mai conținea și câteva bucățele minuscule de lutuie arse, provenind de la resturile locuinței.

Ulterior, pământul din recipient a fost analizat la laboratorul de pedologie al Facultății de Geografie, dar analiza nu a relevat nimic deosebit, concluzia fiind că pământul ar fi pătruns în vas mai târziu, probabil după distrugerea locuinței prin incendiu. Prezența pământului în vas se poate explica fie prin faptul că recipientul nu a fost acoperit, fie că a fost acoperit cu un material perisabil, care a permis pătrunderea pământului, după abandonarea

construcției. Cea de a doua presupunere ni se pare mai plauzibilă

Totuși, trebuie să menționăm că, în momentul scoaterii pieselor din recipient, s-a putut observa clar că, pe fundul vasului, era o peliculă de pământ, groasă de circa 1,5 cm, care ar fi putut proveni, eventual, de la o materie organică descompusă. Presupunerea noastră se bazează pe comparația cu situația de la Poduri, unde, la vasul care adăpostea ansamblul de cult asemănător, s-a observat că, pe fund, era o peliculă vâscoasă, despre care descoperitorul crede că ar fi putut proveni de la un strat de paie, depus intenționat, pentru a proteja mai bine piesele sau, poate, în ideea stimulării germinației (MONAH 1982, 11; 1995, 14). Cea de a doua interpretare, de ordin ritual, pare a fi susținută de faptul că, în pasta unor piese componente ale ansamblului de la Isaiia, au fost amestecate grăunțe, observate, prin analiză arheobotanică, la suprafața a două statuete și patru scăunele.

Menționăm că, în momentul desfacerii vasului cu statuete, în clădirea unde funcționează Seminarul de Arheologie, se găseau și colegii noștri, profesorii Mihail Vasilescu și Ion Solcanu, care, fiind anunțați despre descoperire, au asistat și ei la ieșirea „zeițelor” la lumina zilei, după un „somn” de șapte milenii!

Primul gând la vederea ansamblului de piese din recipient (pl. III; V) a fost cel al asemănării cu descoperirea făcută la Poduri în 1981, unde statuetele și tronurile de lut (pl. IV)

au fost de asemenea adăpostite într-un vas acoperit, care se găsea în preajma unei vetre (MONAH et alii 1983, 19). După numărarea pieselor din interiorul vasului și după consultarea bibliografiei, această asemănare a devenit și mai evidentă, chiar dacă existau deosebiri de detaliu, iar ansamblul de la Isaiia mai conținea și alte piese (conurile și bilele) față de cel de la Poduri.

Astfel, am ajuns la concluzia – ulterior din ce în ce mai temeinic argumentată – că structura celor două ansambluri se bazează pe diferite ipostaze ale cifrei 7, a cărei valoare magică este bine cunoscută.

După câteva zile, pe 13 decembrie 1999, această interpretare a fost enunțată în comunicarea pe care am susținut-o, în fața a numeroși specialiști, la sesiunea științifică a

Muzeului Național de Istorie din București, iar „tezaurul” de la Isaiia a fost pentru prima oară prezentat în public, stârnind numeroase discuții și aprecieri.

În decembrie 2000, cele două ansambluri de cult s-au aflat pentru prima dată alături, în cadrul expoziției „O lume regăsită. Satul cucutenian de la Poduri”, organizată, la București, de Muzeul Național de Istorie a României și Fundația „Cucuteni pentru mileniul III”. De atunci, destinul lor este de a fi receptate împreună, prin comparație, valoarea lor crescând tocmai prin faptul că, astfel, permit enunțarea justificată a unor aprecieri și generalizări cu privire la sistemul de gândire și credințe al populației precucuteniene, care le-a creat: o **gândire unitară** a dat naștere unor **forme religioase unitare** la comunități situate la mare distanță una de alta.

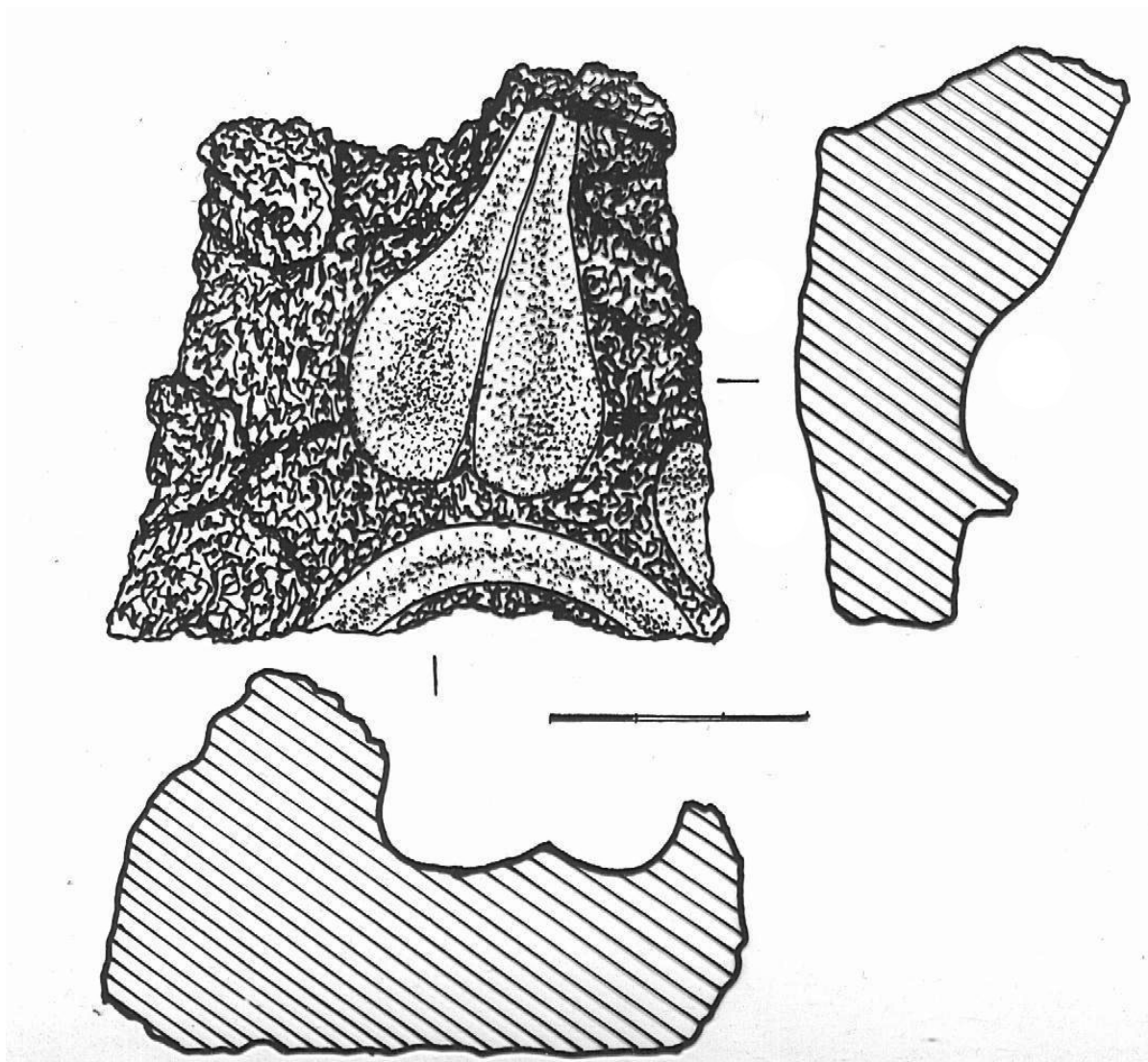

Fig. 10. Isaiia. Amprenta unei statuete, păstrată în pământul din recipientul care adăpostea tezaurul.
Impression of a statuette, preserved in the soil inside the vessel who sheltered the treasure.
L'empreinte d'une statuette, conservée dans la terre du récipient qui abritait le trésor.

CONSTRUCȚIA CU ROL DE SANCTUAR DE LA ISAIIA

Construcția în care era păstrat ansamblul de piese de cult de la Isaiia (denumită convențional locuința nr. 1 – L1) ocupă un loc aparte printre celelalte structuri de locuire din așezarea precucuteniană de la Isaiia, nu atât prin elementele sale constructive (care se înscriu în limitele normalului), cât, mai ales, prin bogăția de obiecte cu evident rol de cult (măsuțe-altar, cutii de ofrandă, trusă de ceremonii, vas de tip askos, tablete cu semne simbolice, idoli, poate și altele), care se grupează îndeosebi în jurul vetrelor din cele două etape de existență a edificiului.

E drept că, în construcție, existau și obiecte specifice unei locuințe obișnuite, precum vase, unelte, rășnițe, dar, la acel nivel timpuriu de organizare socială, nu trebuie să mire faptul că o locuință putea să devină loc central de cult al întregii comunități, prin faptul că acolo locuia o persoană care avea autoritatea spirituală de a efectua ritualurile sacre în cadrul ceremoniilor. Asemenea situații sunt atestate, pe cale etnologică, la diverse populații primitive și chiar în creștinism se acceptă cutuma că, în lipsa unei biserici, casa preotului poate servi drept lăcaș de cult.

L 1 se mai particularizează printr-un element – foarte important, în opinia noastră. În

timp ce în majoritatea celorlate locuințe precucuteniene (nr. 3, 5, 6, 7, 8) au existat atât vatră, cât și cuptor, în construcția pe care o considerăm că a avut un rol major în viața spirituală a acestei comunități nu întâlnim decât o vatră, deși dimensiunile spațiului interior ar fi impus prezența ambelor instalații de foc, pentru o încălzire eficientă, ceea ce sugerează că respectivul complex nu era destinat atât locuirii, cât mai ales unor frecvenări rituale, în cadrul cărora vatra juca un rol bine determinat, în acțiuni de practicare a cultului. În acest caz, unele obiecte prezente aici și care se puteau întâlni și în structuri obișnuite de locuire ar putea fi rezultatul unor depuneri rituale (ofrande) sau au jucat un anumit rol în ceremoniile desfășurate aici.

Iată motive pentru care considerăm că locuința nr. 1 de la Isaiia ar fi aparținut unui officiant principal al cultului fertilității și fecundității, care îndeplinea probabil ritualurile unui șaman.

Caracterul neobișnuit al descoperirilor din această construcție este în concordanță și cu poziția centrală pe care această structură o ocupă în cadrul fragmentului de terasă pe care este amplasată așezarea. Ghidându-ne tocmai după caracteristicile terenului, ca și după constatările făcute în alte așezări eneolitice în privința

planimetriei generale, am considerat util, în 1996, la deschiderea săpăturilor în punctul „Balta Popii”, să trasăm prima secțiune, perpendicular pe forma de teren, chiar la mijlocul distanței dintre cele două văiugi (fig. 2) care delimitează terenul spre NV și SE, adică la 125 m față de ele (URSULESCU 2001a, 5-6; 2001b, 44-45).

În acest fel, am putut surprinde, chiar din prima campanie de săpături, vestigiile acestei construcții deosebite, care ne-a relevat importanța sitului precucutenian de la Isaiia. Din păcate, datorită condițiilor nefavorabile, exploatarea exhaustivă a acestui complex arheologic n-a putut fi întreprinsă într-o singură campanie, ci cu reveniri succesive, pe porțiuni și pe niveluri, de-a lungul mai multor campanii, până în 2004. Fragmentarea cercetării n-a constituit o premisă favorabilă pentru ansamblul observațiilor, din această cauză unele date fiind pierdute sau estompate.

Pe de altă parte, această cercetare în etape a locuinței nr. 1 a ajutat la înțelegerea mai corectă a unor detalii, prin comparare cu datele care au rezultat, între timp, din cercetarea altor structuri din acest sit.

Astfel, așa cum știm astăzi, construcția, cu cele două etape de existență (care înseamnă reconstrucție din temelii, dar pe același loc și cu aceeași orientare: SE - NV), ocupa o suprafață totală de circa 85 m². În prima campanie (1996) a fost cercetată doar porțiunea de pe traseul S I, adică o suprafață de 14,5 m², dar nu până la stratul steril, deoarece săpătura a fost oprită,

după o săptămână, din cauza timpului nefavorabil și a epuizării fondurilor.

În 1998, în săpătura întreprinsă între 10 și 17 octombrie (în exclusivitate, din inițiativa și sub coordonarea lui V. Merlan), a fost deschisă o suprafață de 16 m², cercetată doar până la nivelul primei construcții, așa cum aveam să constatăm ulterior, la redeschiderea acestei porțiuni.

Deci, înainte de inițierea săpăturilor sistematice în acest sit, se săpaseră **parțial** din L 1 doar 30 m², cam o treime din suprafața reală ocupată de vestigiile acestei construcții.

În 2000, s-au deschis două suprafețe (S II și S III), late de câte 3 m, la SE și NV de S I, în dreptul resturilor L 1 din prima secțiune practică la Isaiia. S II a cuprins și porțiunea deschisă în 1998, a cărei cercetare nu se încheiase. În felul acesta, a putut fi cercetată cea mai mare parte a suprafeței ocupată de L 1 (circa 70 m²), cu excepția marginii SE.

În 2001, prin deschiderea S IV, la SE de S II, a fost cercetată și partea sud-estică a suprafeței L 1.

După ce în 2002 și în 2003 a fost sesizat și reconstituit sistemul de construcție a pereților locuințelor precucuteniene de la Isaiia, cu ajutorul șanțurilor de fundație (URSULESCU, TENCARIU, MERLAN 2002; URSULESCU, TENCARIU, BODI 2003) și a fost observată, la capătul SE al S VI o alveolă, care putea, teoretic, să coincidă cu unul din șanțurile de fundație ale L 1, a fost redeschisă cea mai mare parte a suprafeței ocupată odinioară de această

construcție, pentru a se verifica dacă nu se păstrează și aici urme ale acestui sistem de implantare a stâlpilor de susținere a pereților. Într-adevăr, în verificările făcute în 2003 și 2004, s-a putut urmări, prin câteva secțiuni și raderi foarte atente în lutul galben, cea mai mare parte a traseelor fostelor șanțuri de fundație ale pereților de la cele două construcții suprapuse (L 1A – veche și L 1 - nouă), ba chiar, în unele cazuri, și urme ale stâlpilor care pătrundeau în aceste șanțuri. În felul acesta, orientarea, suprafața celor două construcții, ca și marginile lor, au putut fi stabilite cu exactitate (fig. 3; 11-12 și tabel 1), nu doar prin aproximări pe baza răspândirii lutuierilor și materialelor, așa cum se proceda de regulă.

În urma acestei delimitări precise, s-a putut constata că la ambele locuințe, amenajate pe același loc (fig. 13), stâlpii pereților au fost fixați cu ajutorul unor șanțuri de fundație, al căror traseu era parțial diferit, deși, în mare, aveau aceeași orientare. În unele locuri, șanțurile mai noi le tăiau pe cele vechi. Șanțurile nu au fost săpate uniform, având la gură o deschidere de circa 60-75 cm și o adâncime, de la nivelul de săpare, de c. 40-50 cm. Șanțurile locuinței refăcute sunt ceva mai adânci.

În șanțuri se înfingeau stâlpii de susținere a pereților. Stâlpii aveau diametre cuprinse între 14 și 35 cm, cu o medie spre 18-25 cm. Vârfurile stâlpilor erau ascuțite, pentru a pătrunde în fundul șanțurilor de fundație (se adânceau c. 10-15 cm). Urmele stâlpilor se disting mai ales prin

pigmentația ușor cărbunoasă pe care o lasă atât în profil, cât și în plan.

Pe peretele nord-estic al loc. 1 (mai nouă) – latură orientată spre valea largă a Jijiei și Prutului, deci mai expusă intemperiilor – s-au amplasat două rânduri de stâlpi (fig. 12), probabil pentru a spori grosimea peretelui, protejând mai bine interiorul locuinței.

Urmele fazei mai vechi a construcției se găseau între 0,80 și 1,10 m de la suprafața actuală a solului, iar cele din faza mai nouă între 0,60 și 0,80 m. În tabelul alăturat (nr. 1) sunt indicate dimensiunile celor două construcții suprapuse (calculate după traseul șanțurilor de fundație), precum și repartizarea, pe cele două nivele de construcție, a unor structuri de cult care au putut fi determinate din punct de vedere stratigrafic.

Încă din 1996, la marginea sud-vestică a porțiunii din construcția complexului 1-1A, surprinsă prin S I, acolo unde se termina platforma masivă de lut (groasă de 8-10 cm, așezată pe bârne cu diametre de circa 10 cm, precum și pe crengi), s-a găsit **o primă aglomerare de obiecte cu rol de cult**. În imediata apropiere (în dreptul metrilor 27-28, la contactul dintre S II și S I), în timpul săpăturii din anul 2000, s-au găsit resturile total răvășite ale vetrei (fig. 11) din faza veche a construcției (URSULESCU, MERLAN, TENCARIU 2001, 110-111, pl. 28/1), constând din spărturi mozaicale tipice, cu amestec nisipos în compoziție. Spre sud-vest de vatră, la circa un metru distanță, s-au găsit două râșnițe fragmentare. Piesele de cult se

găseau între vatră și râșnițe (m 28 pe S I) și constau din (fig. 14; pl. VII/2-3):

- fragmentele unei **mese-altar** rotunde (care a putut fi reconstituită), cu bazinul sprijinit pe patru picioare masive (Cat. nr. 40; fig. 14/2; pl. VII/2). Piesa reconstituită are un diametru al deschderii recipientului de 42-43 cm și o înălțime totală de 17-19 cm;

- un vas de tip **askos**, întreg, dar spart în mai multe fragmente, care au permis totuși o reconstituire perfectă (Cat. nr. 39; fig. 14/3). Vasul este prevăzut cu o toartă, arcuită de-a lungul întregului askos, care are o lungime de 10 cm. Diametrul exterior al gurii este de 8,2 cm (cel interior e de 7,6 cm). Acest askos, care provine dintr-un nivel aparținând fazei Precucuteni II, reprezintă una din cele mai vechi atestări ale respectivei forme de vas pe teritoriul României (BERCIU 1961, 98-102; DRAGOMIR 1983, 80-81; MARINESCU-BÎLCU 1990), fiind totuși ulterior exemplarelor timpurii din nordul Greciei, care sunt cunoscute încă din neoliticul vechi (ZERVOS 1962, 251, fig. 286; RODDEN 1964, 114, pl. 2B, 3A, 4A-B; MÜLLER-KARPE 1968, 451 și pl. 135/ 24, 26; HANSEN 2001, 38). Cam la același nivel cronologic, conform comparației dintre loturile ceramice, se plasează askos-ul din așezarea Tripolie A de la Luka Vrublevetskaja (BIBIKOV 1953, 140, fig. 40);

- o **tabletă de lut** fragmentară, semicirculară pe porțiunea păstrată, este incomplet arsă și realizată dintr-o pastă grosieră. Pe una din fețe sunt incizate mai multe linii (Cat. nr. 41; fig. 14/1; pl. VII/3). Deși liniile par să fi fost

dispuse haotic, se poate observa, totuși, că „motivele” sunt înscrise în două arcuri de cerc. Ulterior, din pământul scos din aceeași zonă, V. Merlan a recuperat o altă jumătate de tabletă, de aceeași formă și factură, care prezenta, de asemenea, semne incizate pe una din fețe (Cat. nr. 42; pl. VII/4). Deși nu există un indiciu sigur despre proveniența celei de a doua piese, totuși asemănarea tipologică ne face să credem că și aceasta a aparținut aceluiași complex. Și aici semnele sunt mărginite de linii arcuite.

Cele două piese se încadrează într-o numeroasă categorie de obiecte, cărora li s-a dedicat un lung șir de ipoteze și opinii cu privire la posibilitatea utilizării de către comunitățile neolitice și eneolitice din sud-estul Europei a unui ansamblu de semne, care ar fi putut să reprezinte un sistem timpuriu de comunicare scrisă, independent de cel din Orientul Apropiat. Dintre aceste obiecte (vase, idoli, fusiole, greutăți, tablete de lut etc.), acoperite cu semne, tabletele ocupă un loc aparte, deoarece nu au o altă utilitate practică, producerea lor explicându-se numai prin scopuri rituale. Analiza celor două tablete de la Isaiia ne face să credem că sistemul de semne utilizat aici avea mai curând o valoare magică, decât una legată de comunicare. Probabil că asemenea tablete jucau un anume rol în cadrul ceremoniilor de cult (invocare a divinităților ?) și, de aceea, ele erau utilizate, prin copierea mecanică a semnelor, de către officianții cultului, chiar dacă aceștia nu cunoșteau întotdeauna valoarea exactă a semnelor pe care le copiau și de aceea le deformau, lipsindu-le de

înțelesul inițial¹. Importantă, pentru cei ce asistau la ceremonie, era probabil prezența piesei sacre, în cazul de față a tăbliței acoperite cu semne, indiferent care erau acestea. Așa s-ar explica și atenția redusă ce s-a acordat preparării tăblițelor, care oricum au fost distruse după "expedierea" simbolică a „mesajului” către divinitate. În această situație, credem că orice încercare de „descifrare” a unor asemenea „texte”, inexistente în realitate, nu are sens. Mesajele rituale continuau să rămână, de fapt, un apanaj al oralității.

Din vechea construcție, cu toate răvășirile care s-au produs la refacere și cu toate că observațiile de teren nu au fost întotdeauna de cea mai bună calitate în primele două campanii de săpături, totuși au mai fost recuperate câteva piese cu valoare de cult (fig. 11; tabel 1), care permit să se considere că, încă de la început, această construcție a jucat un rol important în viața spirituală a comunității precucuteniene de la Isaiia.

Astfel, V. Merlan a menționat, în carnetul de șantier, că, la est de vatră, spre interiorul locuinței, au apărut, în 1998, doi idoli fragmentari, dintre care unul, de dimensiuni mai mari (Cat. Nr. 50; pl. VII/1), a ajuns, în ultima vreme, la noi. De la acesta s-a păstrat numai zona mediană, care prezintă un decor de linii circulare concentrice

¹ În acest sens, credem că o bună paralelă se poate face cu monedele geto-dacice, care le reproduceau pe cele grecești și macedoniene, dar, datorită necunoașterii alfabetului, meșterii locali înlocuiau literele cu simple puncte.

numai pe fese. Această dispunere doar dorsală a decorului, corelată cu lipsa oricăror indicii legate de sexul statuetei în partea din față (așa cum cer cutumele reprezentărilor feminine în perioada neolitică), ne face să credem că respectiva piesă – ca și alte câteva fragmente similare, pe care le-am găsit ulterior, în diverse puncte ale suprafeței săpate – ar fi putut face parte dintr-un ansamblu ceramic de tip "Horă", la care importantă era doar partea vizibilă, cea dorsală.

Între resturile construcției vechi au mai apărut două grupări de picioare de măsuțe-altar – una în zona centrală (Cat. nr. 59; fig. 16/11), alta pe latura sud-estică (Cat. nr. 58, 60, 61; fig. 16/6-8), în zona unde, probabil, se afla intrarea. Estimăm, astfel, că în vechea construcție cu rol de sanctuar au existat cel puțin trei mese-altar, pentru depunerea ofrandelor, dispuse pe o linie est-vest (fig. 11).

*

În faza mai nouă a construcției, organizarea interioară a spațiului a cunoscut unele modificări. Platforma de lut acoperea doar zona centrală (circa 5 x 3 m, deci cam o treime din suprafața locuibilă), bârnele din structura platformei fiind orientate pe direcția nord-sud (tabel 1). Vatra (fig. 12) a fost dispusă acum în colțul opus, estic, al casei, în afara platformei, fiind de formă aproximativ pătrată, cu laturile de 50 cm; era o construcție simplă, cu lipitura așezată direct pe sol (URSULESCU, MERLAN, TENCARIU 2001, p. 110-111 și pl. 28). Tocmai dimensiunile reduse ale acestei vetre, ca și modul ei simplu de amenajare ne-au făcut să

credem că rolul ei nu era acela de a încălzi o construcție de mari dimensiuni (de exemplu, locuința nr. 7, chiar cu o suprafață ceva mai mică, avea și vatră și cuptor), ci de a fi utilizată în cadrul unor ceremonii de cult. Chiar lângă vatră, spre nord-vest, se găsea o râșniță de mari dimensiuni (circa 50 x 40 cm), care poate fi pusă în legătură cu râșnitul ritual al cerealelor utilizate în ceremoniile de cult (LAZAROVICI 2003, 65-86).

Zona centrală a construcției era acoperită cu fragmente ceramice grosiere, provenind de la mari cutii de provizii/ofrande. Deși nu am reușit să reconstituim integral nici un exemplar, știm totuși că aceste cutii se sprijineau pe picioare masive de lut, iar gura lor, rectangulară, se retrăgea treptat, vălurit (Cat. nr. 47; pl. VIII/1). O reconstituire completă a unei asemenea cutii a fost reușită doar la un exemplar din locuința nr. 5 (pl. IX/6-7), oferindu-ne astfel o imagine orientativă asupra acestei categorii de piese de cult, dar se pare că fiecare piesă avea particularitățile ei de modelare. În lipsa reconstituirilor, este foarte dificil de a preciza, numai pe seama picioarelor masive de lut, dacă este vorba de cutii pentru ofrande sau de mese-altar. De aceea, vom menționa doar că, pe baza grupărilor de picioare asemănătoare, care se pot atribui ipotetic unei piese de cult, ar putea fi vorba, pe toată suprafața L 1, de circa șapte asemenea recipiente de cult (fig. 16/1-5, 9-10, 12), deci un număr mai mare decât în faza precedentă de existență a sanctuarului. Acestea sunt repartizate, aproape în totalitate, pe o linie care pornește de la vatră, aproximativ în direcția

E-V, situându-se la marginea sud-estică a platformei (fig. 12). Excepție face doar un complex de fragmente ceramice, situat în colțul nordic al locuinței, unde se găsesc resturile unei cutii și câteva râșnițe sparte (fig. 12).

Aproximativ în centrul liniei de cutii și mese-altar din partea sudică a construcției se afla un vas întreg (nr. 6 pe plan: fig. 12), făcut din pastă grosieră, care prezenta crăpături. Pentru a nu se desface, V. Merlan, care se afla atunci pe șantier (1998), l-a pus într-o pungă de plastic, transportându-l apoi la Muzeul din Huși. La aproximativ un an după descoperire, punga cu respectivul vas a ajuns la Seminarul de Arheologie al Universității „Al. I. Cuza” din Iași, unde a fost desfăcut, ieșind la lumină ansamblul de piese de cult.

Recipientul (Cat. nr. 1; pl. III; V) care adăpostea acest ansamblu avea o formă deosebită, semănând mai curând cu o cutie rotundă, cu gura strâmtată. Se mai cunosc câteva exemplare asemănătoare, în ariile culturilor Gumelnița și Cucuteni, de exemplu la Căscioarele (MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 362 și fig.8), Ulmeni (CÂRCIUMARU 1985, 125 și fig. 1; 1996, 122-124, pl. XIX-XX; MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 360 și fig. 7/1) și Brad (URSACHI 1991, 337-338, 343-344, 364-367, fig. 5-8; 1992, 59-61 și fig. 5-8; MANTU, DUMITROAIA 1997, 214 și fig. 153) și în toate au fost depuse ansambluri cu caracter de cult. Acest tip de recipient, care pare să fi fost special construit pentru a adăposti ansambluri de cult în perioada dintre ceremonii, a fost

considerat fie ca un fel de “pușculiță” (CÂRCIUMARU 1985, 125), fie ca o “trusă de șaman” (termen sugerat de arheolog dr. Marian Neagu).

În interiorul recipientului s-au găsit **21** de statuete, **13** scăunele de lut, precum și o serie de conuri și mărgelile de lut, de mici dimensiuni (Cat. nr. 2-38; pl. III; V)². Atât cele 21 de statuete (pl. III; V), cât și cele 13 scăunele (pl. III; V) prezintă fiecare particularități de modelare. Astfel, statuetele se eșalonează între 1,9 și 8,7 cm, patru sunt redată cu picioarele separate și decorate cu împunsături (pl. VI/1-4), iar restul le au unite; șapte au sânii redați, iar restul nu; la zece zona inghinală e redată în maniera clasică, printr-un triunghi, iar la 11 doar prin două unghiuri paralele. La scăunele se remarcă, în mod deosebit, două exemplare, care prezintă decoruri simbolice, realizate prin puncte imprimate: unul avea o spirală (Cat. nr. 25; pl. VI/6), iar celălalt un decor cu metope, separate printr-o linie terminată, la unul din capete, cu alte două liniuțe, ceea ce ar putea reda o reprezentare umană, extrem schematizată (Cat. 28; pl. VI/7). Scaunul cu decor spiralic de puncte avea, pe partea dorsală, un desen de linii incizate (pl. VI/6); din păcate, semnificația acestui desen ne scapă, dar nu putem să nu ne gândim la faptul că spirala e considerată ca fiind simbolul evoluției permanente, al vieții eterne. Un alt semn simbolic

² Pentru a putea fi particularizate, piesele au primit fiecare câte un număr, clasificarea făcându-se după criteriul dimensiunilor.

(mai clar apropiat de o ideogramă) apare și pe spatele unei statuete (Cat. Nr. 4; pl. VI/5).

Asemănările cu componența numerică a complexului descoperit anterior la Poduri sunt frapante (tabel 4), chiar dacă modelarea și decorarea pieselor s-a făcut într-un mod total diferit în cele două așezări. Între cele două stațiuni contemporane este o distanță de cel puțin 140 km în linie dreaptă (pl. I), ceea ce exclude posibilitatea unei influențe directe sau a unui singur artizan pentru cele două ansambluri de statuete. Totuși, la baza alcătuirii celor două complexe de cult s-a aflat, evident, o concepție unitară, care a impus **respectarea unor canoane numerice**. Atrage atenția și faptul că în timp ce la Poduri **15** statuete sunt pictate (MONAH 1982, 13; 1995, 14), la Isaiia **același număr** de piese (statuetele nr. 2, 3, 5-8, 10-14, 17-20) prezintă decoruri incizate pe trunchi și pe gât (pl. III; V). În două cazuri (nr. 2 și 6), inciziile redau imaginea unor coliere, așa cum întâlnim și la Poduri, dar acolo realizarea acestora s-a făcut plastic sau prin pictură (MONAH 1982, 13).

Este evident că cele două complexe au fost utilizate de mai multe ori, așa cum ne indică unele mici deteriorări ale pieselor, îndeosebi ale scăunelelor, care și la Isaiia au fost făcute dintr-o pastă mai neglijent prelucrată. Se pare că, între utilizări, piesele erau păstrate în recipiente, în vederea refolosirii lor la o altă ceremonie de cult.

Ne-a reținut atenția și faptul că, în ambele complexe, **statuetele au fost foarte bine arse la roșu**, ceea ce contrastează cu arderea incompletă a majorității celorlalte statuete descoperite în

diferite așezări precucuteniene, care, de regulă, prezintă nuanțe de la cenușiu la negru (MARINESCU-BÎLCU 1974, 93). Deoarece una dintre statuetele de la Isaiia (nr.14) era desprinsă longitudinal în două, am putut reconstitui modalitatea de prelucrare. Miezul (Cat. nr. 15) era modelat dintr-o pastă destul de zgrunțuroasă, cu amestec de cioburi pisate și materiale organice. După unirea celor două jumătăți longitudinale, statueta a fost bine arsă, astfel că miezul a devenit roșu. Apoi, pentru a se acoperi asperitățile, statueta era unsă cu un strat de argilă fină, gros de 1-1,5 mm și se proceda la o a doua ardere, ceea ce făcea ca această peliculă să devină perfect aderentă. În final, piesele de la Isaiia au fost muiate într-o angobă roșietică (cel puțin până în dreptul bustului) și lăsate să se usuce, fără a mai fi arse. Aceasta explică de ce, în majoritatea cazurilor, angoba s-a desprins, după cum la Poduri pictura s-a șters în mare parte de pe cele 15 statuete.

Probleme interesante ridică și numărul mărgelilor de lut, dintre care 61 sunt întregi, iar alte 3-4 fragmente par să indice că numărul total al acestora era de 63. 42 dintre acestea erau complet străpunse (Cat. nr. 38; pl. III, V), indicând, în mod clar, că odinioară formau un colier. Probabil că ele imitau forma cariopselor, așa cum s-a observat cu ocazia discutării colierelor de la Ulmeni și Izvoare (MARINESCU-BÎLCU, CÂRCIUMARU 1992, 360; CÂRCIUMARU 1996, 88-89, 122-124, 186, pl. XIX-XXI). De remarcat că **numărul mărgelilor era dublu față de cel al statuetelor**. Celelalte 21 de mărgeli erau perforate doar parțial (Cat. nr. 37; pl. III, V), la fel ca și micile conuri de lut, străpunse doar

în capătul ascuțit (Cat. nr. 36; pl. III, V)³. Aceasta ne-a făcut să credem că, inițial, un con putea fi unit cu o biluță parțial perforată, prin intermediul unei mici tije de lemn, rezultând astfel o imagine *phaloidă* stilizată³, ca simbol al masculinității (fig. 15). Reconstituirea noastră se bazează atât pe existența tipului de statueta cu cap mobil în mai multe culturi neo-eneolitice din sud-estul Europei (DUMITRESCU 1960, 254-257; 1974, 232-233 și fig. 155; COMȘA 1995, 43 și fig.53/5-6), cât și pe descoperirea în așezarea Cucuteni A de la Trușești a unui con, având la partea superioară trăsăturile feței umane (PETRESCU-DÎMBOVIȚA et alii 1955, 172, fig. 5/1).

Deci, cele două componente ale unei asemenea reprezentări *phalice* cu cap mobil, care apar probabil și la Poduri (acolo o singură dată: cele două mici piese considerate bizare și inexplicabile ca funcționalitate: MONAH 1982, 11, 13), la Isaiia se repetă de 21 de ori, ceea ce ne duce cu gândul la o asociere între o statueta feminină și o reprezentare masculină. Probabil că acești acoliți masculini ai statuetelor feminine jucau și ei un anume rol în cadrul ceremoniilor dedicate cultului fecundității și fertilității. Imaginea simbolurilor masculine se completa, în cadrul celor două ansambluri de cult, și prin coamele spătarelor de la scăunelele-tronuri (pl. III).

³ Mai există o piesă de formă triunghiulară (Cat. 36; pl. III jos), dar care nu are baza dreaptă, neputând sta în poziție verticală, precum conurile. Deși inițial am inclus-o între conuri (URSULESCU 2001, 62, fig. 10/1; 2004b, fig. 9/1), ulterior am exclus-o (2003, 24, fig. 10), considerând-o mai degrabă un rebut, lăsat din întâmplare alături de micuțele conuri.

DATE	Locuința 1 (nouă)	Locuința 1A (veche)
Orientare	SE-NV	SE-NV
Suprafața ocupată	8,3 x 7,6 m	8,6 x 7,8 m
Suprafața locuibilă	7 x 6 m ~ 42 m.p.	7,3 x 6,3 ~ 46 m.p.
Vatra	Colțul E al loc., direct pe sol; aprox. pătrată (latura 0,50 m); relativ bine păstrată.	Mijlocul laturii SV; complet răvășită la amenajarea noii construcții (nu se pot stabili dimensiuni).
Platforma	Substructură lemnoasă, îndeosebi crengi.	Groasă 8-10 cm; substructură de bârne (D. 10 cm) și crengi.
Structuri interioare	- Nr. 3: masă-altar (S II, □24c). - Nr. 4: masă-altar (S II, □24-25c). - Nr. 5: cutie cu picioare (S II, □25c). -Nr. 6: recipient cu depozit de statuete (S II, □25c). - Nr. 8: masă-altar (S II, □26c). - Nr. 9: masă-altar (S II, □26b). -Nr.10: masă-altar (S II, □27b). -Nr.11: cutie cu picioare (S III, □23-24b). -R: râșnițe (S III, □23b; S II, □23c).	- Nr. 1: complex cu masă-altar, askos și tabletă cu incizii (S I, □28). - Nr. 2: masă-altar (S II, □26c). - Nr. 7: masă-altar (S IV, □25b) - R: râșnițe (S II, □29a).

Tabel 1. Isaiia. Dimensiuni și complexe ale locuințelor suprapuse 1 și 1A.

The dimensions and the complexes of the superposed dwellings 1 and 1 A.

Les dimensions et les complexes des habitations superposées 1 et 1 A.

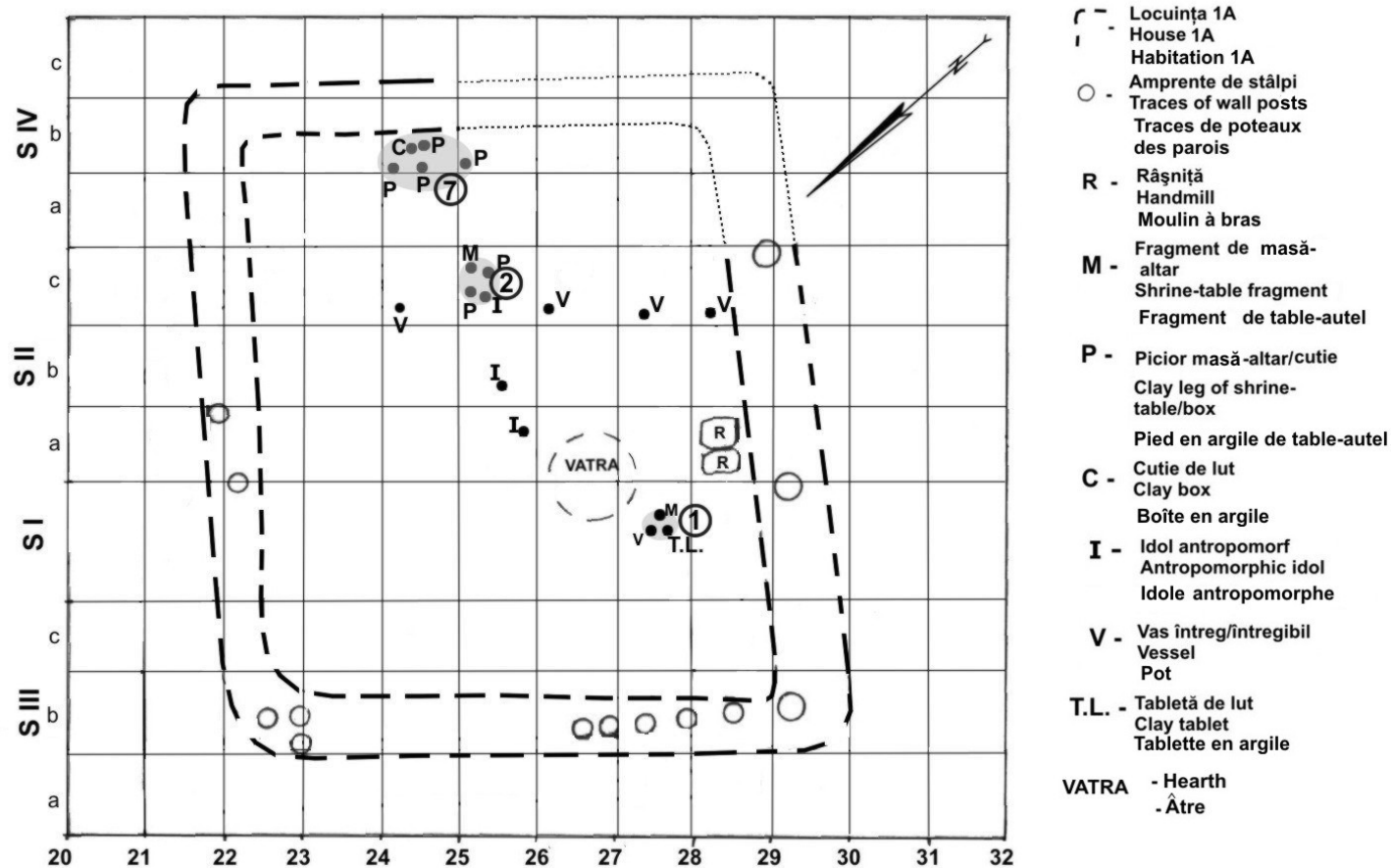

Fig. 11. Isaiia. Planul locuinței nr. 1A, cu amplasarea principalelor complexe și obiecte de inventar.
 Plan of the dwelling no. 1A, with the location of the main complexes and inventory objects.
 Plan de l'habitation no. 1A, avec l'emplacement des principaux complexes et objets de mobilier.

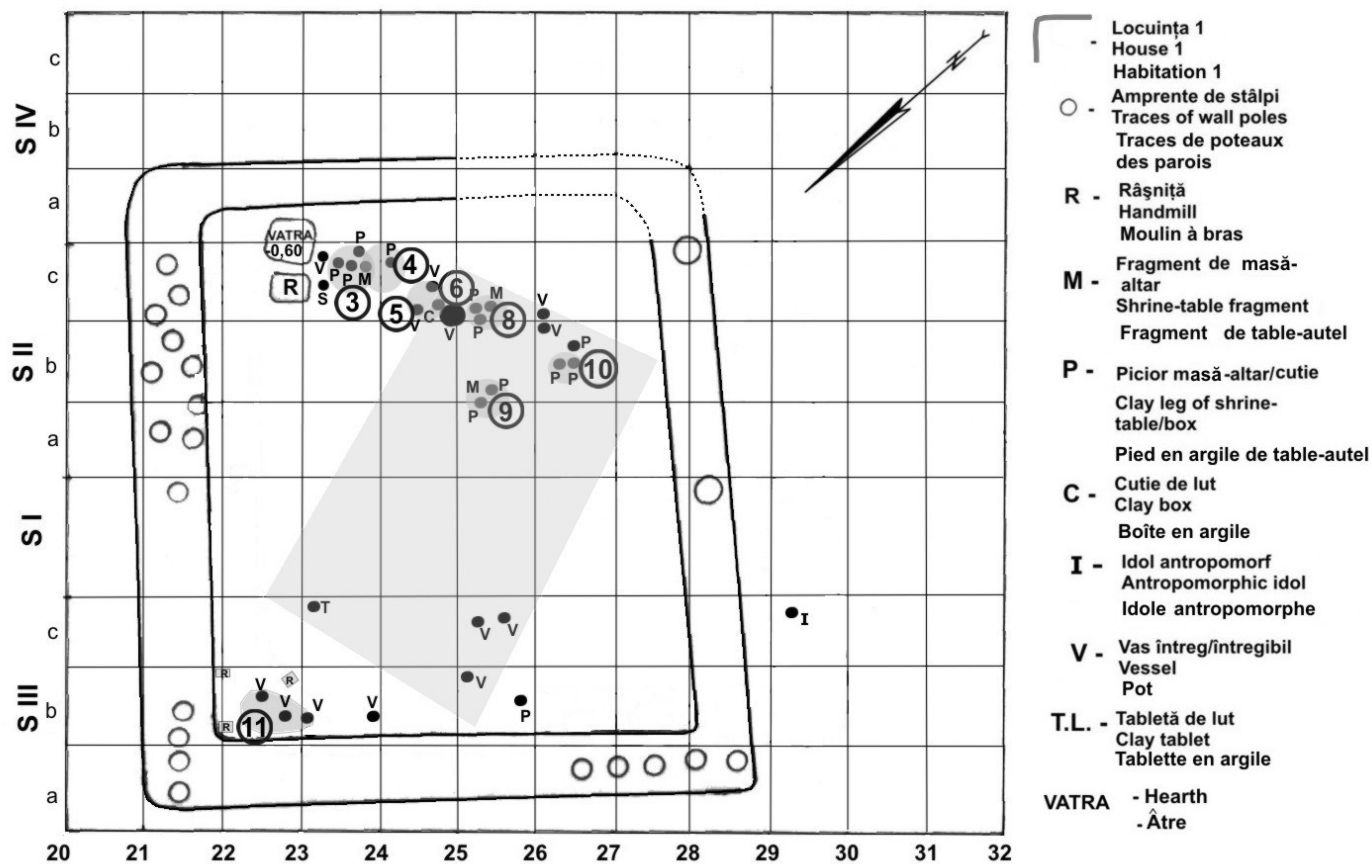

Fig. 12. Isăia. Planul locuinței nr. 1, cu amplasarea principalelor complexe și obiecte de inventar.
Plan of the dwelling no. 1, with the location of the main complexes and inventory objects.
Plan de l'habitation no. 1, avec l'emplacement des principaux complexes et objets de mobilier.

Fig. 13. Propunere de reconstituire a locuințelor suprapuse 1 și 1A (arhitecți Romulus Manole și Dragoș Gheorghiu)

Reconstitution suggestion of the superposed dwellings 1 and 1A.

Suggestion de reconstitution des habitations superposées 1 et 1A.

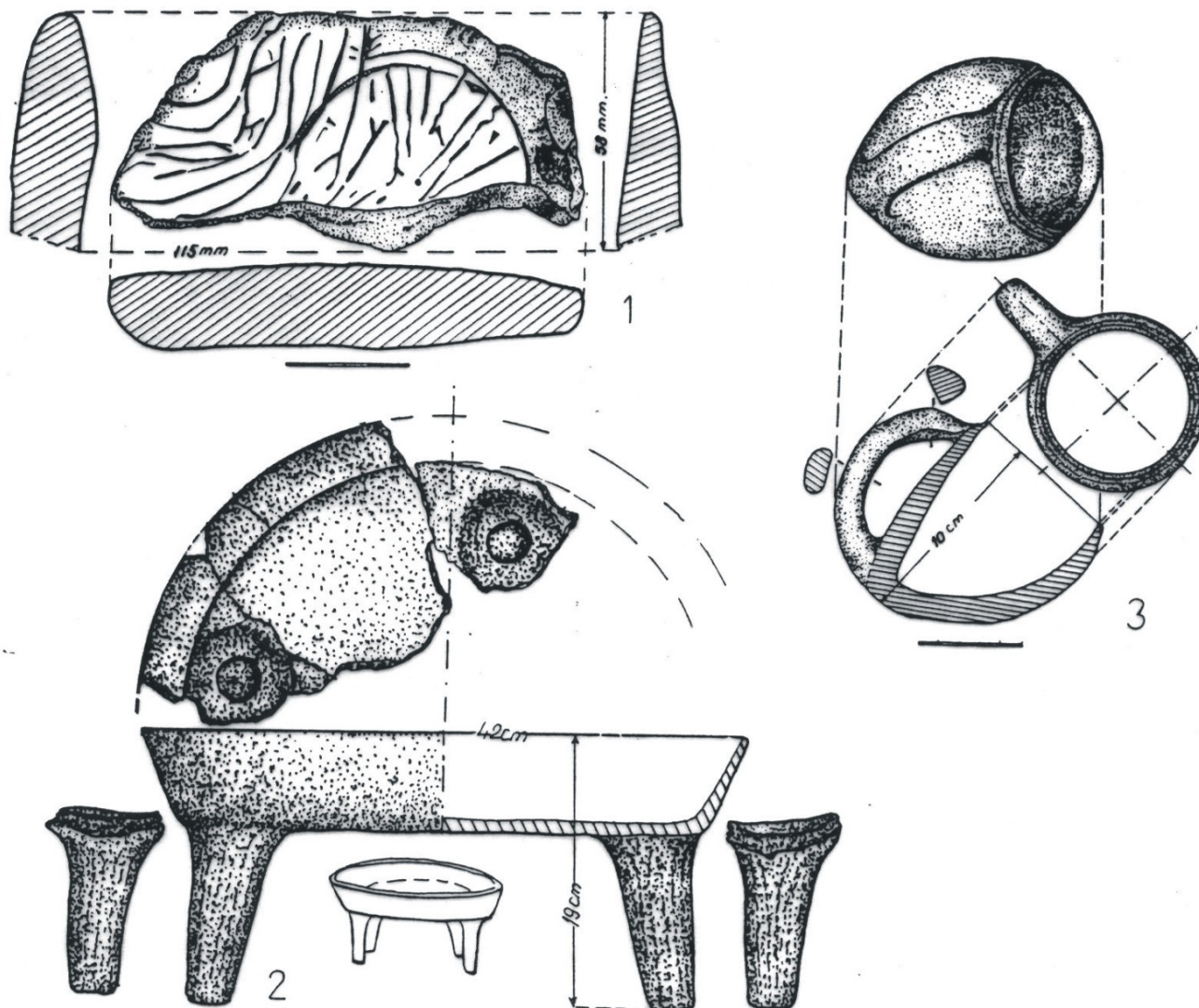

Fig. 14. Isaiia – locuința 1A. Primul complex cu obiecte de cult. 1: tabletă de lut cu semne simbolice incizate; 2: masă-altar; 3: vas de tip askos.

Dwelling no. 1A. The first complex with cult objects. 1: clay plate with incised symbolic signs; 2: table-shrine; 3: vessel askos.
 Habitation no. 1A. Le premier complexe aux objets de culte: 1. tablette en argile couverte de signes symboliques incisés;
 2. table-autel; 3. vase du type askos.

	Nr.	H (mm)	Unghi de înclinare(°)	1. Picioare					2. Zona inghinală			3. Pântece			4. Trunchi						5. Cap						
				a	b	c	d	e		a	b	c	a	b	c	a	b	c	d	e	f	a	b	c	d	e	f
								1	2																		
Mari	1	85	110		X			X		X				X	X	x			X	X			X	X	X	X	X
	2	79	119	X				-	-		X	X	X		X	X				X	X		X	X	X		X
	3	78	120		X				X		X	X		X	X	X				X	X		X	X	X		X
	4	78	130		X		X		X		X			X	-	X			X	X		X		X	X	X	X
	5	78	122	X			X	X			X	X		X	X	X		X		X	X		X	X	X		X
	6	76	123	X			X	X			X		X		X	X		X		X	X		X		X	X	X
	7	74	116	X			X	X		X				X	-	X				X	X	X		?	X	X	X
	8	75	122	X			X	X			X	X	X		X	X		X		X	X		X	X	X		X
	9	74	125		X	X	X		X		X		X		X	X			X	X			X	X	X	X	X
	10	70	122	X			X	X			X		X		X	X		X		X	X		X	X	X	X	X
	11	70	126	x					X	X				X	X		X				X		X	X	X	X	X
Mijlocii	12	67	117	x			X		X		X			X	X		X				X		X	?	X	X	?
	13	66	121	X			X		X	X				X	X		X				X		X	X	X	X	
	14	64	120	X			X		X	X				X	-	X				X	X		X	X	X	X	X
	15	62	121	X					X	X				X	X	X		X		X			X	X	X	X	X
	16	61	114	X			X	X		X			X		X		X					X		X	X	X	X
	17	60	118	X			X		x	X				X	X		X	X			X		X	X	X	X	X
Mici	18	55	113	X			X		X	X				x	X		X				X		X	X	X	X	X
	19	53	125	X					X		X			X	-	x		X		X	X	X		X	X	X	X
	20	47	106	X			X		X	X				X	X		X				X		X				
	21	19	117	x					x					x	X		X						X		X		x

Tabel 2. Caracteristicile statueteleor din ansamblul de cult.

The characteristics of the statuettes from the cult ensemble. Les caractéristiques des statuettes de l'ensemble de culte.

1. **Picioare:** a. unite; b. desfăcute și decorate cu impresiuni; c. marcarea genunchilor ; d. marcarea labelor/degetelor; e1. baza picioarelor dreaptă; e2. baza picioarelor rotunjită.
 2. **Zona inghinală:** a. marcată prin linii unghiulare; b. marcată prin linii în triunghi; c. puncte în zona inghinală.
 3. **Pântece:** a. rotunjit; b. plat; c. redarea ombilicului.
 4. **Trunchi:** a. lenticular; b. coloană (fără delimitare față de gât); c. redarea sânilor prin proeminențe; d. orificii în dreptul umerilor; e. umeri și nervuri laterale; f. incizii.
 5. **Cap:** a. modelat distinct; b. nediferențiat de gât; c. marcarea gurii; d. marcarea nasului; e. marcarea orbitelor; f. marcarea ochilor.
-
1. **Legs:** a. joined; b. separated and decorated with pinpricks; c. knees marking; d. foot/toes marking; e1. flat bottom of the legs; e2. rounded bottom of the legs.
 2. **Inguinal zone:** a. marked by angled lines; b. marked by triangle; c. imprinted points.
 3. **Abdomen:** a. rounded; b. flat; c. rendet navel.
 4. **Trunk:** a. lenticular; b. column (without neck delimitation); c. breasts marking, by prominences; d. orifices at shoulders level; e. shoulders and lateral ribs; f. incisions.
 5. **Head:** a. distinct moulding; b. without neck delimitation; c. mouth marking; d. nose marking; e. orbits marking; f. eyes marking.
-
1. **Pieds:** a. joints; b. séparés et décorés d'impressions; c. l'indication des genoux; d. l'indication des plantes/orteils des pieds; e1. pied à base droite; e2. pied à base arrondie.
 2. **Zone inguinale:** a. indiquée par des lignes angulaires; b. indiquée par des lignes triangulaires; c. points dans la zone inguinale.
 3. **Ventre:** a. arrondi; b. aplati; c. l'indication de l'ombilic.
 4. **Tronc:** a. lenticulaire; b. en colonne (sans délimitation par rapport au cou); c. l'indication des seins par des proéminences; d. orifices au niveau des épaules; e. épaules et nervures latérales; f. incisions.
 5. **Tête:** a. modelée à part; b. sans délimitation par rapport au cou; c. l'indication de la bouche; d. l'indication du nez; e. l'indication des orbites; f. l'indication des yeux.

Fig. 15. Isaiia - ansamblu de cult: reconstituirea posibilelor reprezentări *phalice* (conuri și bile parțial perforate).

Cult ensemble: the reconstitution of the possible phallic representations (cones and balls partially perforated).
 L'ensemble de culte: la reconstitution de possibles représentations *phalliques* (des cônes et des billes partiellement perforées).

Categoria		Nr. scăunel	D. exterior (mm)	H. spătar	Grosime scăunel	Crestături pe margine	Decor interior	Decor exterior	Spătar						Cu piciorușe	Forma fund exterior			Forma șezut		Unghi înclinare spătar	Ardere	
									Simplu	Proemin. laterale	Proemin. oblice	Coame ascuțite oblice	Brațe cu cornițe	Margine crestată		Plat	Concav (scobit)		Albiată (cu marginile ridicate)	Plată		Roșie	Gălbui
Mari	1	44	<23 (rupt)	6-11													X		X		122°	X	
	2	41,5	<27 (rupt)	8	X				X							X			X		116°	X	
	3	41	25	7	X	X	X		X					X		X			X		113°		X
	4	40	27	6					X								X		X		117°	X	
	5	38	18	2					X					X		X				X	116°	X	
	6	33	24	6-7	X	X			X					X		X			X		107°		X
Mijlocii	7	31,5	32	6-7									X			X			X		119°	X	
	8	29	24	7-8					X							X			X		121°	X	X
	9	29x27	21	2-4				X								X				X	114°		
	10	28x26	26	4-6			?					X				X				X	117°	X	
Mici	11	22	22	4-6							X					X			X		107°	X	
	12	22,5	<14 (rupt)	3-5												X			X		116°	X	
	13	22x20	23 (3 mm piciorușe)	7-8							X				X	X				X	112°	X	

Tabel 3. Isaiia. Caracteristicile scăunelor din ansamblul de piese de cult.

The characteristics of the little chairs from the cult ensemble.

Les caractéristiques des chaises de l'ensemble de pièces de culte.

ELEMENTE	PODURI	ISAIIA
Numărul statuetelor	21	21
Numărul scăunelelor	13	13
Numărul statuetelor cu decor	15	15
Statuete cu colier	2	2
Eșalonarea statuetelor pe înălțime	X	X
Coarne pe spătarul scăunelelor	X	X
Conuri parțial perforate	1	21
Bile parțial perforate	1	21
Măgele de lut	-	21

Tabel 4. Comparăție între complexe de cult de la Isaiia și Poduri.
(v. Summary / Résumé)

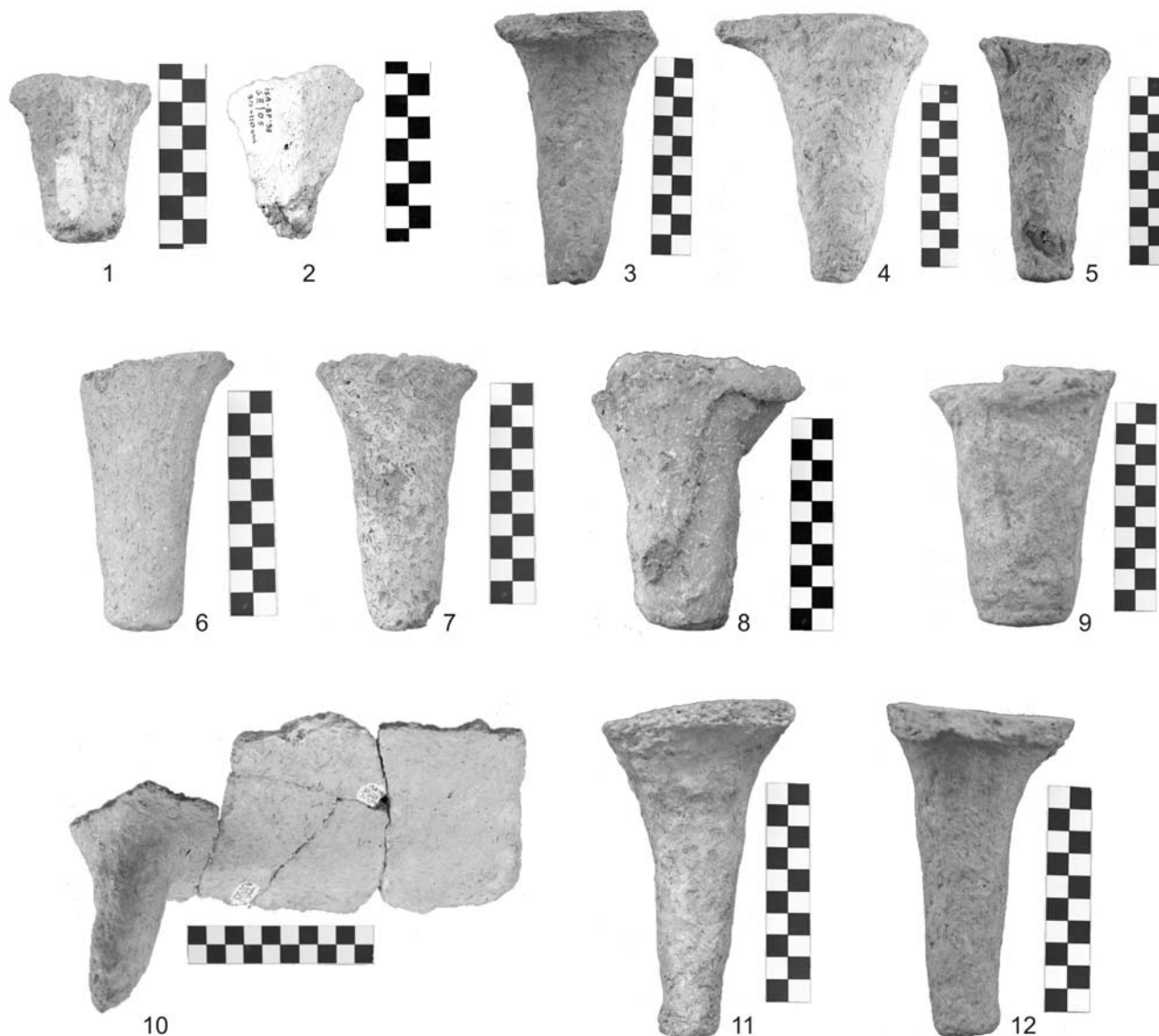

Fig. 16. Isăia. Picioare de masă-altar/cutie, descoperite în locuințele 1(1-5, 9-10, 12) - 1A (6-8, 11).
 Legs of table-shrine/box, discovered inside the dwellings no.1-1A.
 Pieds de table-autel/boîte, trouvés dans les habitations 1-1A.

A EXISTAT O MAGIE A NUMERELOR ÎN ENEOLITIC ?

Cheia numerică a celor două ansambluri de cult (Poduri și Isaiia) o reprezintă, evident, **numărul 21**, care în religiile din perioada istorică reprezintă simbolul atotputerniciei divinității (PAPUS, 52-53). Chiar dacă, datorită lipsei izvoarelor scrise, nu avem dovezi directe despre existența unei magii a numerelor la nivelul societății precucuteniene, totuși cele două descoperiri (de la Poduri și Isaiia) ne îndreptătesc să considerăm că nu este hazardată presupunerea cunoașterii unei asemenea magii, cel puțin de către vrăcii și șamanii acelor vremuri. Explicația am putea-o găsi în originile acestei culturi, care, prin puternicul fond Boian din componența sa (MARINESCU-BÎLCU 1974, 109-110), se leagă de chalcolithicul egeo-anatolian, iar prin intermediul acestuia de lumea Mesopotamiei, aflată acum (circa 4000 î.Chr.) la începutul civilizației propriu-zise, adică trecerea de la cultura halafiană la cea de tip Obeid (LICHARDUS et alii 1985, 196-206). Or, civilizația mesopotamiană, despre care știm sigur că avea profunde cunoștințe matematice și astronomice (KRAMER 1962; BRENTJES 1972; OPPENHEIM 1977), bazate pe o știință a semnificației numerelor (GOFF 1963), își avea, la rândul ei, rădăcinile în culturile neolitice și chalcolithice anterioare din

zona Orientului Apropiat (LICHARDUS et alii 1985, 156-195). În acest sens, Mircea Eliade (1981, IX-X) arăta că este important *a nu se confunda „vârsta” unei concepții religioase cu data primului document care o atestă.*

Pe de altă parte, această mistică a numerelor s-a transmis, în formă scrisă, atât în filosofia greacă (în special în cea pitagoreică: GHYKA 1998, 10-15), precum și în *Biblie* (GHYKA 1998, 13), care reprezintă o adevărată esență a civilizației orientale, atât a celei mesopotamiene, cât și a celei egiptene. Toate aceste concepții străvechi au stat, la rândul lor, la baza formării științei medievale și moderne a **numerologiei**, precum și a **Cabbalei**, strâns legată de ea (GHYKA 1998, 86-94; SCHOLEM 1996).

Se pare că la baza acestei lungi evoluții se află sistemul numeric mesopotamian (desigur, de sorginte mult mai veche), bazat pe cifra **șase**, utilizat încă și în prezent, cel puțin în sistemul de împărțire a timpului. Dacă șase era normalul, atunci **șapte** a devenit simbol a tot ceea ce se afla dincolo de firesc, deci simbol al supranaturalului, al divinității, al eternității (LÉVI, 190). **21** (numărul statuetelor din cele două complexe) ar reprezenta **multiplicarea lui 7 cu 3** (simbolul triumfului, al echilibrului, al treimii

– semn ales și în iconografia creștină pentru ochiul atotvăzător al divinității supreme); deci, **21 ar marca atotputernicia divinității** (PAPUS, 52-53), regăsită în cele mai diverse ipostaze.

Iată de ce credem că nu greșim considerând că cele 21 de statuete ar reprezenta **Panteonul** zeitelor lumii precucuteniene (și poate nu numai al acesteia!) sau ipostaze ale *Marii Zeițe*, la care se adaugă și diferite alte reprezentări stilizate ale acoliților masculini (coarne, *phalus*-uri și chiar rare statuete cu însemnele masculinității). Rezultanta finală a împreunării reprezentărilor masculine și feminine pare a ne fi sugerată de decorul spiralic punctat, existent pe cel mai important scaun de la Isaiia (Cat. nr. 25; pl. VI/6), ce a aparținut probabil *matroanei* (statueta nr. 1: pl. VI/2), cunoscut fiind faptul că spirala exprimă esența evoluției, a vieții veșnice (BOEHLAU 1929; OIȘTEANU 1989, 164, 263-265).

Trecând la analiza numerică internă a pieselor care compun Panteonul, constatăm (după aceleași tradiții ale Cabbalei) că **15** (numărul statuetelor decorate, fie prin pictură, fie prin incizii) este numărul Destinului (PAPUS, 53); ar putea fi vorba, deci, de o aluzie la faptul că *Panteonul zeitelor* determină totodată soarta fiecăruia.

Foarte importante sunt cele două numere (13 și 8) pe care le regăsim, de asemenea, prezente în cele două complexe. Cele 13 tronuri ne arată clar că nu toate zeițele aveau dreptul

de a sta pe acestea¹, diferențierea făcându-se probabil în funcție de vârstă (atingerea sau nu a stadiului maternității: MARINESCU-BÎLCU 1974a, 418; 1977, 42; 1977a, 16). Credem că acest drept îl aveau doar cele care dăduseră naștere vieții, iar o serie de detalii anatomice (fig. 17/1) ne ajută să separăm acest grup (prin redarea sânilor, a triunghiului inghinal, poziția separată a picioarelor, decorate cu împunsături). Celelalte opt (fig. 17/2) formau probabil grupul celor care urmau să devină și ele, la maturitate, dătătoare de viață. Și acestea se particularizează, la rândul lor, printr-o serie de detalii, în primul rând prin redarea zonei inghinale sub forma a două unghiuri paralele. În interpretare cabbalistică (PAPUS, 52-53), cele două numere reprezintă tocmai principiile opuse ale morții (13) și creației materne (8). În acest sens, cele 13 statuete mature ar putea fi interpretate drept cele care se îndreaptă spre sfârșitul vieții, iar cele opt tinere drept cele care urmează să devină creatoare de viață.

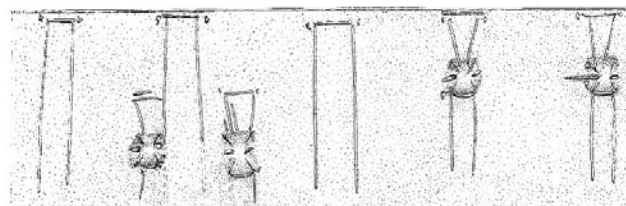
Credem, de asemenea, că acest sens al evoluției se poate surprinde și în eșalonarea celor 21 de statuete de la Isaiia (pl. III; tabel 2), care au drept început de serie „copilașul” (statueta nr. 21, care măsoară doar 1,9 cm), urmând celelalte „zeițe tinere” (șapte), reprezentate în diferite etape de evoluție, apoi 12 „zeițe mature” (de asemenea cu ipostaze diferite); seria culminează cu statueta cea mai

¹ La populațiile primitive scaunul nu era un obiect absolut necesar, iar întrebuintarea lui sublinia rangul respectivei persoane (LIPS 1964, 56).

impozantă (Cat. nr. 2), care, însumând atât elemente ale „maturității” (se încadrează în grupul celor patru statuete mature, cu picioarele desfăcute și decorate cu impresiuni: pl. VI/1-4), cât și ale „tineretii” (de exemplu, zona inghinală redată prin unghiuri paralele), ar putea fi considerată o „zeitate primordială”. Este interesant faptul că dacă eliminăm cele două piese aflate la extreme, din punct de vedere al dimensiunilor (nr. 1 și 21), rămân două grupuri, ale căror numere (7 și 12) au iarăși o semnificație magică: divinitatea și forța echilibrantă (PAPUS, 52-53). Împreună formează numărul 19, care, în interpretare cabbalistică, semnifică hrănirea (PAPUS, 53), ceea ce trimite direct la cultul fertilității.

Considerăm, deci, că interpretarea compoziției numerice a celor două complexe (Isaia și Poduri) poate furniza un nou argument pentru faptul că străvechile civilizații neolitice și eneolitice nu trebuie rupte de evoluția ulterioară a omenirii, ci, din contră, se află tocmai la baza acesteia. S-a demonstrat deja că unele divinități ale panteonului grecesc clasic și unele teme ale mitologiei grecești, precum Demeter și Cora, androginul, Gea, Zeus (în ipostaza de taur), cuplul divin ș.a., își au originea în credințele civilizațiilor neolitice din Balcani (LÉVÊQUE 1972, 144-179; MONAH 1997, 27-28, 212-215; URSULESCU, BATARIUC 1987, 309-312). Descoperirile de la Poduri și Isaia, alături de care se pot invoca și alte descoperiri cu componente numerice rituale, adaugă la acestea și aspectele magice ale simbolurilor

numerice, despre care putem afirma acum că populația precucuteniană din Moldova le cunoștea deja și le utiliza în cadrul unor ceremonii de cult.

Isaia – vas cu șapte reprezentări stilizate, descoperit în 2004 (apud URSULESCU, TENCARIU 2004a).

Pot with seven stylised images, discovered in 2004. / Vase avec sept représentations stylisées, trouvé en 2004.

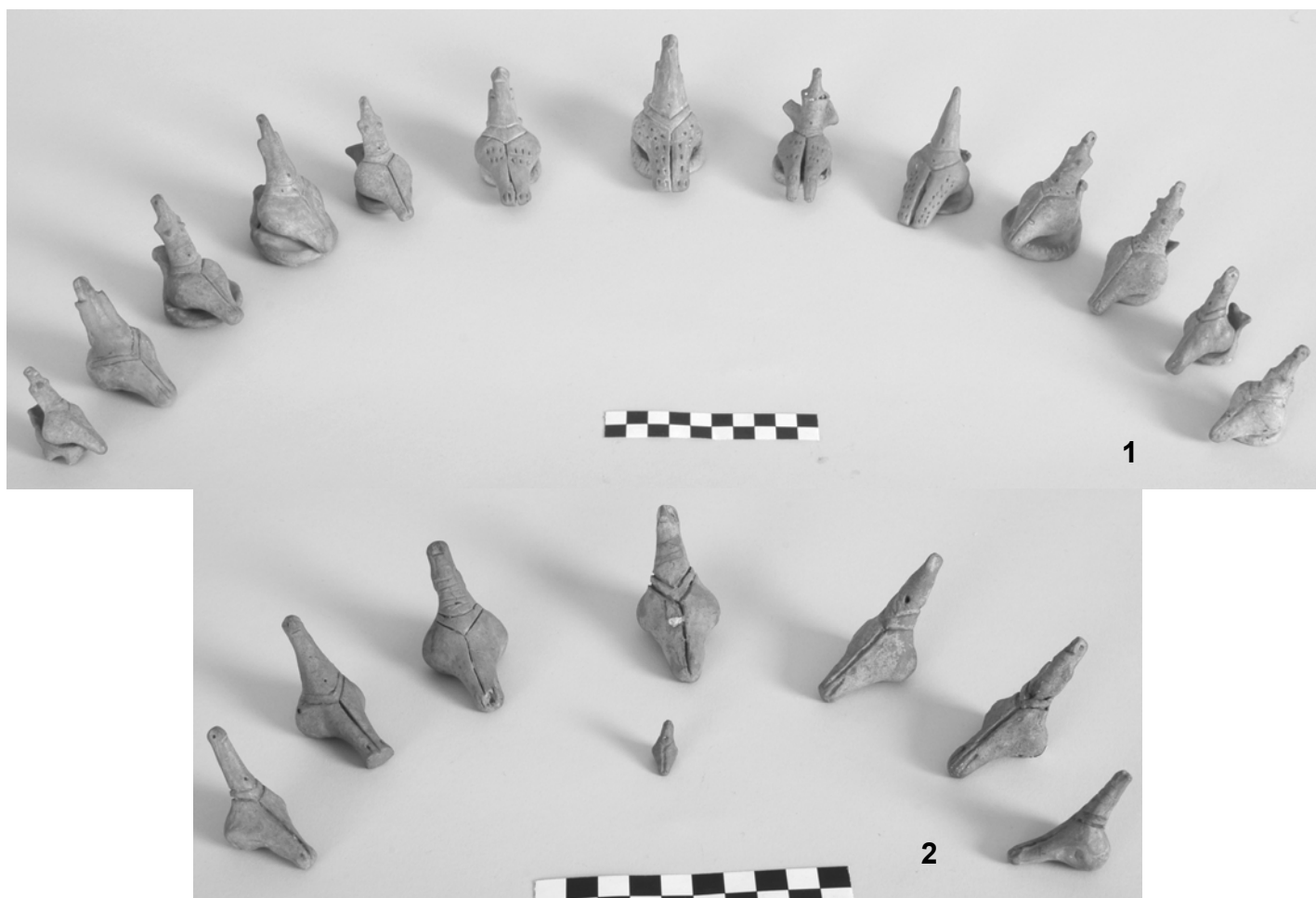

Fig. 17. Isaiia - complexul de cult. 1: Grupul celor 13 statuete presupuse a avea dreptul de a sta pe scăunele; 2: grupul celorlalte opt statuete.

Isaiia – cult ensemble. 1: the group of the 13 statuettes supposed to have the right to sit on chairs; 2: the group of the other eight statuettes.

Ensemble de culte. 1: le groupe des 13 statuètes supposées avoir le droit de s'asseoir sur des chaises; 2: le groupe des autres huit statuètes.

O VIZIUNE MEDICALĂ ASUPRA STATUETELOR DE LA ISAIIA

Cele două complexe de cult, care conțineau 21 de statuete feminine, 13 scăunele cu diferite semne și alte piese, descoperite la Poduri și Isaiia, aduc noi informații despre viața spirituală a comunităților preistorice de acum șapte mii de ani. Utilizarea unui „limbaj” simbolic, demult pierdut sau radical transformat, dar și dificultatea comprehensiunii „psihicului” și „spiritului” neolitic din perspectiva omului contemporan conduc la o sumă de întrebări și oferă posibilitatea unor interpretări din puncte diferite de vedere.

Astfel, Romeo Dumitrescu, medic de formație și notoriu pasionat și susținător al arheologiei culturii Cucuteni, a încercat, pe baza tratatelor de ginecologie și a documentării pe tema plasticii antropomorfe, să analizeze cele două tezaure din punct de vedere medical (R. DUMITRESCU 2006). Prezintă esența ipotezelor sale, cu convingerea că progresul în știință se poate realiza mai ales prin unghiuri de abordare cât mai diferite. Autorul citat, pornind de la analiza pieselor componente ale complexelor, semnalează câteva dileme:

- De ce reprezentarea feminină este atât de schematică în general, dar atât de descriptivă în ceea ce privește trăsăturile sexuale (triunghiul pubian, sânii, șoldurile)?

- De ce, în cazul celor două complexe, descoperite la aproape 150 km distanță (în linie dreaptă) unul față de celălalt, asemănările sunt atât de pregnante (21 de statuete, 13 tronuri)?

- De ce, prin mărime, formă, redare a trăsăturilor sexuale (pictură și/sau incizie), statuetele sunt tratate diferit, neexistând două identice (nici măcar asemănătoare)? (R. DUMITRESCU 2006, 229-230)

La Isaiia, statuetele feminine au fost dispuse împreună cu biluțe (21 perforate parțial, 42 total), scăunele și conuri într-un recipient. S-a presupus că biluțele și conurile formează reprezentări *phalice*. Despre statuete și scăunele, dr. Dumitrescu consideră că ele ar trebui interpretate ca o „trusă de fertilitate”, în legătură cu ciclul menstrual optim.

Tratatele medicale de specialitate afirmă că perioada menstruală durează între 21 și 35 de zile, timp în care mucoasa avansează și se retrage, apoi este eliminată timp de 3-5 zile. Toate acestea se datorează influenței anumitor hormoni: estrogen, progesteron și luteină. Tratatele medicale menționează de asemenea că astăzi perioada menstruală de 21 de zile este rar întâlnită (în special în Guyana, Africa Centrală și la unele populații izolate din zonele muntoase). Acest tip de perioadă menstruală este moștenit genetic, adică o fiică, a cărei mamă a avut o

perioadă menstruală de 21 de zile, va avea și ea aceeași perioadă, cu o perioadă foarte fertilă între 13 și 15 zile (R. DUMITRESCU 2006, 230).

În fig. 18 este prezentată o schemă a perioadei menstruale de 21 de zile, fiecărei zile fiindu-i atribuită câte o statueta, iar primelor 13 și câte un scăunel. Aranjându-le conform calendarului menstrual, dr. R. Dumitrescu (2006, 230) sugerează următoarele grupări:

- patru statuete cu picioarele desfăcute;
- nouă statuete simple cu scăunele;
- șapte statuete cu sâni;
- trei statuete cu incizii pe abdomen, dintre care două aparțin grupului cu sâni.

Statuetele cu picioare desfăcute pot sugera menstruația (prin inciziile sau pictura de pe coapse și picioare). Mai mult decât atât, la statuetele de la Poduri, până și decorul care sugerează îmbrăcămintea este diferit la patru sau cinci statuete.

Pe următoarele nouă scăunele sunt amplasate statuetele fără sâni și, apoi, cele cu sâni. Statueta nr. XIII prezintă o incizie pe abdomen și scaunul (nr. 6) pe care este așezată are pe partea superioară semnul triunghiului pubian. Următoarele șapte statuete au sâni și primele două dintre ele au incizii pe abdomen. Ultima statueta este extrem de mică, având o structură similară embrionului (R. DUMITRESCU 2006, 230).

Suprapunând schema peste perioada menstruală lunară, R. Dumitrescu observă o explicație logică a complexelor. Astfel, schema finală ar arăta că primele patru statuete cu picioare desfăcute ar corespunde perioadei menstruale. Aici este plasat un scaun diferit de

celelalte: partea superioară prezintă o spirală punctată, în timp ce partea inferioară prezintă un decor în formă de **XIX**, care se regăsește și pe partea superioară a altui scăunel descoperit la Poduri, ceea ce poate indica o interdicție. În Biblie există o interdicție absolută de a face sex în timpul acestei perioade, urmată de o perioadă de necurătenie, care corespunde cu următoarele statuete (R. DUMITRESCU 2006, 229-230).

Concluziile privind semnificația complexelor de la Isaiia și Poduri, din punct de vedere medical, sunt următoarele:

1. Într-o perioadă când puterea rezida în număr, precutenienii și cucutenienii aveau nevoie de cât mai mulți copii.

2. Acest ansamblu de statuete reprezintă o schemă a perioadei fertile și a perioadei menstruale.

3. Probabil că fiecare cuplu primea în dar o "trusă de fertilitate", înainte de căsătorie

4. Comparând perioada menstruală actuală, de 28 de zile, cu cea a femeilor cucuteniene, probabil de 21 de zile, este extrem de probabil ca rata de fertilitate a cucutenienilor să fi fost cu 30% mai mare ca a noastră. Acest fapt ar explica explozia demografică sesizată în culturile Precucuteni și Cucuteni.

5. Probabil că, după menopauză sau după moartea femeii, aceste "truse de fertilitate" erau aruncate și statuetele distruse ritual, ceea ce ar explica raritatea lor.

6. Chiar dacă ar oglindi o perioadă menstruală normală, de 28 de zile, statuetele pot fi rearanjate astfel încât teoria prezentată să fie validă.

1

3

2

4

Fig. 18. Isaiia. Eșalonarea celor 21 de statuete după perioada menstruală de 21 de zile: 1. Zilele 1-4 (statuete cu picioare separate); 2. Zilele 5-13 (statuete fără sâni); 3. Zilele 14-20 (statuete cu sâni); 4. Ziua 21 (statueta embrion) (apud R. Dumitrescu)
 Echeloning of the 21 statuettes in accordance of the menstrual period of 21 days: 1. days 1-4 (statuettes with separated legs); 2. days 5-13 (statuettes without breasts); 3. days 14-20 (statuettes with breasts); 4. day 21 (statuette embryo) (apud R. Dumitrescu)
 Échelonnement des 21 statuettes selon la période menstruelle de 21 jours: 1. Jours 1-4 (statuettes avec des pieds séparés); 2. Jours 5-13 (statuettes sans des seins); 3. Jours 14-20 (statuettes avec des seins); 4. 21e jour (statuette embryon) (apud R. Dumitrescu)

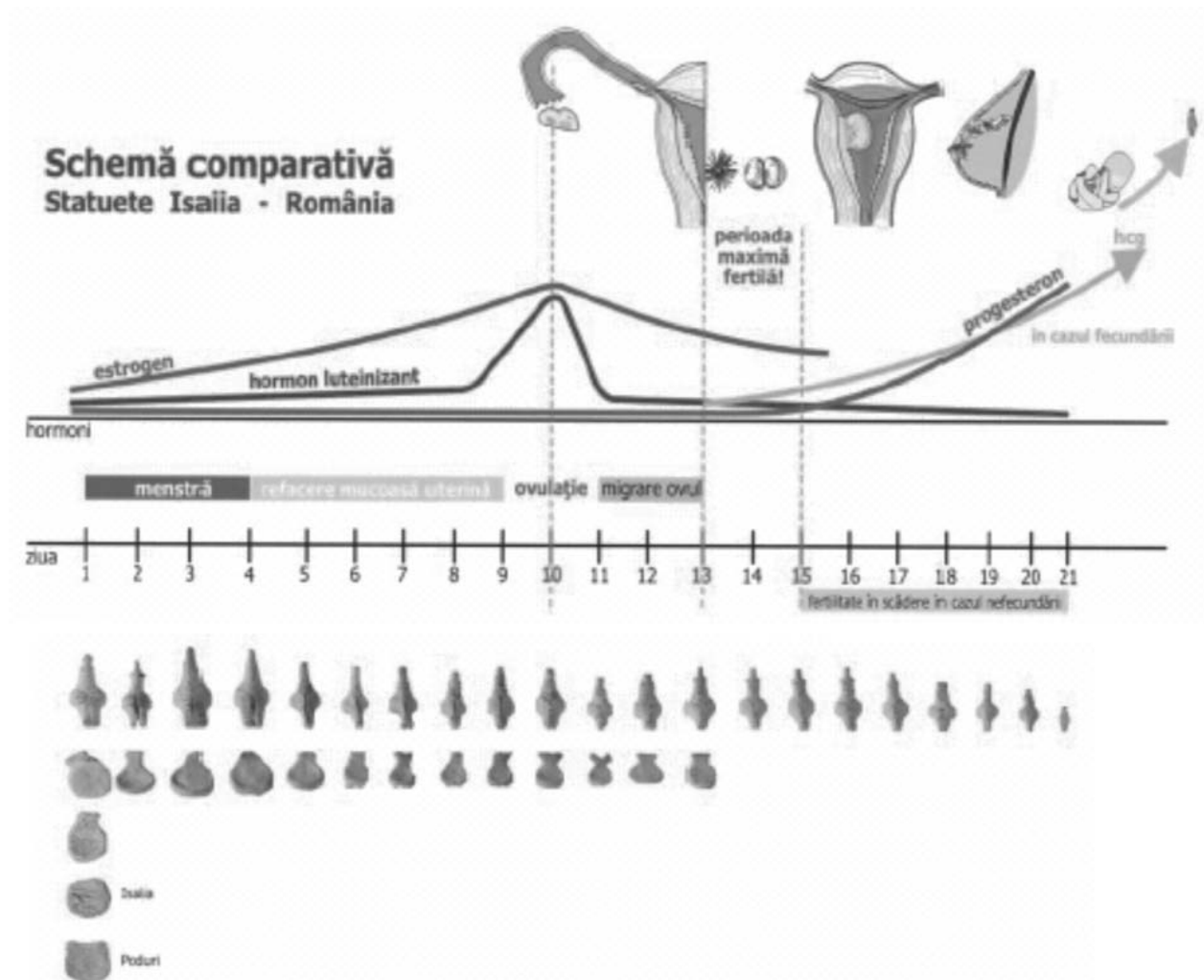

Fig. 19. Prezentarea comparativă a perioadei menstruale de 21 de zile și a complexului de 21 de statuete de la Isaiia (după R. DUMITRESCU 2006).

Comparative presentation of the menstrual period of 21 days and of the complex of 21 statuettes from Isaiia (apud R. DUMITRESCU 2006).

Présentation comparative de la période menstruelle de 21 jours et de l'ensemble de 21 statuettes (apud R. DUMITRESCU 2006).

CREDINȚE ȘI REPREZENTĂRI RELIGIOASE LA COMUNITĂȚILE ENEOLITICULUI TIMPURIU DIN MOLDOVA

Încă din momentul descoperirii ei, cultura Precucuteni a fost considerată, pe bună dreptate, o "prefață" a culturii Cucuteni - motiv pentru care i s-a și dat acest nume (VULPE 1937). Legătura organică dintre cele două culturi se evidențiază nu numai sub aspectul manifestărilor materiale, ci deopotrivă și pe planul vieții spirituale, ceea ce are semnificații profunde în privința identității și continuității etnice a comunităților care le-au creat. Bineînțeles, la nivelul culturii Precucuteni nu a fost încă pe deplin atinsă larga paletă de exprimare a comunităților cucuteniene în domeniul magico-religios (DUMITRESCU 1979; MONAH 1997), dar se prefigurează clar cea mai mare parte a acestor credințe. În afară de plastică, forma cea mai înaltă de expresie a acestor manifestări o reprezintă locurile special amenajate pentru derularea unor ceremonii de cult: altare și chiar construcții cu caracter de sanctuar.

În stadiul prezent al cunoștințelor, putem afirma în mod cert că populația precucuteniană avea construcții care jucau rolul de sanctuar, în care se desfășurau diferite ceremonii. În acest sens, avem o serie de informații mai vechi, îmbogățite prin descoperiri de dată recentă.

Datele provin atât de pe teritoriul Moldovei, cât și din Ucraina, unde cultura Precucuteni a fost desemnată cu numele de Tripolie A, în aceeași idee de subliniere a legăturii sale organice cu complexul Cucuteni-Tripolie (PASSEK 1949; ČERNÝŠ 1982, 165-320; ELLIS 1984).

Pentru unele dintre descoperirile anterioare (Grenovka și Soloncenii I) nu avem decât simple semnalări (MONAH 1997, 35, notele 62-63), ceea ce nu ne permite să ne formăm o imagine coerentă asupra acestor ansambluri. De asemenea, prin contextul descoperirii, rămâne neclară interpretarea complexului de la Târpești (jud. Neamț), găsit sub nivelul locuinței nr.5 (MARINESCU-BÎLCU 1974, 107) și care putea să reprezinte atât un ritual de fundare, cât și, destul de plauzibil, resturile împrăștiate ale unei construcții de cult, având în vedere răspândirea obiectelor pe o suprafață de aproximativ 20 m² (vase, 34 de figurine antropomorfe și scăunele, precum și o măsuță-altar: MARINESCU-BÎLCU 1981, 26-27).

În această situație, până de curând, cele mai reprezentative descoperiri ale unor complexe

de cult în aria culturii Precucuteni-Tripolie A rămâneau cele de la Sabatinovka și Poduri.

În așezarea Sabatinovka II din bazinul Bugului Sudic (Ucraina), construcția-sanctuar, cu pridvor (fig. 20/2), avea o suprafață de 70 m² și conținea un cuptor cu numeroase vase, 21 de statuete feminine (dintre care cinci așezate lângă același număr de râșnițe și 16 pe o laviță), circa zece tronuri-scăunele (cu proeminente în formă de corn) și un tron de lut, de mari dimensiuni (terminat, de asemenea, prin proeminente-coarne); statuetele și scăunelele erau pictate cu roșu pe alb (MAKAREVIČ 1960, 290-292 și fig. 1; ZBENOVIČ 1996, 32-33; MONAH 1997, 35, 48, 191, 255).

La Poduri (jud. Bacău), în anii 1980 și 1981, a fost cercetată, în nivelul inferior al stațiunii de tip *tell*, aparținând fazei a II-a a culturii Precucuteni, o construcție, locuința nr. 36 (săpată parțial), în care au fost descoperite două vetre, în jurul fiecăreia existând câte un complex de cult (MONAH et alii 1983, 15-20; 1986, 138; 2003; MONAH 1982, 11-13; 1995, 14-16; 1997, 191-192; MANTU, DUMITROAIA 1997, 179-181). Lângă prima vatră era un complex, denumit "Sfânta Familie", format din șapte statuete, un tron de lut ars și un vas miniatural (fig. 21/2). Lângă cea de a doua vatră erau depuse, într-un vas, 21 de statuete și 13 tronuri, probabil învelite în paie - complex denumit convențional "Soborul Zeițelor" (fig. 21/1; pl. IV). Chiar de la început, coordonatorul colectivului de cercetare de la Poduri, Dan Monah, a subliniat caracterul de excepție al acestei descoperiri, prin prezența a

două complexe de cult, plasate lângă cele două vetre ale construcției¹. Subliniem faptul că în jurul primei vetre erau risipite **șapte** statuete, formând complexul denumit *Sfânta Familie* (fig. 21/2), tocmai pentru a se sublinia legătura sacră ce trebuie să fi existat între *Zeița-Mamă* (statueta cea mai reprezentativă din grup) și celelalte *zeiță-copii*, căror modelatorul le-a indicat particularități ale unor vârste diferite (MONAH 1982, 11).

Cel de al doilea complex (descoperit în aceeași locuință) are o importanță și mai mare, nu numai prin numărul sporit al pieselor conținute, ci mai ales prin faptul că este un complex închis într-un vas, ceea ce conferă siguranță totală în aprecierea datelor. Faptul că vasul era acoperit de un altul, cu rol de capac, exclude posibilitatea unei intruziuni ulterioare, care să modifice componența cantitativă a ansamblului. Acest complex consta din **21** de statuete, arse oxidant (la roșu), de dimensiuni diferite și cu particularități de modelare. **15** dintre acestea aveau decor pictat, iar șase erau nepictate (pl. IV). Lor le corespundeau doar **13** tronuri miniaturale, modelate tot diferențiat, dar dintr-o pastă de o calitate mai slabă decât cea a statuetelor. Majoritatea spătarelor scăunelelor-tronuri se terminau cu coarne, redată fie foarte accentuat (într-un caz), fie mai estompat, mergând până la mici proeminente laterale. Probabil, fiecare scăunel era destinat unei anumite statuete (MONAH 1982, 11-12; 1997, 101; MONAH et alii 1983, 19; MANTU, DUMITROAIA 1997, 179). Proeminentele care

redau coarnele au fost explicate ca probabile simboluri masculine (MONAH 1997, 191).

În componența complexului se mai aflau două piese de lut, de foarte mici dimensiuni, considerate bizare de către descoperitori: o sferă, cu un orificiu incomplet perforat și un con, decorat cu incizii, terminat la partea superioară cu o „creastă” – obiecte cărora nu li s-a putut da o explicație în privința semnificației lor (MONAH 1982, 11,13; MANTU, DUMITROAIA 1997, 179-180). Personal, credem că aceste obiecte au aceeași semnificație falică, precum conurile de la Isaiia (URSULESCU 2004b, 327).

Așa cum am mai amintit, ceea ce frapază la o comparare a ansamblurilor de cult de la Poduri și Isaiia este repetarea exactă a unor proporții numerice în cadrul celor două complexe (tabelul 4), care aparțin aceleiași faze a culturii Precucuteni (a II-a: etapa finală).

Este evident că doar 13 din cele 21 de statuetă aveau dreptul de a fi așezate pe scaune, probabil cele care erau considerate că ajunseseră la maturitate și dăduseră naștere vieții, iar coarnele scăunelor reprezentau tocmai simbolul hierogamiei, ca și imaginile falice stilizate (conurile cu cap mobil).

Repetarea identică a componenței elementelor de bază din cele două complexe de cult contemporane, care au fost descoperite la o distanță de circa 140 km în linie dreaptă, ne sugerează faptul că lumea culturii Precucuteni avea o concepție religioasă unitară, pe care o transpunea identic, în esență, dar cu diferite modalități de redare artistică, deosebite de la o

comunitate la alta. Această constatare, valabilă deocamdată în mod cert pentru așezările de la Poduri și Isaiia, pare a fi confirmată și de numărul identic al statuetelor (21) descoperite în construcția de cult de la Sabatinovka (16 piese pe laviță, cinci în zona râșnițelor), ca și de numărul probabil egal al scăunelor din același complex. Dar, la Sabatinovka nu era vorba de un complex închis (ca la Poduri și Isaiia), ci de piese răspândite pe suprafața construcției, etalate probabil chiar în timpul unei ceremonii (MONAH 1997, 36). Nu este exclus ca aceeași să fi fost situația și la complexul de cult găsit sub locuința nr. 5 de la Târpești.

*

Structuri și amenajări de cult. Numărul mare al obiectelor cu rol de cult din locuința nr. 1, ca și diversitatea și caracterul neobișnuit al unora dintre ele, contrastează cu situația din celelalte locuințe din această așezare, unde se găsesc doar dovezi ale practicării unui cult de factură casnică, în jurul instalației de foc (vatră/cuptor) și, de cele mai multe ori, chiar în legătură cu aceasta.

Vetrele și cuptoarele, pe lângă rolul lor utilitar, au reprezentat, pentru oamenii tuturor timpurilor, zone cu o atracție specială, datorită magiei pe care focul, transformator al substanței lucrurilor, l-a exercitat asupra subconștientului uman (BACHELARD 1989, 31-35, 52-53).

De aceea, vetrele, ca loc de producere a miracolului sacru al focului, erau considerate drept punctul cel mai important al casei și al universului unei familii, un adevărat centru al

lumii (*axis mundi*), în jurul lor desfășurându-se atât principalele activități cotidiene, cât și ceremoniile de cult (ELIADE 1992, 30; PONT-HUMBERT 1998, 136-140; EVSEEV 1994, 198).

În multe cazuri, se poate afirma că întâi era ales locul pentru vatră și apoi, în jurul acestuia, se construia casa. Această afirmație se bazează pe faptul că s-a constatat, de multe ori, la locuințe ale culturilor Precucuteni și Cucuteni, din diverse locuri și faze, amplasarea vetrelor deasupra unor gropi, care aveau, în unele cazuri, și un bogat conținut, inclusiv cu piese de cult, dezafectate sau depuse intenționat, ca ofrandă. Repetarea unor asemenea situații ne arată că era vorba de o practică curentă de cult, prin care se asigura dublul rol al vetrelor: pe de o parte, păstrătoare ale focului și dătătoare de lumină – deci, în legătură cu atribute ale divinităților solare –, iar pe de altă parte, erau loc de depunere a ofrandelor pentru divinitățile htoniene ale germinării și rodniciei (URSULESCU, TENCARIU 2004).

O situație clară, în acest sens, s-a întâlnit, la locuința nr. 3 de la Isaiia. Aici, vatra inițială și apoi cuptorul locuinței suprapuneau umplutura gropii nr. 9 (fig. 4) (URSULESCU, MERLAN, TENCARIU 2002, 161 și pl. 67/2). Această situație, întâlnită și în numeroase alte cazuri (de exemplu, în locuințele nr. 8 și 11 din așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos: URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 1999, 121; 2000, 107), nu poate avea decât o explicație religioasă, deoarece, din punct de vedere tehnic, ridicarea vetrei pe o umplutură care se tasea cu timpul impunea refacerea repetată a suprafeței

vetrei, deoarece și aceasta se albia. Astfel, la locuința nr. 11 de la Tg. Frumos s-au observat trei-patru refaceri ale vetrei, iar la vatra cuptorului locuinței nr. 8, din aceeași așezare, operațiunea s-a repetat de nouă ori! (URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ, HAIMOVICI, COROLIUC 2002, 36 și fig. 5). La locuința nr. 3 de la Isaiia, inițial, s-a construit, peste groapă, o vatră simplă, pe un pat de lut, gros de 1 cm; vatra a cunoscut trei fățuieli succesive, fiecare cu o grosime de circa 0,5 cm. Se pare că vatra a avut și o gardină, din care au mai rămas unele urme. Ulterior, în același loc, s-a amenajat un cuptor, cu vatra (1,75 x 1,15 m) pe un pat de bârne. Vatra cuptorului a cunoscut două refaceri majore și mai multe reluturi (fig. 4).

Ostentația cu care această situație (vatră - groapă) se repetă, în ciuda inconvenientelor de ordin tehnic, constituie, credem, un argument forte în favoarea ipotezei că vatra nu putea fi construită decât într-un loc hierofanic și cratofanic (ELIADE 1992, 49-51). Oamenii preistorici considerau că un asemenea loc trebuia să se găsească într-un contact direct cu forțele ce asigurau regenerarea permanentă a naturii, deci cu Marea Zeiță (Mamă a Pământului). Vatra, în calitatea ei de păstrătoare a focului (de asemenea de origine divină, celestă), asigura astfel, prin construirea sa pe o groapă care pătrundea în pământul sacru, legătura dintre cele două forțe generatoare ale vieții: Cerul și Pământul; unirea lor era, în esență, o expresie a "cuplului divin", o formă de manifestare a hierogamiei. Deci, umplutura unor

asemenea gropi, peste care se construia vatra unei locuințe (punctul cel mai important al acesteia: ELIADE 1992, 30), ar putea fi considerată, în asemenea cazuri, chiar ca o depunere cultică de fundare.

Prezența vetrelor și cuptoarelor în desfășurarea ceremoniilor de cult este evidențiată și de machetele de locuințe, de tipul celei de la Popudnja (fig. 20/1), în aria culturii Tripolie, din Ucraina (PASSEK 1949, 95-96 și fig. 50/4) sau de descoperirea scenei de cult, în etalare, din construcția-sanctuar de la Sabatinovka, Ucraina (la același nivel cronologic cu construcția-sanctuar de la Isaiia), unde piesele erau dispuse în zona cuptorului (MAKAREVIČ 1960, 290-292 și fig. 1; ZBENOVIČ 1996, 32-33; MONAH 1997, 35, 48, 191, 255).

De asemenea, atât la Poduri – locuința nr. 36 (MONAH et alii 1983, 15-20; 1986, 138; 2003; MONAH 1982, 11-13; 1995, 14-16; 1997, 34-35, 191-192; MANTU, DUMITROAIA 1997, 179-181), cât și la Isaiia – locuința nr. 1, în jurul vetrelor din aceste construcții cu caracter de sanctuar existau complexe de cult.

Amenajările de cult se prezintă în așezarea precucuteniană de la Isaiia și sub forma unor coloane sau plăci de lut schematizate. Astfel, în locuința nr. 6, lângă marginea vestică a vetrei era căzută o coloană mică de lut, ușor tronconică, cu un capitel aplatizat, în formă de ciupercă ($D = 11,5$ cm). Coloana (pl. VIII/2-3), atât cât s-a păstrat, avea o lungime de 35 cm și un diametru (la bază) de 15 cm. Coloana a fost făcută dintr-o pastă rudimentară, având un miez mai consistent (gros

de 6 cm) și apoi un înveliș, format din două lipituri succesive. Rolul acestei coloane pare să fi fost similar cu cel al coloanelor descoperite în așezările aproximativ contemporane din Muntenia de la Căscioarele (DUMITRESCU 1970, 2, 10, 14, 16-18 și pl. III/1; 1974, 478 și fig. 487) și Greaca (COMȘA 1974, 149, fig. 153) și din Banat, de la Parța (LAZAROVICI, DRAȘOVEAN, MAXIM 2000, 209-210, 235 (fig. 189) și 287). Asemenea coloane sunt interpretate ca fiind elementul de legătură dintre pământ și cer (NIȚU 1948; ELIADE 1992, 32-35, 49-51; DUMITRESCU 1970, 20-21).

Fragmentele unei alte coloane au fost descoperite printre materialele aruncate în umplutura gropii nr. 40. De data aceasta, capitelul coloanei avea forma de taler, ușor concav, cu un diametru de 23 cm. Corpul coloanei, spre deosebire de cel al coloanei din locuința nr. 6, era gol în interior, ceea ce arată că învelișul de lut îmbrăca un miez de lemn, fapt confirmat și de prezența unor urme de cărbune în interiorul coloanei.

Locuința nr. 7 de la Isaiia avea, ca și cea menționată anterior, atât vatră, cât și cuptor. Vatra se afla chiar lângă marginea ESE a locuinței, iar cuptorul era plasat în centru. În fața vetrei a fost găsită, în poziție căzută, o placă de lut ($H = 17$ cm), cu marginea superioară arcuită, formând două cornițe (pl. VIII/7).

Cuptorul avea forma caracteristică de potcoavă și păstra unele părți de gardină, îndeosebi în zona posterioară. Pe latura dinspre vatră, aproape de gura cuptorului, a fost plasată vertical o placă de lut (fig. VIII/8), care s-a rupt,

împreună cu baza sa îngroșată, căzând spre interiorul cuptorului, unde a fost acoperită de dărâmăturile bolții. Avea înălțimea de 27 cm, era lată de 17 cm și groasă de 6 cm. Laturile erau rotunjite, iar partea superioară înșeuată, terminându-se cu două colțuri, ce sugerează probabil coarnele. Pe partea din față placa prezintă o adâncitură rotundă, ce ar putea fi considerată drept ombilic, în cazul în care se acceptă interpretarea că placa este o reprezentare antropomorfă foarte schematizată, pornindu-se de la comparația cu cele două plăci ce formează altarul din locuința nr. 11 de la Târgu Frumos (URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2003).

O placă similară, dar cu baza ruptă (pl. VIII/9), a fost descoperită pe aceeași latură a cuptorului, chiar în dreptul gurii. Avea lungimea de 19 cm și lățimea de 15, prezentând aceeași înșeuare la partea superioară.

O analogie pentru cele trei plăci de lut din locuința nr. 7 (una lângă vatră și două lângă cuptor) o găsim în cultura Tisa (deci, cam la același nivel cronologic), la Véstö-Mógar (HEGEDÜS, MAKKAY 1998, 95, 104-106, nr. 15), acolo piesa fiind încadrată în rândul obiectelor de cult cu coarne de consecrație (KALICZ, RACZKY 1981, 5-20).

Deci, se pare că aceste plăci reprezintă amenajări cu caracter de cult, plasate la marginea vetrelor și cuptoarelor, dar, probabil, nu în orice construcție.

Putem considera, de asemenea, ca având rolul unor amenajări de cult, lavițele-banchetă, pe

care le-am întâlnit în aproape toate locuințele precucuteniene cercetate la Isaiia (nr. 3, 5,6, 7 și 8) și, foarte clar, în locuința nr. 11, cu altar, de la Târgu Frumos. De remarcat faptul că ele apar (sau se păstrează?) numai în locuințele cu platformă de lut, construită pe un pat de bârne. Deși au putut servi, în primul rând, ca loc de dormit, totuși, având în vedere situarea lor în imediata apropiere a vetrelor și cuptoarelor (uneori chiar formând corp comun cu marginea cuptorului), iar în cazul locuinței nr. 11 de la Târgu Frumos și în apropierea altarului, nu excludem posibilitatea ca aceste lavițe să fi servit și pentru depunerea ofrandelor în timpul ceremoniilor, așa cum s-a constatat, de exemplu, la Parța (LAZAROVICI, DRAȘOVEAN, MAXIM 2001, 221 și fig. 17).

Considerăm, deci, că, în prezent, se pot distinge mai multe categorii de amenajări de cult în preajma vetrelor și a cuptoarelor din locuințele culturii Precucuteni, existând, în mod evident, tendințe inovatoare în găsirea unor forme exterioare cât mai diverse de manifestare a venerării divinităților.

*

Poziția construcției-sanctuar în cadrul așezării. Apariția construcțiilor cu rol de cult, ocupând o poziție centrală în cadrul așezărilor, constituie una din trăsăturile definitorii ale eneoliticului, ca etapă superioară față de neolitic (URSULESCU 1995, 76-77; 1998, 87; 2000, 25-27, 54, 63). De asemenea, existența unor asemenea construcții se constată, deocamdată, doar în așezări care aveau spațiul delimitat prin

lucrări de îngrădire (de obicei șanțuri), astfel că respectivele sanctuare se găseau, de regulă, în zona centrală a așezărilor. La Isaiia, o asemenea lucrare de delimitare/fortificare nu este atestată încă, dar partea de sud-vest a așezării, unde ar putea să existe un eventual șanț, nu e cercetată până în prezent.

Pe teritoriul României, existența sanctuarelor este atestată, până în prezent, doar după apariția influențelor de tip vinčian, ca urmare a noului aflax de elemente culturale – și poate etnice – venite dinspre Anatolia. Nu întâmplător, aceste construcții au fost descoperite doar în acele culturi care erau fie de origine sudică, fie încorporaseră, în structura lor, elemente ale chalcolithicului anatóliano-balcanic, așa cum este cazul și cu cultura Precucuteni. Originea anatóliană a acestor construcții poate fi susținută și prin faptul că în Anatolia sanctuarele au o vechime mult mai mare, încă din neoliticul preceramic și din cel vechi, ca, de exemplu, la Çayönü, Nevali Çori, Çatal Höyük ș.a. (MELLAART 1967; 1975; AURENCHE 1985, 163-175; YAKAR 1991; ÖZDOĞAN 2001, 245; 2004; ÖZDOĞAN, BAŞGELAN 2000).

Ridicarea acestor sanctuare și poziția lor centrală în cadrul așezărilor reprezintă o etapă superioară pe planul spiritualității umane, când se închegease deja, în mare, o concepție magico-religioasă de ansamblu, care definea rolul diverselor divinități și stabilea relația dintre ele, cu ajutorul unui sistem de reprezentări simbolice (GIMBUTAS 1989).

Sanctuarele nu se ridicau la întâmplare, ci doar într-un loc sacru, care își câștigase acest atribut printr-o lungă tradiție. Deci, se poate presupune că sanctuarul era precedat de existența anterioară a unor simboluri sacre, pe care le prelua și le încorpora în structura sa. De regulă, aceste simboluri marau punctul în jurul căruia se dezvoltă așezarea, având rolul de adevărat “centru al lumii” (ELIADE 1992, 7; 1992a, 337-353; 1994, 46-69). Așa cum se cunoaște din scrierile Antichității și din studiile etnologice, ele puteau fi reprezentate printr-o piatră (PAUSANIAS, VII, 22, 4: *argoi lithoi* erau venerate ca divinități; ELIADE 1992a, 207-227), printr-un copac sau printr-un stâlp (ELIADE 1992a, 251-305; 1991, 166, 170). Asemenea simbolului se mențin, cu același rol, până târziu, în vremurile istorice. E cunoscut astfel rolul sacru al pietrelor (*betil*) la vechii evrei (ELIADE 1992a, 217-218, 226: cu bibliografia referitoare la subiect), sau simbolul pietrei sfinte de la Mecca pentru arabi (ELIADE 1992a, 216-217). În lumea greacă, sanctuarul de la Delphi s-a dezvoltat în jurul pietrei pe care era așezat scaunul preotesei lui Apollo (ELIADE 1992a, 220-221, 226-227: cu bibliografia referitoare la subiect; KONSOLA f.a., 21) – piatră considerată drept *omphalos* (centru al lumii). Aceste realități, transmise de izvoarele scrise, își aveau desigur rădăcinile în civilizațiile preistorice anterioare.

Pe teritoriul României, cea mai timpurie construcție de tip sanctuar este cunoscută de la Parța, în Banat, adică dintr-o zonă principală de evoluție a lumii vinčiene, unde a dat naștere unui

aspect local, denumit “cultura Banatului” (LAZAROVICI 1990, 21-37; 1991, 32-58). Aici se poate urmări foarte bine modul în care zona centrală își păstrează caracterul sacru de-a lungul mai multor etape de locuire, primind cu timpul și construcțiile de tip sanctuar (LAZAROVICI, DRAȘOVEAN, MAXIM 2001, 86, 100, 101, 105, 205, 214; 308-312: pentru bibliografia anterioară). Astfel, în prima etapă de locuire (nivel 7a) se lasă un spațiu gol în centru. Despre asemenea spații libere, constatate și în zonele centrale ale altor așezări eneolitice, s-a presupus că ar fi îndeplinit și rolul de țarc pentru vite (MARINESCU-BÎLCU 1981, 50; 1997, 170), dar faptul că la Parța se constată ridicarea ulterioară a unor sanctuare și a altor construcții cu caracter deosebit tocmai în acest spațiu gol ne determină să credem că, încă de la început, respectiva zonă nu avea o destinație economică. Probabil aici era locul de adunare al comunității și de desfășurare a unor ceremonii cu caracter sacru, în jurul unui simbol (piatră, stâlp), care marca centrul așezării și, simbolic, legătura Pământului cu Cerul. Planimetria așezării de la Parța arată că sanctuarul s-a construit exact la mijlocul ariei de extindere a locuirii. Astfel, așezarea se întindea pe 250 de metri de-a lungul râului Timiș, iar axul sanctuarului mai nou se afla exact la metrul 124 (LAZAROVICI, DRAȘOVEAN, MAXIM 2001, 214). Remarcabil este faptul că zona și-a păstrat caracterul sacru și în nivelurile 7b (când se ridică primul sanctuar) și în 7c-6 (când este construit al doilea sanctuar). Chiar dacă planurile, orientarea, detaliile de construcție ale celor două sanctuare

diferă în oarecare măsură, totuși a fost păstrat același loc. Simbolul care marca centrul așezării devine acum mai sofisticat: nu mai este un simplu obiect natural, ci o statuie, monumentală, un grup statuar sau o coloană pictată (LAZAROVICI, DRAȘOVEAN, MAXIM 2001, 204-241). Toate structurile din preajmă dobândesc o semnificație de cult: vase de ofrandă, mese și banchete pentru ofrande, vetre, decorul pereților, râșnițe, războiul de țesut ș.a. (LAZAROVICI, DRAȘOVEAN, MAXIM 2001, 204-241). Pe această cale, ideea inițială de centru sacru al așezării s-a materializat treptat într-o zonă centrală sacră, cu o construcție special destinată acestui scop și adaptată arhitectural (LAZAROVICI, DRAȘOVEAN, MAXIM 2001, 268-294).

Centrul de cult de la Parța nu este o apariție izolată în eneoliticul României. În mare măsură, situația de la Parța s-a repetat îndeosebi la Căscioarele, jud. Călărași (ȘTEFAN 1925, 138-197; DUMITRESCU 1965, 215-234; 1965a, 34-40). Și aici zona sacră, situată aproximativ în centrul așezării, s-a menținut în același loc de-a lungul mai multor etape de locuire. Construcția cu coloane pictate (loc. nr. 12/1968) din stratul Boian-Spanțov (DUMITRESCU 1970, 5-24) a fost parțial suprapusă, în faza Gumelnița A₂, de loc. nr.1/1964 (DUMITRESCU 1970, 7, 22), în care s-a găsit cunoscuta machetă de templu (DUMITRESCU H. 1968, 381-394). Cazul este extrem de interesant, deoarece în faza Gumelnița A₁ stațiunea n-a fost locuită efectiv (depunându-se aici un strat gros de aluviuni, cu urme nesemnificative din punct de vedere arheologic)

și, totuși, comunitatea de aici, retrasă undeva prin apropiere (DUMITRESCU 1986, 76, 78, 80), a păstrat, probabil, amintirea zonei sacre și, la revenire, a ridicat construcția cu rol de sanctuar în același loc, chiar dacă, între timp, acesta se acoperise cu un nivel gros de sedimente (DUMITRESCU 1986, 73-74, 76; 1970, 6-7).

Credem că de aici se pot trage unele concluzii interesante. În primul rând, părăsirea temporară a unei așezări nu însemna și desacralizarea locului în care se desfășurau ceremoniile comunității; probabil că acest loc continua să fie considerat "centrul" lumii (acel *omphalos* din lumea hellenică). Obiceiul îl întâlnim și mult mai târziu, în evul mediu creștin, când, după dispariția unei biserici, adeseori pe locul unde fusese masa altarului se ridica o cruce, pentru a aminti generațiilor următoare că acolo era un loc sacru. Mai mult chiar, reconstrucțiile de biserici se făceau uneori pe același loc, chiar dacă după un plan modificat, deși refolosirea chiar și parțială a vechilor temelii reprezenta un risc pentru stabilitatea noii construcții.

Din această concluzie poate deriva o alta. Așa cum remarca VI. Dumitrescu (1970, 23), bazându-se pe comparația dintre așezările contemporane și vecine de la Radovanu și Căscioarele (având o distanță de doar 6 km între ele, în linie dreaptă), nu toate așezările aveau construcții-sanctuar, ceea ce înseamnă că doar unele jucau rolul de centre de cult, probabil pentru tot tribul, măcar în privința unor ceremonii mai importante. Concluzia își găsește confirmare și pentru perioadele mai noi, inclusiv

contemporane, deoarece și în prezent nu toate lăcașurile de cult au același prestigiu în fața credincioșilor, unele fiind frecventate cu predilecție, mai ales la anumite sărbători.

Concluziile desprinse din descoperirile de la Parța și Căscioarele își găsesc o bună confirmare și în mediul culturii Precucuteni, de la est de Carpați, îndeosebi prin cercetările efectuate la Poduri, Tg. Frumos și Isaiia. La Poduri, construcția cu complexe de cult (locuința nr. 36) avea probabil două camere, iar lângă vetrele acestora au fost găsite cele două complexe de cult (MONAH et alii 1983, 15-20; 1986, 138; MONAH 1982, 11-13; 1995, 14-16; 1997, 191-192; MANTU, DUMITROAIA 1997, 179-181). Cercetarea doar parțială a construcției ne lipsește deocamdată de alte date, care ar putea întregi imaginea acestui sanctuar. De reținut faptul că această construcție se afla aproximativ în zona centrală a locuirii precucuteniene de pe Dealul Ghindaru, care se întindea, pe o terasă, de-a lungul Tazlăului Sărat.

Aceeași observație este valabilă și pentru construcțiile de cult descoperite la Tg. Frumos și Isaiia. În prima, piesa cea mai importantă a sanctuarului era un altar pictat (pl. X), cu o dublă reprezentare umană stilizată, plasat lângă o vatră de mari dimensiuni (URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2003). Sanctuarul ocupa o poziție centrală în cadrul așezării, care se întindea pe cuesta din dreapta pârauului Adâncata, afluent de stânga al Bahluietului (URSULESCU, BOGHIAN 1996, 38 și fig. 1; URSULESCU, BOGHIAN, COTIUGĂ 2005).

La Isaiia, construcția de cult a cunoscut, ca și la Parța și Căscioarele, o refacere totală, dar poziția a fost menținută. Așezarea se întindea, pe marginea primei terase neinundabile a Jijiei, pe o distanță de 250 de metri, fiind delimitată de cele două văiugi (fig. 1; pl. II). Secțiunea care a surprins construcția cu rol de sanctuar a fost trasată exact la mijlocul acestei distanțe, confirmând observațiile făcute anterior în alte situri eneolitice, anume că sanctuarele ocupau o poziție centrală în cadrul așezărilor.

Totuși, se impune o abordare mai nuanțată a termenului de “poziție centrală”. Din datele existente rezultă că acest termen se poate aplica în două situații oarecum diferite. În prima situație avem de-a face cu o accepție clasică a termenului, în sensul că sanctuarele se aflau în centrul unor așezări cu dispunere circulară a construcțiilor, fie că era vorba de *tell*-uri sau de așezări de tip “pinten barat”. În al doilea caz, poziția centrală a sanctuarelor se referă la așezări cu dispunere a construcțiilor oarecum liniară sau în șiruri și este determinată de locul ocupat față de marginile locuirii; de regulă, în asemenea cazuri, “centrul” nu este stabilit în funcție de profunzimea locuirii spre interiorul terasei sau al cuestei, ci față de întinderea de-a lungul cursului apei.

Studierea aspectului planimetric al amplasării sanctuarelor în cadrul așezărilor eneolitice timpurii din România permite și stabilirea unor concluzii privind stadiul de organizare atins de comunitățile acestei perioade. Este evident că existența unor construcții cu amenajări deosebite, destinate special unor

ceremonii de cult, având un inventar aparte față de structurile obișnuite de locuire, presupune și existența unor personaje cu autoritate necontestată, cel puțin spirituală, față de ceilalți membri ai comunității; aceștia consacrau respectivele locuri de cult și îndeplineau ritualurile magico-religioase. Repetarea identică a esenței unor situații de cult în diverse așezări eneolitice, situate la mare distanță între ele (de exemplu, cei aproximativ 140 km existenți între stațiunile de la Poduri și Isaiia, unde cele două complexe de cult conțineau, fiecare, câte 21 de statuete feminine – dintre care, 15 decorate, prin picturi sau prin incizii – și 13 mici scăunele-tronuri), ne obligă să acceptăm existența unor cutume general acceptate pe spații vaste și să ne gândim că materializarea acestor ritualuri se făcea de către personaje inițiate, probabil în anumite centre, unde primeau o învățătură religioasă și magică destul de unitară (URSULESCU 2004c, 346).

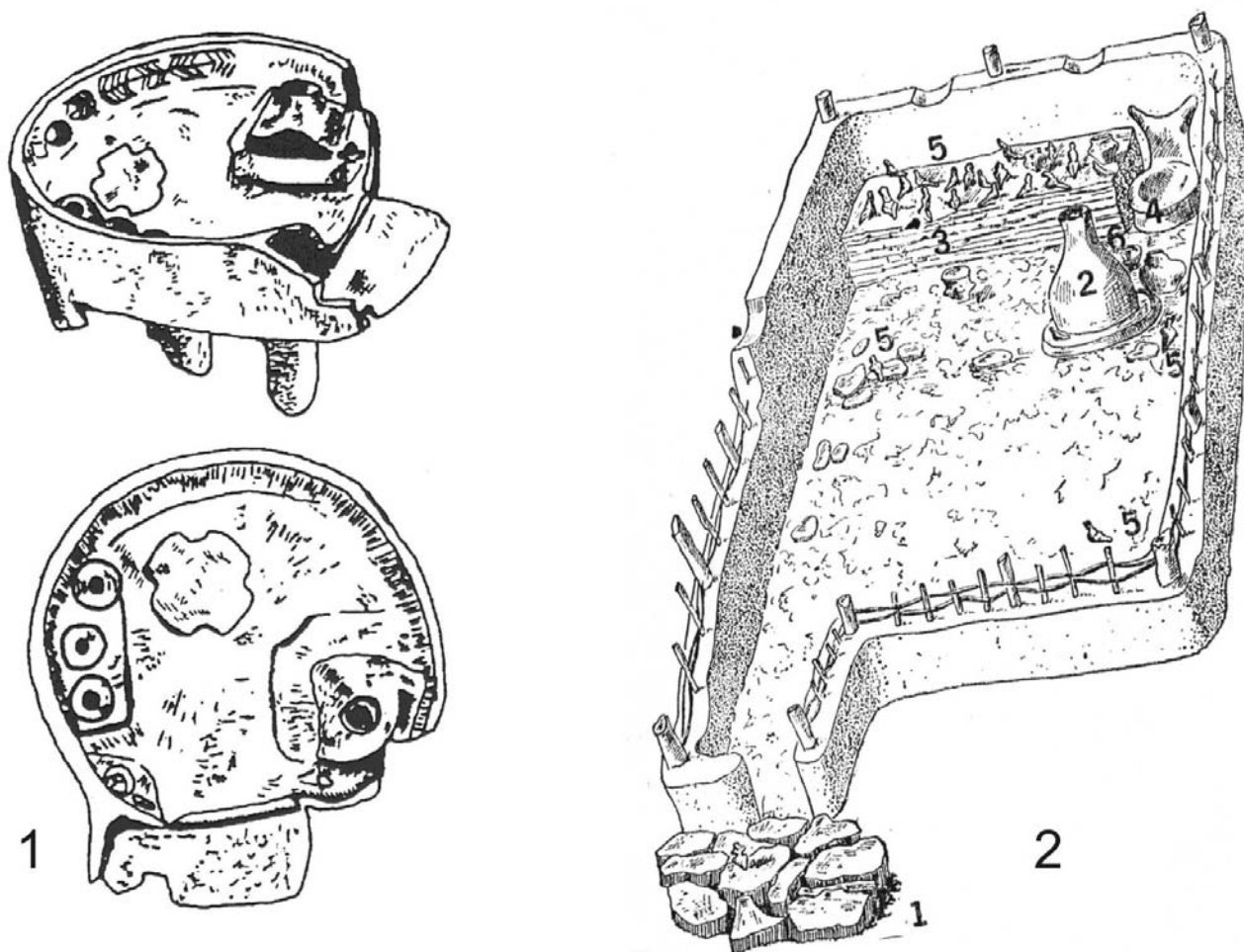

Fig. 20. 1. Popudnja (Ucraina): macheta de sanctuar (după PASSEK 1949); 2. Sabatinovka (Ucraina): reconstituirea sanctuarului (după MONAH 1997).

1. Popudnja (Ukraine): sanctuary clay model (apud PASSEK 1949); 2. Sabatinovka (Ukraine): the reconstitution of the sanctuary (apud MONAH 1997).

1. Popudnja (Ukraine): maquette de sanctuaire (apud PASSEK 1949); 2. Sabatinovka (Ukraine): la reconstitution du sanctuaire (apud MONAH 1997).

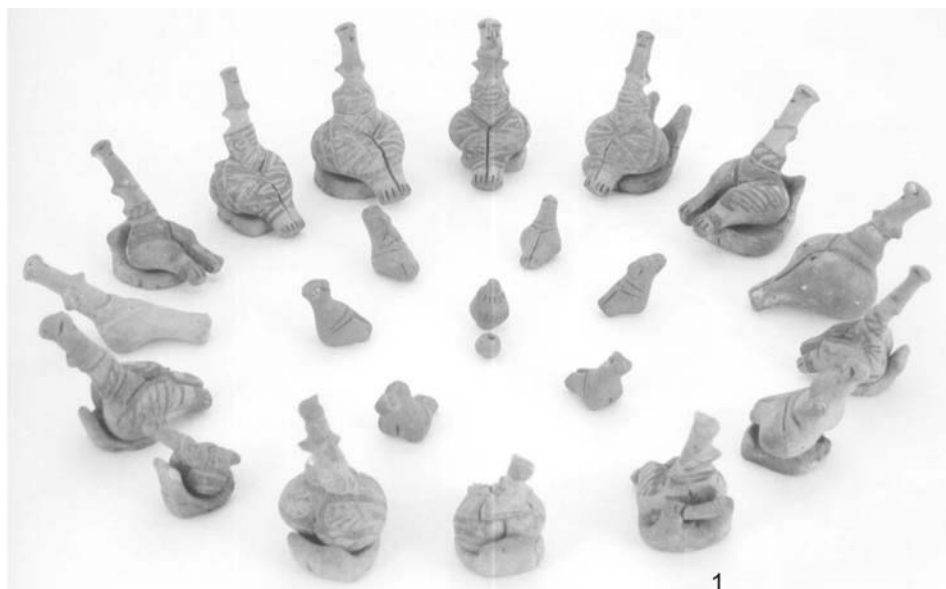

Fig. 21. Poduri—locuința nr. 36: ansambluri de cult (1: Soborul Zețelor, 2: Sfânta Familie) (după MONAH et alii 2003).

Dwelling no. 36: cult ensembles (1: Goddesses Council; 2: Saint Family) (apud MONAH et alii 2003).

Habitation no. 36: ensembles de culte (1: Conseil des Déesses; 2: Sainte Famille) (apud MONAH et alii 2003).

EPILOG: O CONTINUARE NECESARĂ

Dacă nu s-ar fi întreprins săpături arheologice de amploare în situl de la Isaiia-Balta Popii am fi continuat să știm mult mai puțin despre modul în care gândeau înaintașii noștri cu șase-șapte milenii în urmă.

În general, cercetarea arheologică ne oferă date despre traiul concret al oamenilor de odinioară (*viața materială*, cum se obișnuiește să se spună). Dar o istorie cât mai apropiată de realitate nu se poate mulțumi doar cu atât. Acțiunile materiale ale oamenilor au izvorât întotdeauna din gândirea lor. O adevărată istorie încearcă să afle suportul ideatic care a dat naștere lucrurilor și faptelor pe care inventarele și cronicile le consemnează.

Timp de decenii, scrierile de preistorie ne-au oferit modelul unei societăți / comune **primitive** (?!), în care oamenii trăiau pe **treapta barbariei** (?!). Dincolo de a fi doar o inofensivă formulă de caracterizare a unei îndepărtate perioade istorice, acest *model teoretic*, sugerat prin puține cuvinte, a avut darul de a adânci și mai mult prăpastia dintre „preistorie” (*sălbăticie* și *barbarie*) și „istorie” (înțeleasă ca *civilizație*!).

Arareori, câte o descoperire arheologică de excepție a venit să perturbe acest model „evolutiv” convenabil și călduț, care nu tulbura cutumele istoriei, de mult timp înrădăcinate și

acceptate de mentalul colectiv. Ca să rămânem în perimetrul apropiat perioadei de care ne-am ocupat aici, ne vom referi doar la impactul pe care descoperirea excepționalei necropole chalcolithice de la Varna (complexul cultural Gumelnița-Karanovo VI) l-a avut nu numai asupra publicului larg, ci chiar și asupra celor mai conservatori apărători ai conceptului de „barbarie”, care, în gândirea unor arheologi contemporani, ar fi trebuit să caracterizeze societatea neolitică. Impresionantele cantități de podoabe și arme de aur și cupru, apărute în această necropolă, ritualurile funerare complicate, inclusiv cu morminte-cenotaf și măști mortuare (LICHARDUS 1988), au dezvăluit existența unei lumi chalcolithice (eneolitice) cu o structură socială complexă și clar ierarhizată, cu o ideologie religioasă elaborată – departe de ceea ce se înțelegea prin „barbarie” sau „societate primitivă”.

Merită, de asemenea, amintit impactul pe care descoperirea și publicarea tăblițelor de lut de la Tărtăria (jud. Alba), dintr-o perioadă foarte apropiată de cea prezentată aici (VLASSA 1963), l-a avut chiar asupra noțiunii de „preistorie”, deoarece a pus sub semnul întrebării însăși apartenența perioadei neolitic-eneolitic la această etapă teoretică din evoluția

omenirii. Simptomatic, în acest sens, este faptul că marele preistorician Jan Lichardus, atunci când a publicat cunoscuta sa sinteză asupra acestei perioade (LICHARDUS et alii 1985), a intitulat-o *La Protohistoire*, tocmai pentru că dovezile care se adunaseră între timp despre încercările comunităților neolitice și eneolitice ale „Vechii Europe” (Marija Gimbutas) de a se exprima printr-un sistem propriu și coerent de semne și simboluri se înmulțiseră atât de mult, încât făcuseră uitate opiniile, pline de înverșunare, ale scepticilor despre descoperirile de la Tărtăria și altele asemenea lor. După publicarea Tărtăriei, au început să apară tot mai numeroase dovezi despre simbolurile și semnele neolitice, nu atât din noile săpături, cât mai ales prin scuturarea „prafului prudenței” de pe piese similare, ce zăceau în depozitele muzeelor, pentru a nu tulbura „modelul” *barbarei societăți primitive* !

Abordarea perioadei neolitic-eneolitic printr-o nouă prismă teoretică, dar și practică (mai ales prin înmulțirea cercetărilor interdisciplinare și a modernizării tehnicilor de investigare și interpretare), a creat, în momentul de față, o altă viziune asupra societății omenești din milenii VI-IV î. Chr.

Astfel, constatăm, pe baza descoperirilor arheologice, că locuințele acelor oameni, cu platformele lor masive, cu structură lemnoasă solidă și uneori cu etaj, nu erau atât de primitive, ba chiar uneori mai trainice decât multe din construcțiile actuale, că satele lor aveau reguli de planimetrie în utilizarea spațiului, precum și o

structură economică armonioasă, care le asigura prosperitatea, că aveau o bogată viață socială, atât colectivă, cât și la nivel familial, că aveau reprezentări religioase bine statuate, cu forme de manifestare care respectau anumite canoane, că posedau un simț estetic de excepție, transpus mai ales în decorarea ceramicii, prin motive simbolice atât de precis realizate, încât stârnesc și astăzi invidia artiștilor de profesie.

Tezaurul de piese de cult din așezarea precucuteniană de la Isaiia, alături de alte structuri și obiecte cu aceeași semnificație, descoperite în alte construcții din această stațiune arheologică sau în alte situri din aceeași perioadă, ne dezvăluie noi fațete ale gândirii magice și religioase a populației eneolitice care trăia pe teritoriul Moldovei actuale. Multe lucruri pe care doar le bănuiam despre acești oameni (sau nici măcar nu îndrăzneam să le bănuim) devin acum o certitudine, îmbogățind orizontul cunoașterii prezente despre vechimea și evoluția unor reprezentări spirituale. În acest sens, credem că aspectul cel mai important al descoperirilor de la Isaiia (în primul rând, tezaurul din construcția cu rol de sanctuar) este cel al relevării existenței, în acele vremuri îndepărtate, a unei magii a numerelor cu semnificație divină, mai ales a celor legate de cifra șapte.

Acest lucru se întâmpla cu mult înainte de apariția dovezilor referitoare la simbolistica numerelor în societățile clasice ale Orientului Antic (circa 3000 î. Chr.) și încă și mai departe

În timp față de secolul al IV-lea î. Chr., când Aristotel afirma: „Numerele sunt, prin natura lor, anterioare lucrurilor”, iar Platon lega în mod clar existența raporturilor numerice de cea a divinității: „Prima și cea mai importantă știință este cea a numărului în sine, excluzând calculele obișnuite. Această știință explică modul cum s-a născut din par și impar, care îi sunt virtuțile și cum ea își comunică natura tuturor lucrurilor. Dacă am înțelege aceste minuni, ne vom da seama că ele nu au putut fi inventate de către om și că sunt rezultatul unei acțiuni divine.” „Orice lucru este un număr” – afirma Platon, considerând că numărul este legea universului (FORTIER 2000, 14-15).

Iată, deci, că numerologia modernă, ca știință care își propune să facă numerele să vorbească (FORTIER 2000, 10), are, așa cum arată descoperirile arheologice, rădăcini mult mai adânci în gândirea umană, mergând cel puțin până în perioada eneolitică.

Așezarea precucuteniană de la Isaiia ne-a mai arătat că *Homo religiosus* al acelor timpuri, dincolo de practicarea ritualurilor de cult în cadrul unor ceremonii colective, desfășurate într-un spațiu comun (sanctuarul), la anumite ocazii, avea și o viață religioasă cotidiană, în propria locuință, cu practici rituale derulate mai ales în preajma vetrelor și cuptoarelor. Fiecare familie se străduia ca, dincolo de regulile impuse de canoanele generale, să găsească, în aceste „lăcașuri proprii de viață spirituală”, forme individuale de manifestare a devoțiunii față de divinități, inventând piese de cult originale, care

să-i particularizeze credința. De aceea, aproape fiecare locuință precucuteniană nou cercetată la Isaiia ne-a oferit surprize cu privire la viața spirituală a acestei comunități.

Această constatare reprezintă argumentul cel mai puternic pentru care săpăturile arheologice din acest sit de excepție trebuie să continue cu orice preț și cu o susținere financiară pe măsură, dacă dorim să progresăm în cunoașterea rădăcinilor gândirii prezente.

Chiar dacă arheologia este știința despre lucrurile vechi, nu tot ceea ce este vechi este și perimat. Multe dintre lucrurile trecutului, care ne dezvăluie o lume și ideile ei, nu aparțin doar trecutului, ci se află la baza unor reprezentări ale prezentului. Din acest punct de vedere, arheologia este și o știință a prezentului, pentru că, întocmai ca și istoria, încearcă să afle, cu mărturiile trecutului, răspuns la probleme actuale și de perspectivă ale omenirii.

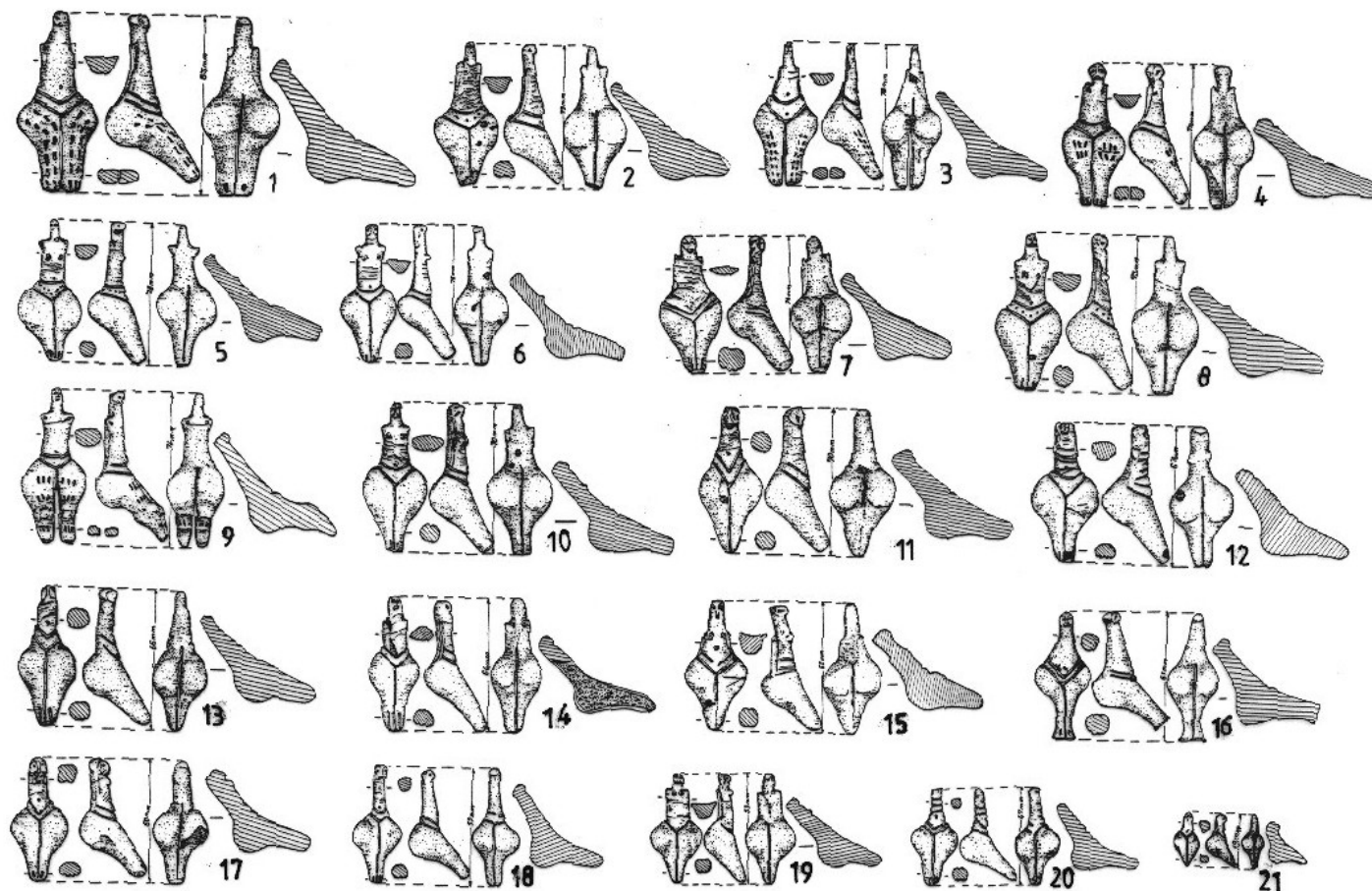
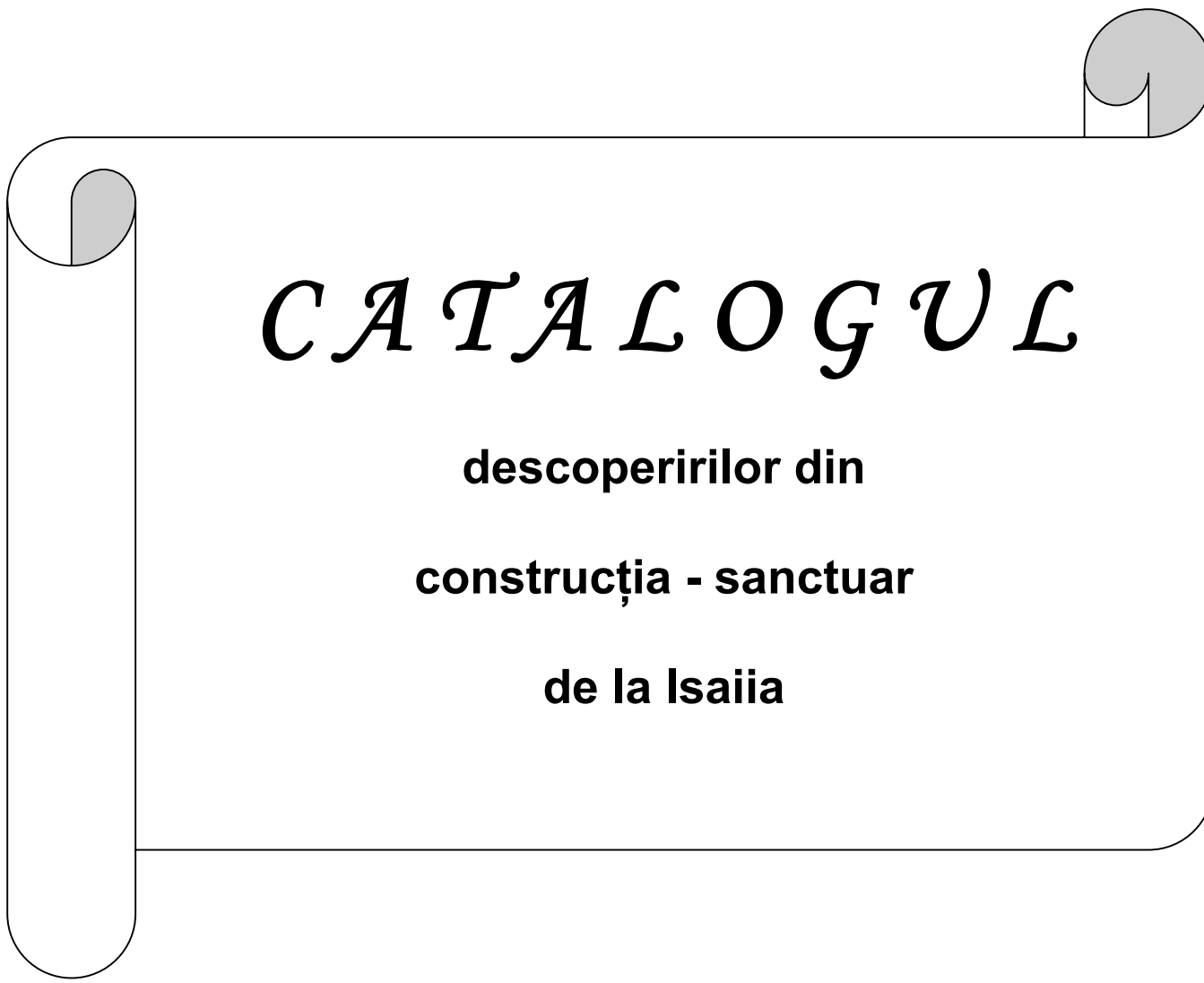

Fig. 22. Isaiia. Statuetele ansamblului de cult, eşalonate după dimensiuni.

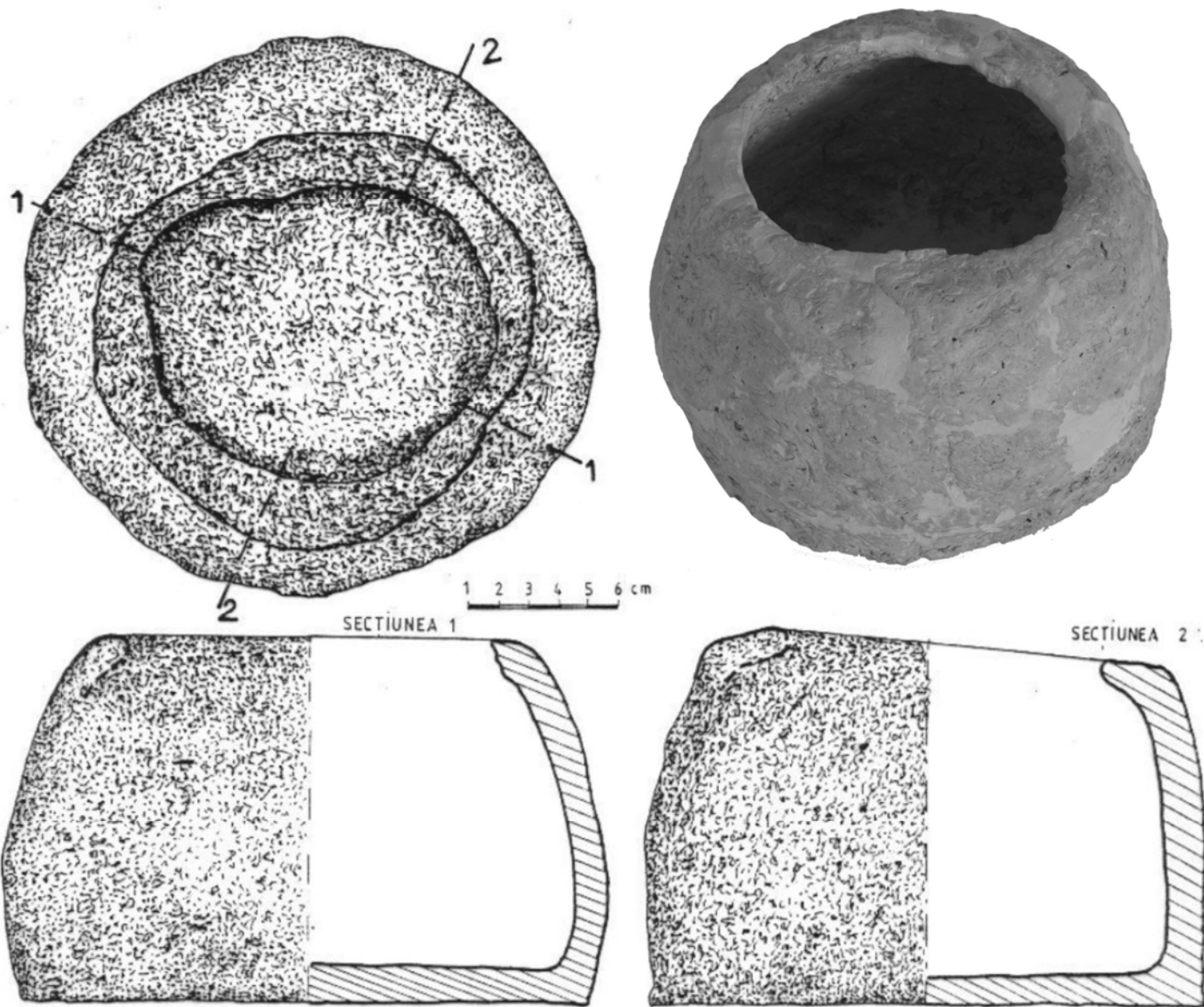
Statuettes of the cult ensemble, echeloned by dimensions.

Les statuettes de l'ensemble de culte, échelonnées après des dimensions.

A decorative graphic of a scroll with a purple outline and grey shaded ends, framing the text.

CATALOGUL

**descoperirilor din
construcția - sanctuar
de la Isaiia**

1. Recipient de lut (D.gurii = 10,5-11,5 cm; D.fundului = 19 cm; H = 12,6 cm).

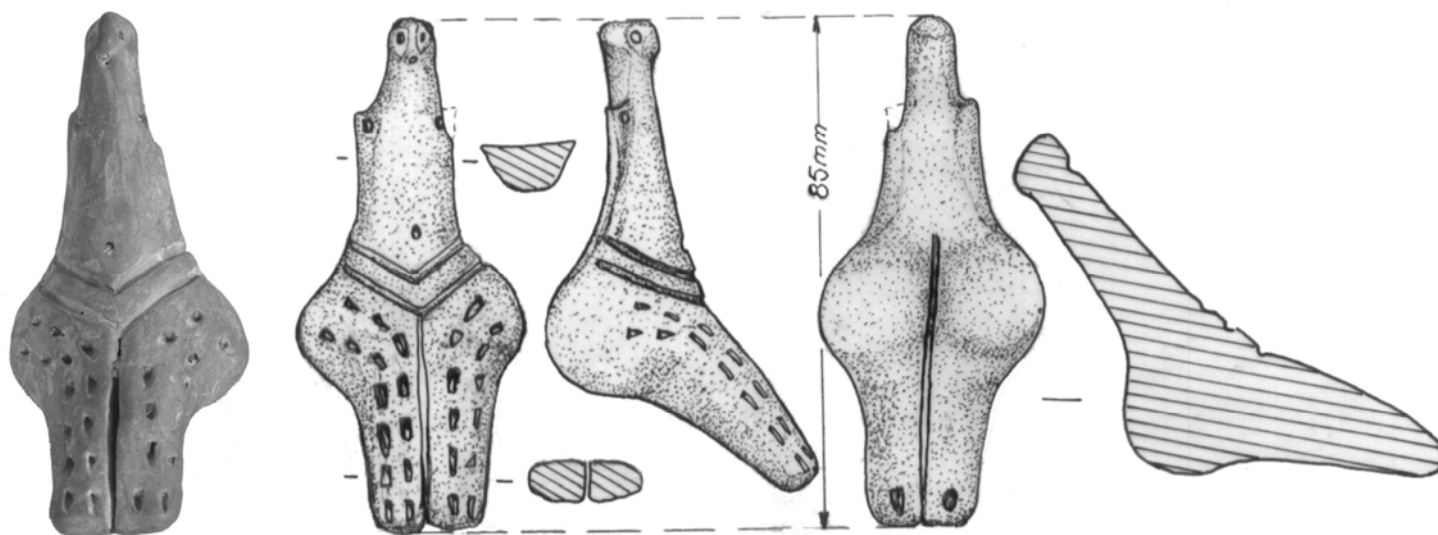
L 1 – tezaur.

Recipientul în care a fost conservat ansamblul de piese de cult de la Isaiia este lucrat dintr-o pastă amestecată total neglijent, cu cocoloașe de lut, cioburi sfărâmate grosier, pleavă și alte materiale organice; suprafețele nu au fost deloc netezite. Chiar și modelarea a fost făcută neglijent, rezultând un aspect asimetric.

Fundul circular și perfect plat; se pare că baza recipientului a fost modelată separat. Pereții groși se ridicau aproape vertical, iar la partea superioară se arcuiau brusc, până la orizontală, astfel că gura se strâmta; probabil că, odinioară, a fost acoperit cu un capac sau cu im material organic (lemn, pânză, piele), care nu s-a păstrat.

În mod evident, un astfel de recipient nu a avut o utilitate practică, fiind realizat doar pentru a adăposti temporar piese de cult. Acesta este și motivul pentru care utilizăm, în acest caz, termenul de recipient și nu pe cel de vas. Se pare, așa cum arată și alte piese provenite din contexte similare, că exista o categorie specială de cutii ceramice, destinate păstrării unor ansambluri de cult, în intervalul dintre ceremonii, ca un fel de „pușculițe”.

Asemenea piese se mai cunosc în cultura Gumelnița, la Căscioarele și Ulmeni (CÂRCIUMARU 1985, 125-127; Marinescu-Bîlcu, Cărciumaru 1992, 362 și fig. 8, 360 și fig. 7/1; 1996, 122-124, 186, pl. XXI), precum și în cultura Cucuteni, la Brad (URSACHI 1991, 337-338, 343-344, 364-367, fig. 5-8).

2. Statueta nr. 1 (H = 85 mm). L 1 – tezaur.

Cea mai mare din complex, detașându-se net față de celelalte 20. Face parte din categoria celor patru statuete cu picioarele separate și decorate cu împunsături.

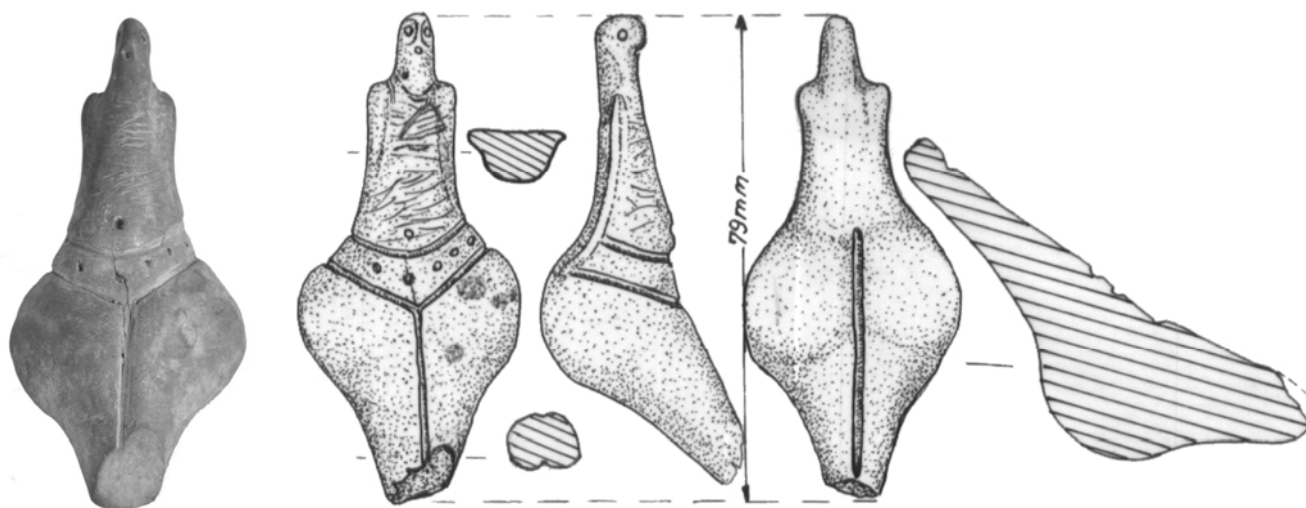
Stare de conservare aproape perfectă (îi lipsește doar umărul stâng). Foarte îngrijit prelucrată și arsă aproape la roșu. Nu se observă nici o impuritate a pastei; acoperită, inițial, cu o angobă roșiatic-sângerie, care s-a descojit în mai multe părți, lăsând să se vadă fondul cărămiziu-albicios.

Picioarele puțin desfăcute și decorate cu împunsături pe picioare. Pe cel drept prezintă șapte perechi de împunsături, iar pe cel stâng șase. Partea inferioară a statuei se prezintă sub forma unui dreptunghi, iar pe spate, la baza acesteia, există câte o impresiune pentru fiecare talpă (călcâiele?).

Ombilicul reprezentat printr-o adâncitură rotundă pe pântecul plat. Zona inghinală este marcată prin două unghiuri paralele.

Părțile laterale ale corpului se prezintă sub forma a doua creste, în prelungirea umerilor, care par a marca brațele întinse pe lângă corp. Sâni lipsesc, dar pe umeri există două împunsături nestrăpunse.

Capul se află în prelungirea gâtului, cu o ușoară îngroșare în spate. Gura marcată printr-o adâncitură rotundă, nasul proeminent, orbita și ochii redată prin adâncituri rotunde. Creștetul plat. Spatele capului este plat.

3. Statueta nr. 2 (H=79 mm, în starea actuală de conservare; H estimată ~ 83-84 mm).

L 1 – tezaur.

Se include în categoria statuetelor foarte mari și în cea a statuetelor cu triunghiul inghinal umplut cu puncte.

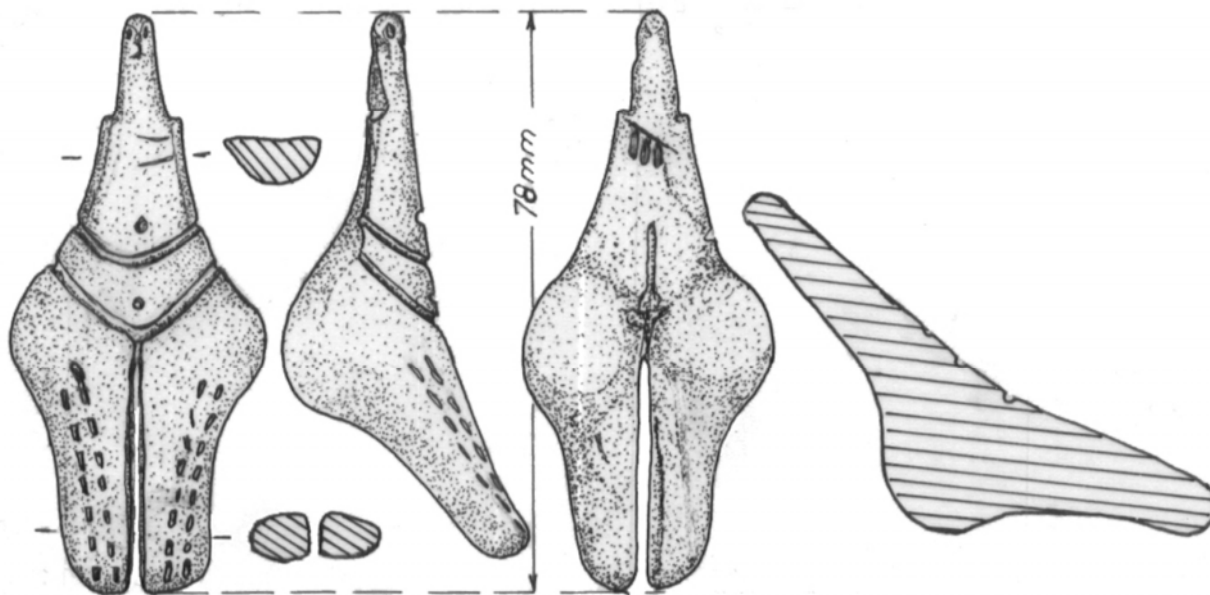
Stare de conservare aproape perfectă, cu excepția vârfului picioarelor (lipsă) și a trei mici lovituri pe șoldul stâng. Lucrată foarte îngrijit, cu o netezire puternică a angobei roșietice, ceea ce lasă să se întrevadă pe alocuri fondul de culoare ceva mai deschisă.

Picioarele delimitate printr-o linie bine trasată, atât în față, cât și în spate. Din linia din față pornește o fisură subțire, oblică, până la linia centurii.

Triunghiul inghinal, cu baza curbilinie, neunită cu celelalte două laturi, este umplut cu cinci puncte, dispuse asimetric față de cel central (unul în dreapta și trei în stânga), fiind singurul caz de acest fel. Ombilicul, redat printr-o adâncitură rotundă, e plasat pe un pântec ușor proeminent.

Trunchiul bine individualizat, prin umeri, clar redați, din care par a porni în jos brațele, lipite de corp (redate sub forma a două dungi în relief). Fără sâni. Pe piept au fost incizate intenționat mai multe liniuțe subțiri, ce par dispuse haotic. Doar în jurul gâtului, liniuțele par a indica un colier. S-ar putea, totuși, observa, un triunghi hașurat, câteva motive unghiulare și, pe lateral, un Y culcat. Spatele este drept, fără nici un ornament. Totuși, pe spate, datorită unei neteziri mai puțin atente, se observă câteva mici fragmente de cioburi pisate, care provin din pastă.

Capul, în prelungirea gâtului, are gura redată printr-o adâncitură rotundă, nasul proeminent și două impresiuni rotunde pentru ochi (fără orbite). Ochii rotunzi, inegali (dreptul este mai mare). Creștetul plat, iar spatele capului ușor bombat.

4. Statueta nr. 3 (H =78 mm). L 1 – tezaur.

Face parte din categoria statuetelor foarte mari, precum și din grupul celor patru statuete cu picioare separate și decorate cu impresiuni.

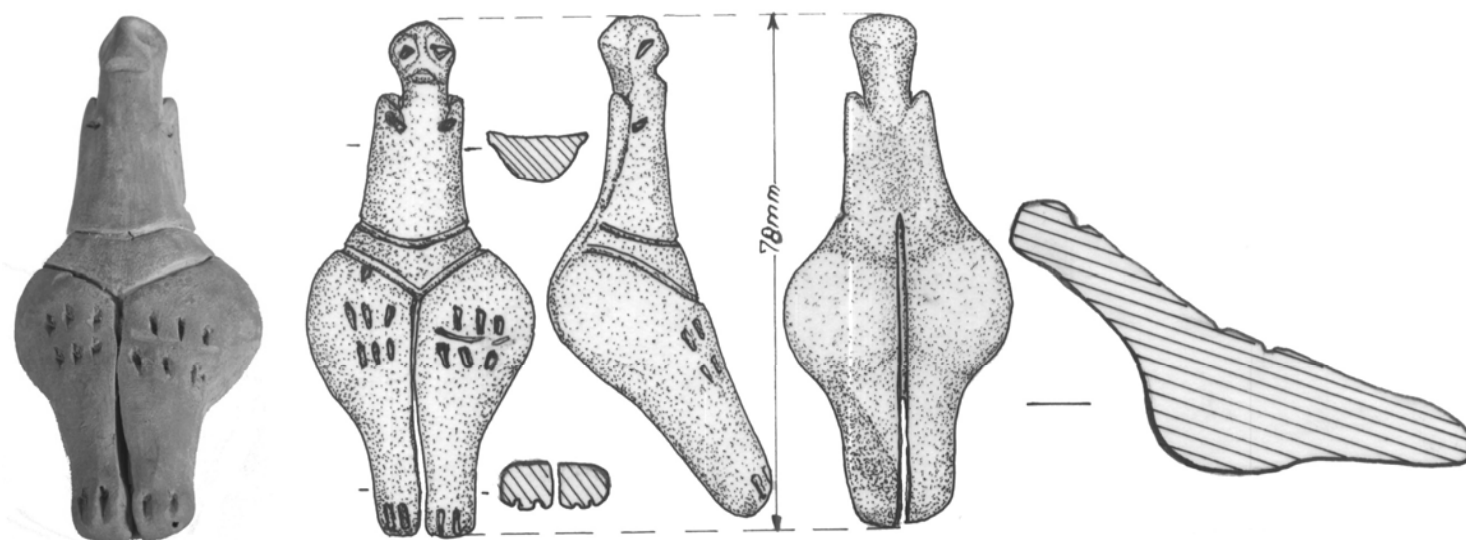
Perfectă stare de conservare. Netezită foarte îngrijit, cu excepția unei mici porțiuni din jurul liniei care desparte fesele. Acoperită cu o angobă roșietică, păstrată integral.

Picioarele clar despărțite până la zona inghinală. În spate, delimitarea continuă printr-o linie incizată, care separă fesele. Labele picioarelor ușor rotunjite lateral. Statueta prezintă șiruri de câte două mici impresiuni paralele (șapte pe piciorul drept și opt pe cel stâng), care se opresc în zona șoldurilor. Pe piciorul drept există și o a opta impresiune (sus), dar fără pereche, ceea ce lasă impresia că decoratorul a dorit realizarea unei simetrii a decorului de pe cele două picioare.

Triunghiul inghinal, curbiliniu prezintă un punct imprimat în centru, ceea ce ar ridica numărul statuetelor cu puncte în abdomen la patru. Latura de la bază nu se unește cu celelalte două. Ombilicul este redat printr-o adâncitură rotundă pe pântecul plat.

Nu prezintă sâni; în partea stângă a pieptului au fost incizate două liniuțe orizontale, paralele (din mijloc până la margine). Pe spate, aproximativ în dreptul inimii și la același nivel cu liniuțele de pe piept, este incizat un semn, probabil simbolic, constând dintr-o liniuță oblică, sub care sunt plasate trei liniuțe paralele, largi, slab imprimate (probabil cu ajutorul unui obiect cu vârful bont), aproximativ perpendiculare pe liniuța oblică. Umerii, foarte slab schițați, continuă în jos cu brațele lipite de corp (sub formă de nervuri).

Trunchiul este slab delimitat de gât, care continuă sub forma unui con. Capul nu e diferențiat deloc de gât, tratându-se doar foarte sumar elementele faciale esențiale: gura printr-o tăietură oblică, nasul (foarte puțin proeminent) - printr-o mică ciupitură, iar ochii prin două mici impresiuni, alungite perpendicular. Creștetul rotunjit și puțin bombat în spate.

5. Statueta nr. 4 (H=78 mm). L 1 – tezaur.

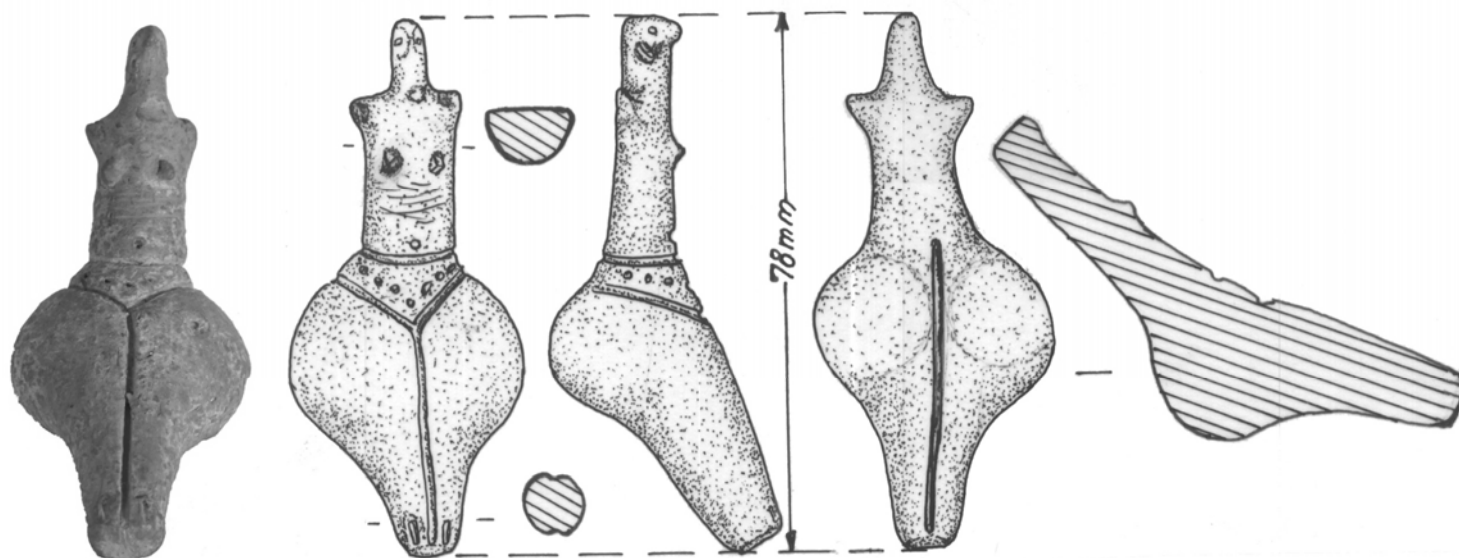
Face parte din categoria statuetelor foarte mari, cu picioare despărțite și decorate cu impresiuni. Corpul figurinei prezintă cea mai mare înclinație (130°) față de celelalte statuete din complex.

Stare perfectă de conservare. Acoperită cu o angobă subțire cărămiziu-albicioasă.

Picioarele sunt despărțite clar până în zona genunchilor, apoi sunt delimitate printr-o linie adânc incizată, atât în față, cât și în spate. Labele picioarelor sunt rotunjite și au marcate degetele, prin intermediul a câte două impresiuni adânci, alungite. Pe partea din față a șoldurilor se află, pe fiecare picior, câte două șiruri formate din trei impresiuni adânci. În partea dreaptă, sub linia triunghiului, mai există o împunsătură, iar pe șoldul stâng, șirul superior de împunsături este subliniat prin două incizii (una mai lungă, sub două impresiuni).

Zona inghinală este redată triunghiular, dar baza nu se unește cu celelalte două linii. Pântecul plat nu prezintă ombilic. Trunchiul este bine delimitat de gât, prin umerii marcați de câte o împunsătură ușor oblică. Sub creștături se află două impresiuni ovale, orizontale, care țin probabil locul sânilor. Părțile laterale sunt tratate ca brațe lipite lângă corp, sub forma a două nervuri. Spatele ușor scobit (concav).

Pe gâtul scurt, cilindric, este modelat foarte clar capul. Gura redată printr-o tăietură largă, orizontală. Nasul proeminent, în formă de cioc, iar de o parte și de alta sunt bine redate orbitele, în care se adâncesc puternic ochii (dreptul oblic, stângul orizontal). Spatele capului este puternic bombat, iar creștetul ușor arcuit.

6. Statueta nr. 5 (H=78 mm). L 1 – tezaur.

Face parte din grupul celor foarte mari, cu sâni redați, precum și din categoria celor cu triunghiul inghinal umplut cu puncte.

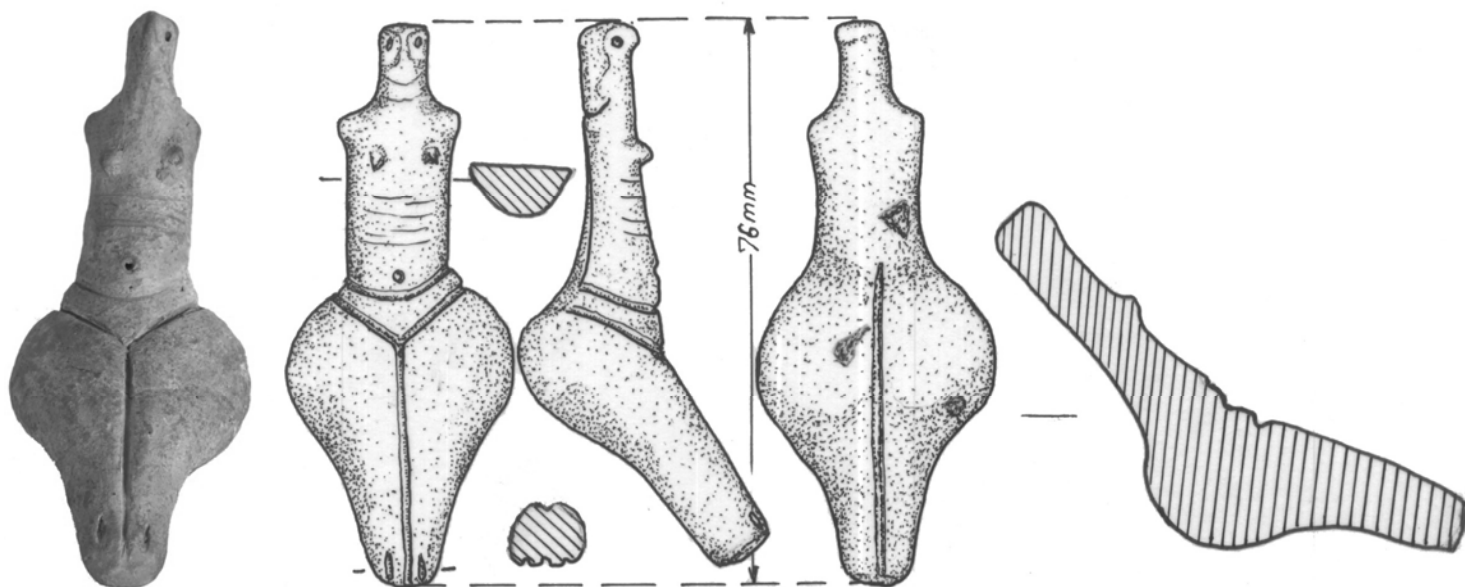
Stare de conservare perfectă. Spre deosebire de celelalte statuete, aceasta n-a mai fost acoperită cu o peliculă de lut fin, ci angobată cu roșu direct peste pastă. Slab netezită, astfel că apar la suprafață numeroase cioburi pisate, dându-i un aspect zgrunțuros.

Picioarele, delimitate printr-o linie incizată (atât în față, cât și în spate), se termină cu o bază dreaptă, rotunjită, ușor scobită. Labele picioarelor sunt redată prin câte o impresiune alungită. Pe șoldul stâng există o amprentă de pleavă.

Triunghiul inghinal, cu baza neunită cu celelalte două linii, are un șir de opt puncte (trei în dreapta impresiunii centrale și patru în stânga). Omilicul redat printr-o impresiune rotundă, pe un pântec plat.

Trunchiul este bine delimitat prin proeminențele laterale ale umerilor, dar brațele par să nu mai fie redată pe lângă corp. Spatele plat. Sâni bine marcați, prin două mici pastile de lut, relativ conice. Sub sâni, până la pântec, sunt incizate câteva liniuțe foarte subțiri.

Trăsăturile faciale sunt redată la capătul gâtului, fără să se facă o diferențiere plastică a capului. Nasul foarte proeminent și ascuțit (în formă de creastă); sub el pare să fi existat o incizie foarte fină, care ar reda gura. Ochii (fără orbite) sunt redați prin două împunsături laterale, rotunde. Spatele și creștetul capului perfect plate. Pe partea laterală dreapta a capului, apare o încercare neclară de modelare (dacă nu cumva este o eroare de modelaj); ar putea fi vorba, eventual, de o podoabă, redată parțial în relief.

7. Statueta nr. 6 (H=76 mm). L 1 – tezaur.

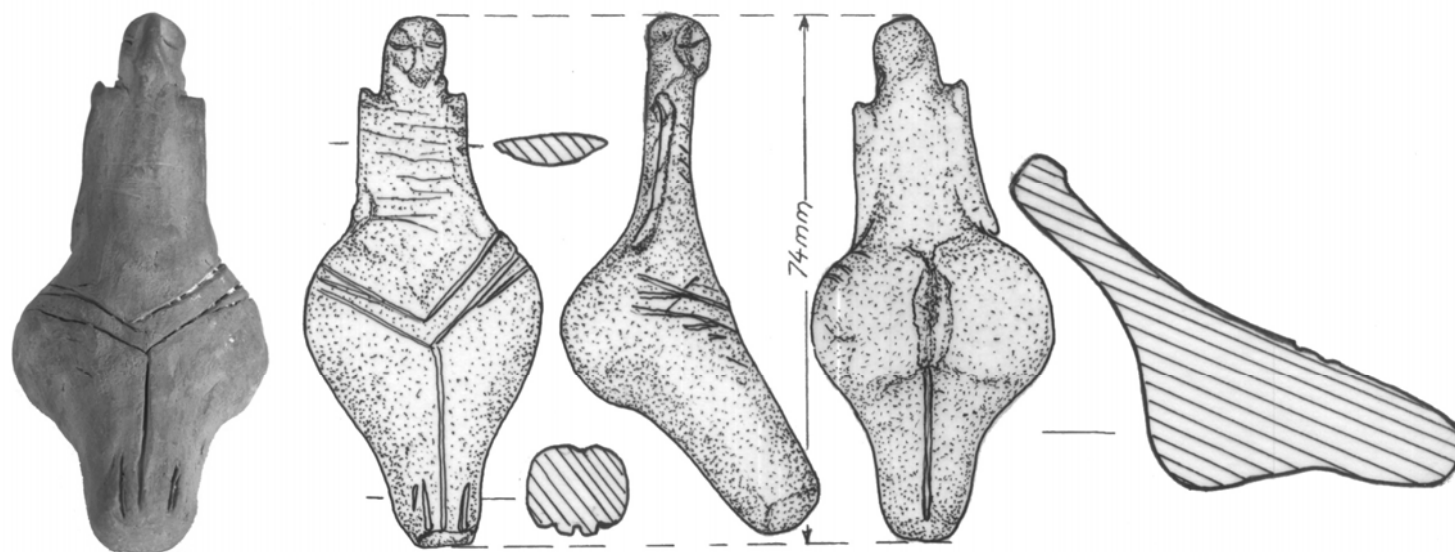
Face parte din grupul statuetei mari și al celor cu sânii redați.

Stare perfectă de conservare (prezintă doar o mică așchiere la fesa stângă, lângă linia de separare, și o alta în partea dreaptă a spatelui - jos). Netezită parțial îngrijit și apoi acoperită cu angobă roșie. Se pot observa câteva fragmente de cioburi pisate din pastă.

Picioarele delimitate printr-o linie bine incizată, în față și în spate. Se termină printr-o bază dreaptă, ușor ovală. Labele picioarelor marcate prin câte o impresiune alungită. Triunghiul inghinal are baza curbilinie și neunită cu celelalte două linii; ombilicul este reprezentat printr-o adâncitură rotundă, pe un pântec rotunjit.

Trunchiul este delimitat prin reprezentările schematice ale umerilor; brațele nu sunt marcate lateral. Sânii marcați prin pastile mici conice. Sub sâni, până la abdomen se află câteva liniuțe paralele, fin incizate. Spatele drept, nedecorat.

Capul, nediferențiat plastic, este în prelungirea gâtului. Gura nu este indicată; nasul de tip creastă; în orbite, slab indicate, se adâncesc ochii rotunzi. Creștetul și spatele capului drepte.

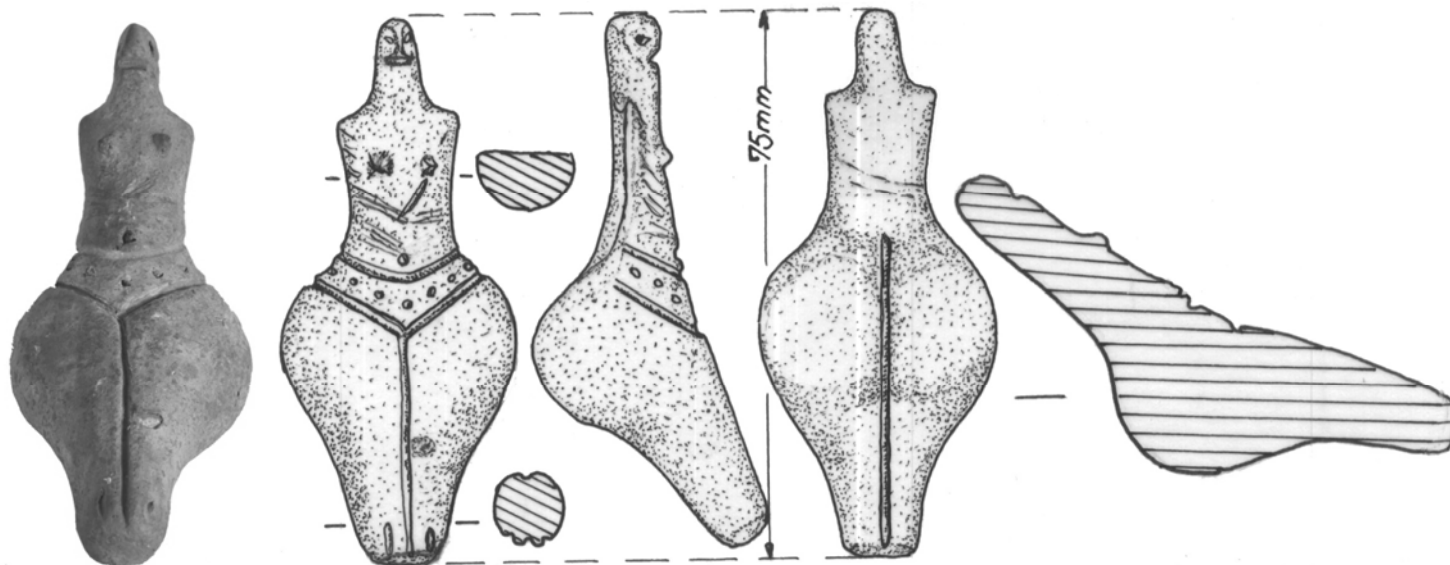
8. Statueta nr. 7 (H=74 mm). L 1 - tezaur

Face parte din grupul statuetelor mari. Stare de conservare aproape perfectă. Suprafața destul de bine netezită, dar modelarea destul de neglijentă, mai ales în spate, în zona feselor. Lasă, astfel, impresia unui trup flasc, cu carnea atârând. Este acoperită cu o angobă roșie.

Picioarele sunt scurte, butucănoase, delimitate printr-o linie clar incizată în față și în spate. Labele picioarelor sunt marcate prin două incizii prelungi.

Partea inferioară a abdomenului este redată prin două unghiuri paralele, incizate destul de neglijent (pe anumite porțiuni inciziile se repetă). Pântece plat, fără ombilic. Trunchiul este destul de bine delimitat, prin intermediul umerilor, ridicați în sus, de la care pornesc nervurile brațelor pe lângă corp. Prezintă în secțiune un aspect lenticular, arcuit mai ales în spate, având astfel un aspect aplatizat. Nu are sâni. În față sunt câteva liniuțe foarte fin incizate.

Gâtul aproape inexistent. Marcarea gurii este incertă (poate o ușoară adâncitură sub nas); nasul sub forma unei creste ușor rotunjite. Orbitale adânci, ochii redați prin două liniuțe orizontale incizate. Creștetul drept, iar spatele capului ușor rotunjit.

9. Statueta nr. 8 (H=75 mm). L 1 – tezaur.

Face parte din grupul statuetelor mari, precum și din grupul celor șapte statuete cu sâni redați și al celor patru cu puncte în triunghiul inghinal. Stare de conservare perfectă. Netezire bună, însă învelișul prea subțire de lut fin nu reușește să acopere integral amestecul de cioburi pisate din pastă. Angobă gălbui-roșietică, păstrată doar parțial.

Pe piept, sub sâni, se observă o amprentă alungită (5 mm), care ar putea proveni de la o pleavă. O altă știrbitură (4 mm x 1,5 mm) se găsește pe la mijlocul piciorului stâng, lângă linia de delimitare.

Picioarele delimitate printr-o linie adânc incizată, în față și în spate; se termină cu o bază dreaptă. Labele marcate printr-o creștătură. Triunghiul inghinal, cu baza curbilinie neunită cu celelalte două laturi, este umplut cu șapte puncte (unul central și câte trei de o parte și de alta). Ombilicul, marcat printr-o adâncitură rotundă, este plasat pe pânțele ușor proeminente.

Trunchiul delimitat prin reprezentările schematice ale umerilor. Brațele nu sunt marcate prin nervuri, deși părțile laterale ale trunchiului sunt destul de ascuțite. Sâni redați prin două pastile mici, ascuțite. Între sâni și abdomen sunt incizate mai multe liniuțe fine, dispuse în fascicole. Spatele drept prezintă două șiruri de liniuțe scurte, dispuse oblic.

Capul este modelat în prelungirea unui gât scurt. Gura redată printr-o creștătură orizontală, profundă și lată; nasul marcat printr-o creastă ascuțită, având redați ochii, de o parte și de alta, prin impresiuni rotunde și adânci (fără orbite). Creștetul și spatele capului drepte.

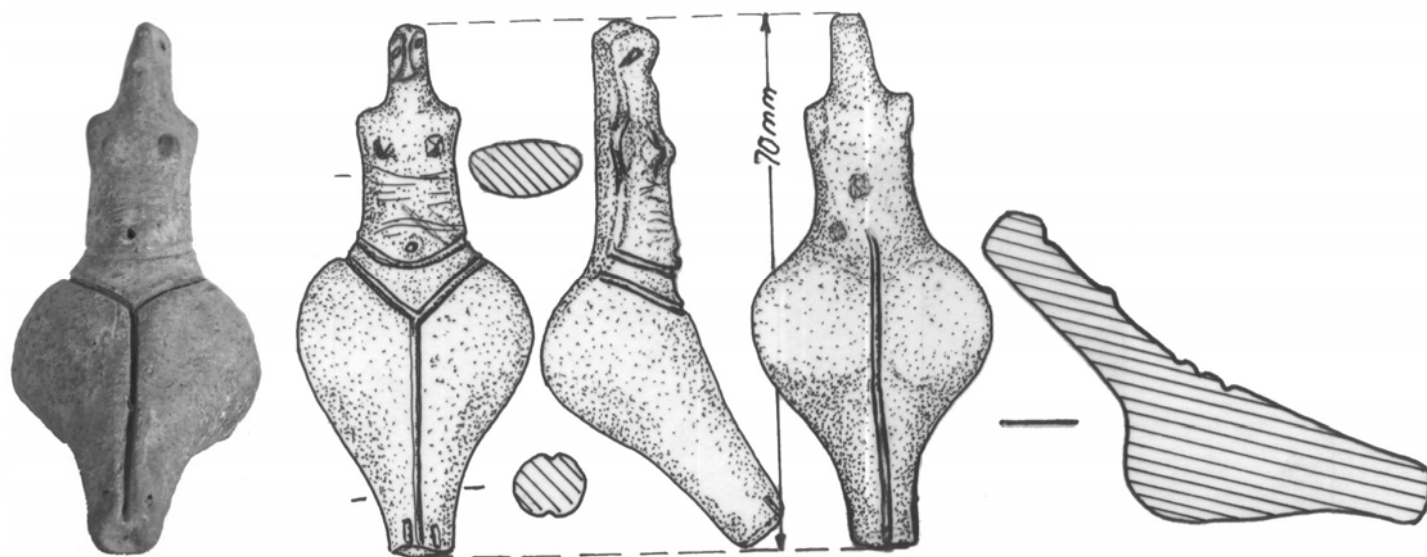
10. Statueta nr. 9 (H=74 mm). L 1 – tezaur.

Face parte din grupul statuetei mari și al celor patru cu impresii pe picioare. Stare de conservare foarte bună. A fost ruptă în dreptul perforațiilor umerilor, dar părțile s-au păstrat integral. Suprafața parțial netezită; a avut, peste miez, un înveliș subțire, astfel că la suprafață apar numeroase cioburi pisate, ceea ce îi conferă un aspect foarte zgrunțuros - grosier. A fost acoperită cu o angobă roșiatică.

Picioarele sunt mult desfăcute. Este singura statueta cu picioarele îndoite de la genunchi (redați prin două mici umflături). Pe fiecare picior există trei grupe a câte trei împunsături: una sub genunchi, iar celelalte două pe partea superioară a piciorului. Alte trei impresii se găsesc pe spatele piciorului, în dreptul genunchilor, marcând îndoitura piciorului. Labele picioarelor sunt subțiate și prezintă câte patru impresii, lăsând impresia unei modelări realiste a degetelor.

Zona inghinală este redată printr-un triunghi simplu, cu baza neunită, deasupra căruia se află ombilicul, o adâncitură rotundă pe pântecul rotunjit. Trunchiul este foarte clar delimitat prin proeminențele laterale ale umerilor și prin arcuiri laterale, care imprimă statuetei o frumoasă siluetă (singura de acest fel). Proeminențele umerilor sunt complet perforate. Sâni lipsesc; spatele este drept. Nervurile brațelor sunt slab redată.

Capul este conturat la capătul unui gât lung. Gura marcată printr-o creștătură ovală. Nasul se prezintă sub forma unei creste ascuțite, având orbite laterale, în care se adâncesc ochii. Creștetul plat, iar spatele capului este ușor reliefat.

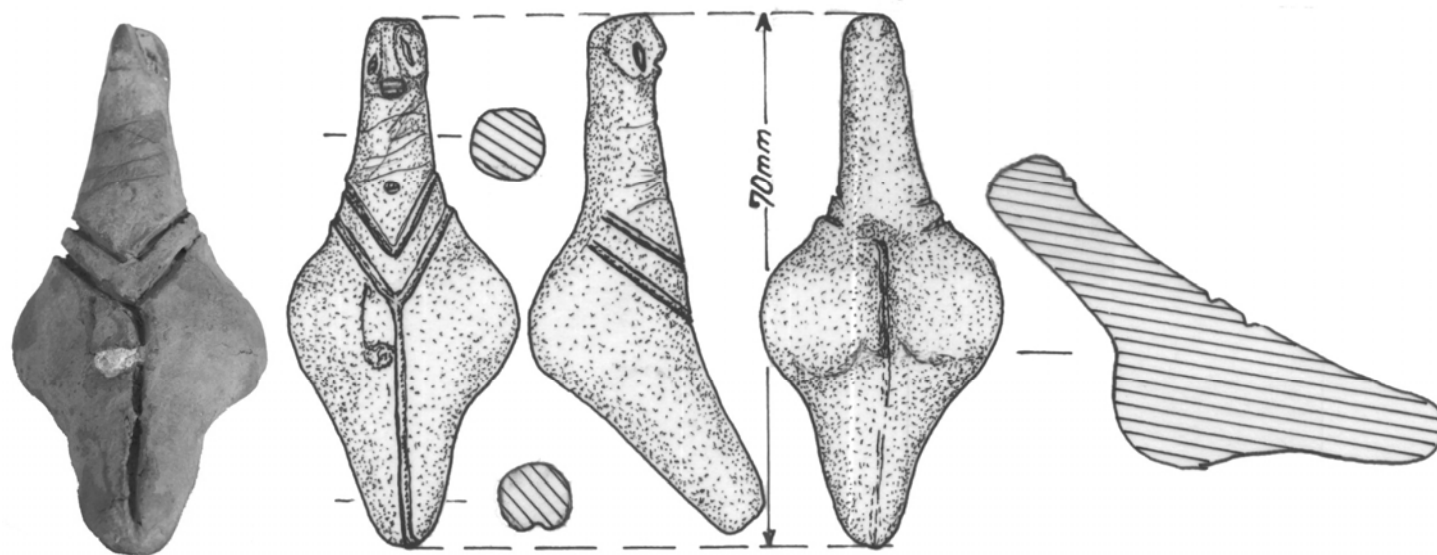
11. Statueta nr. 10 (H=70 mm). L 1 – tezaur.

Face parte din grupul statuetelor mari. Stare de conservare aproape perfectă, cu excepția a două mici aşchieri pe spate. Suprafața netezită destul de bine, dar învelișul subțire permite să se vadă fragmente de cioburi pisate din miez. Acoperită cu o angobă roșie, în mare măsură descojită.

Picioarele delimitate printr-o incizie clară, atât în față, cât și în spate. Baza dreaptă, cu o ușoară concavitate. Labele picioarelor sunt indicate prin două creștături.

Zona inghinală este triunghiulară, cu baza curbilinie, neunită cu celelalte două laturi. Deasupra se află orificiul ombilicului, pe un pântec foarte slab rotunjit. Trunchiul este delimitat prin schițarea umerilor, care nu continuă cu brațe. Sâni sunt mici, ascuțiți. Între sâni și abdomen există câteva incizii subțiri. Spatele drept.

Capul în prelungirea gâtului. Gura este redată printr-o incizie ușor arcuită. Nasul marcat cu ajutorul unei creste, nu foarte ascuțită. Orbitale sunt slab schițate, ochii realizați diferit: dreptul printr-o alveolă ovală, puțin adâncă, dispusă oblic, iar stângul printr-o impresiune rotundă. Creștetul și spatele capului aplatizate.

12. Statueta nr. 11 (H=70 mm). L 1 – tezaur.

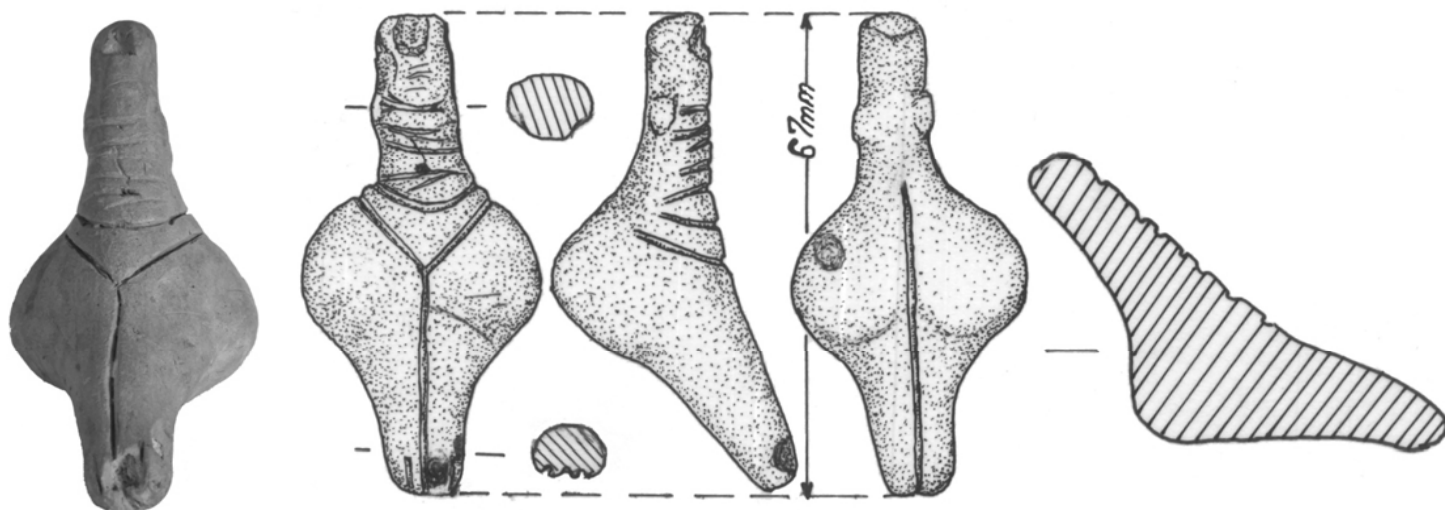
Face parte din grupul statuetelor mari. Stare de conservare foarte bună, având doar o mică deteriorare pe piciorul drept, lângă linia de delimitare, datorită unei bucățele de pastă calcaroasă, care a ieșit la suprafață. Foarte îngrijit netezită. Învelișul acoperă toate asperitățile din miez. Angoba gălbuie s-a desprins pe alocuri.

Picioarele delimitate în față printr-o linie adânc incizată, care, în spate, este în mare măsură estompată, datorită acțiunii de netezire.

Zona inghinală este marcată prin două unghiuri paralele. Ombilicul este slab redat printr-un punct foarte puțin imprimat, pe un abdomen plat.

Trunchiul are formă de coloană conică, neexistând nici o delimitare față de gât. Corpul are secțiune rotundă; sânii nu sunt marcați. În față sunt incizate, destul de accentuate, trei linii paralele, între care sunt câteva scrijelituri.

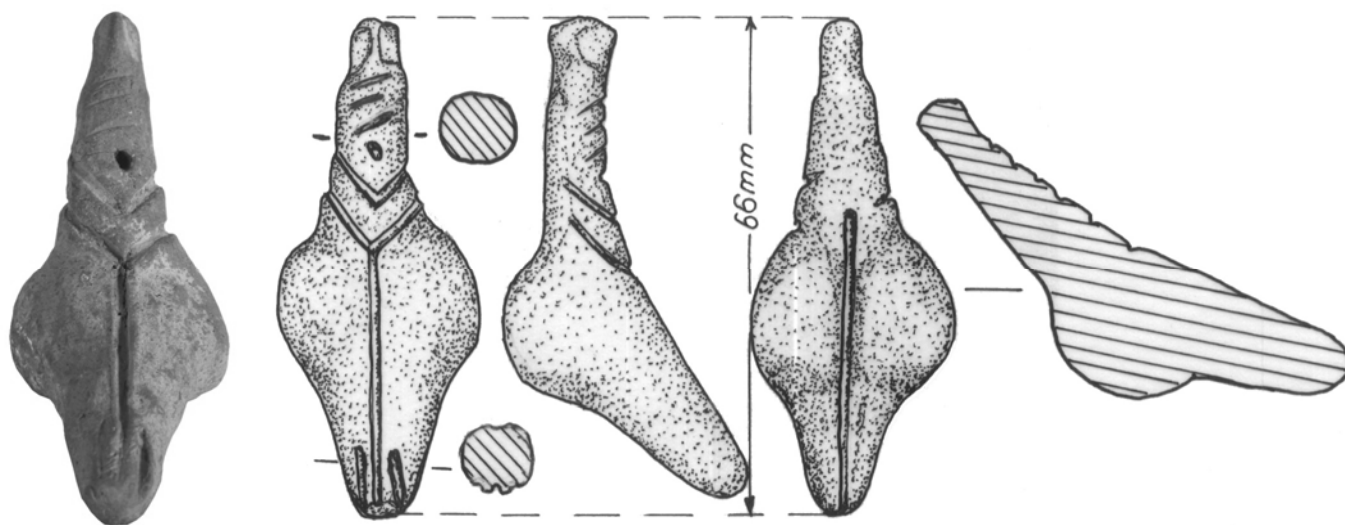
În capătul coloanei sunt redate trăsăturile faciale, având în mijloc creasta nasului, la baza căruia este crestată arcuit gura. De o parte și de alta a nasului sunt orbitele, cu ochii diferit redați: dreptul ca o impresiune adâncă, alungită vertical, în timp ce stângul e o alveolă, de asemenea verticală, slab imprimată. Creștetul plat, iar spatele capului ușor bombat.

13. Statueta nr. 12 (H = 67 mm). L 1 – tezaur.

Prima statueta din grupul celor de dimensiuni mijlocii; ocupă o poziție intermediară între acestea și cele mari. Se păstrează parțial bine, trăsăturile faciale fiind însă total deteriorate. De asemenea, în zonaabei piciorului stâng apar două alveolări mari, indicând probabil locul unor pietricele (calcar?) desprinse din pasta statuetei. O altă așchiere adâncă apare pe fesa stângă, lateral, ajungând până la miezul inițial al statuetei. Astfel, se observă că învelișul de lut fin avea o grosime de circa 2 mm. Statueta a fost acoperită cu o angobă roșie, descojită în mare parte. Pe fesa dreaptă, aceasta a rămas sub formă de benzi, care, la prima vedere, lasă impresia unei picturi crude. Îngrijit netezită, fără nici un fel de asperități la suprafață; pe alocuri, operațiunea netezirii a lăsat unele dăre fine.

Picioarele și labele picioarelor sunt realizate după canonul obișnuit, terminându-se rotunjit. Zona inghinală este redată printr-un triunghi cu baza curbilinie, neunită cu celelalte două laturi. Ombilicul este marcat printr-o impresiune adâncă pe un pânțec plat. Trunchiul coloanei, cu o secțiune cvasi-rotundă, prezintă două mici rotunjiri în dreptul umerilor. Pieptul este brăzdat de patru incizii clare, paralele, între care se observă și alte strițiuni. Este singurul exemplar la care inciziile depășesc linia ombilicului. De asemenea, câteva strițiuni apar și în zona gâtului. Sâni nu sunt marcați. Zona facială este ruptă brusc, chiar din locul unde se afla, probabil, creștătura gurii. Din nas se mai observă doar o mică denivelare în partea stângă. De asemenea, se observă marginea extremă a orbitei din dreapta. Creștetul teșit, iar spatele capului prezintă o ușoară rotunjire.

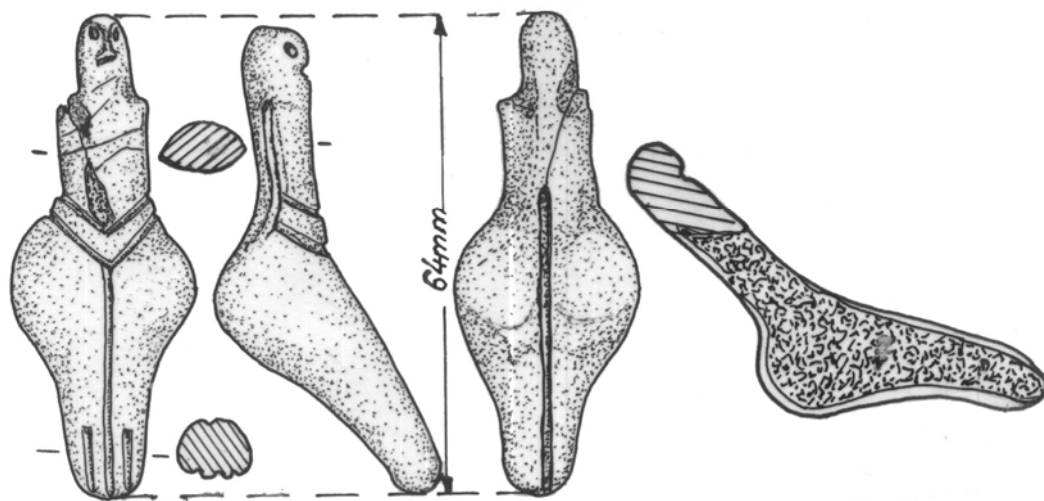
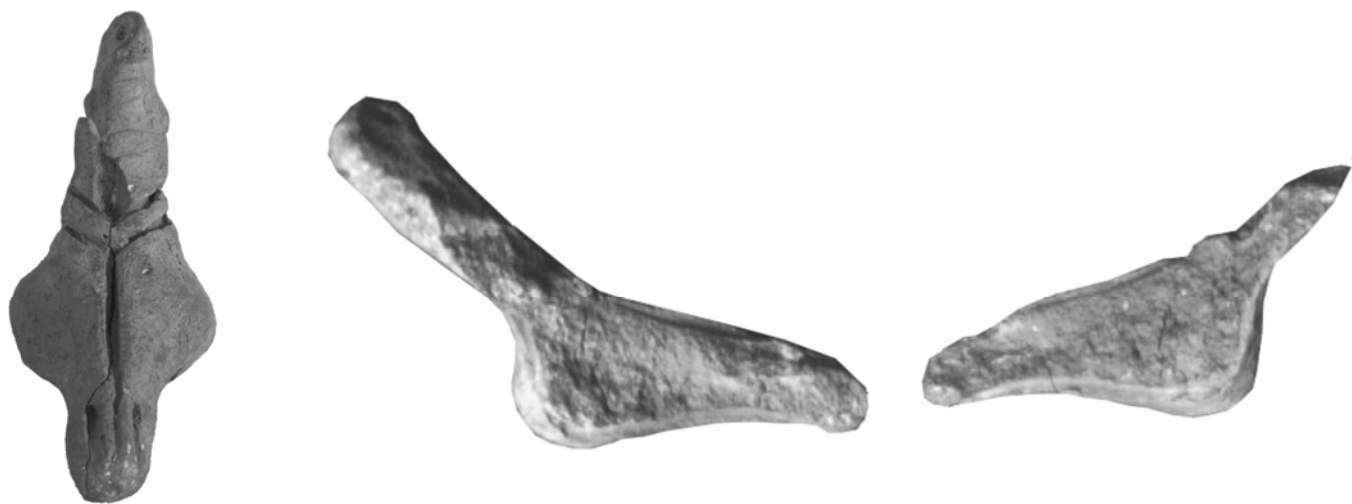
14. Statueta nr. 13 (H = 66 mm). L 1 – tezaur.

Grupul statuetelor de dimensiuni mijlocii. Stare perfectă de conservare. Creează o impresie de zveltețe. Suprafața netezită destul de bine, dar cu unele asperități și denivelări. Învelișul aplicat peste miez pare să fi fost destul de subțire și făcut dintr-un lut nisipos. Acoperită cu o angobă gălbui-albicioasă, care s-a curățat în mai multe locuri.

Picioarele realizate după canonul obișnuit; se termină rotunjit. Labele sunt marcate prin două creștături foarte lungi.

Zona inghinală este marcată prin două unghiuri paralele. Ombilicul realizat printr-o impresiune rotundă și adâncă, pe un pântec plat. În dreptul lui s-a produs o fisurare superficială, probabil la nivelul învelișului. Trunchiul în formă de coloană conică, cu secțiune ușor ovală. Umerii marcați abia perceptibil, prin două ușoare rotunjiri; sânii lipsesc. Pe piept sunt incizate clar trei linii paralele, dispuse oblic.

Ca trăsături faciale sunt indicate nasul și orbitele. Gura și ochii lipsesc. Creștetul aplatizat, dar spatele capului este ușor rotunjit.

15. Statueta nr. 14 (H = 64 mm). L 1 – tezaur.

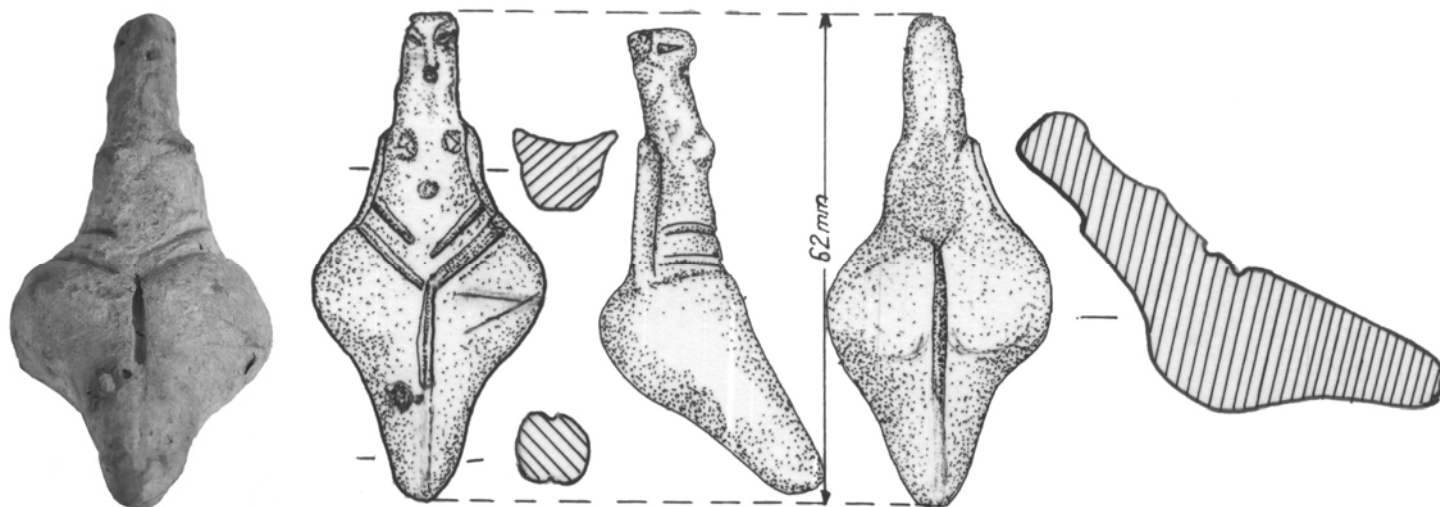
Grupul statuetelor de dimensiuni mijlocii. Păstrată relativ bine, dar s-a desprins în două părți, pe lungime, până în zona umărului drept. Prin desprindere s-a deteriorat zona ombilicului, astfel că nu se mai poate decât bănuia prezența sa. O mică deteriorare există și în zona umărului drept. Se pare, deci, că statuetele erau modelate din două părți, care apoi se lipeau, în stare încă umedă.

Această desprindere a permis să se înțeleagă modul de modelare a statuetelor. Acestea aveau un miez dens, în pastă amestec masiv de cioburi pisate și, foarte rar, posibile materiale vegetale. Se pare că această primă formă a statuetei era arsă, după unirea celor două părți. Ulterior, „miezul” a fost acoperit cu un înveliș de lut fin (gros de circa 1,5 mm), bine netezit, urmând a doua ardere a statuetei. Se pare că angoba se aplica ulterior, crudă, prin înmuiere într-o soluție de lut colorat. Așa se explică ștergerea ei în cele mai multe cazuri. Probabil că rolul acestei „băi” era de a imprima statuetei o culoare roșietică; aceasta simboliza, desigur, viața, deci în concordanță cu rolul acestor statuete de a reprezenta zeița născătoare de viață.

Imaginea generală a statuetei sugerează zveltețe. Picioarele sunt tratate după canonul obișnuit, cu capătul rotunjit. Labele sunt marcate prin creștături prelungi.

Zona inghinală este marcată prin două unghiuri paralele incizate. Trunchiul delimitat prin umeri, ușor lăsați în jos. Părțile laterale sunt ascuțite, marcând brațele lipite de corp; sânii nu sunt redați. Pe piept sunt câteva linii incizate, care ajung până la gât.

Capul este în continuarea gâtului, cu trăsăturile faciale bine marcate. Nasul este în formă de creastă alungită, având la bază creștătura gurii, ceea ce îi dă alura unui cioc de pasăre. În orbitele slab marcate se adâncesc ochii de formă rotundă, ceea ce accentuează impresia de imagine avimorfă. Creștetul teșit, cu rotunjire spre partea din spate a capului.

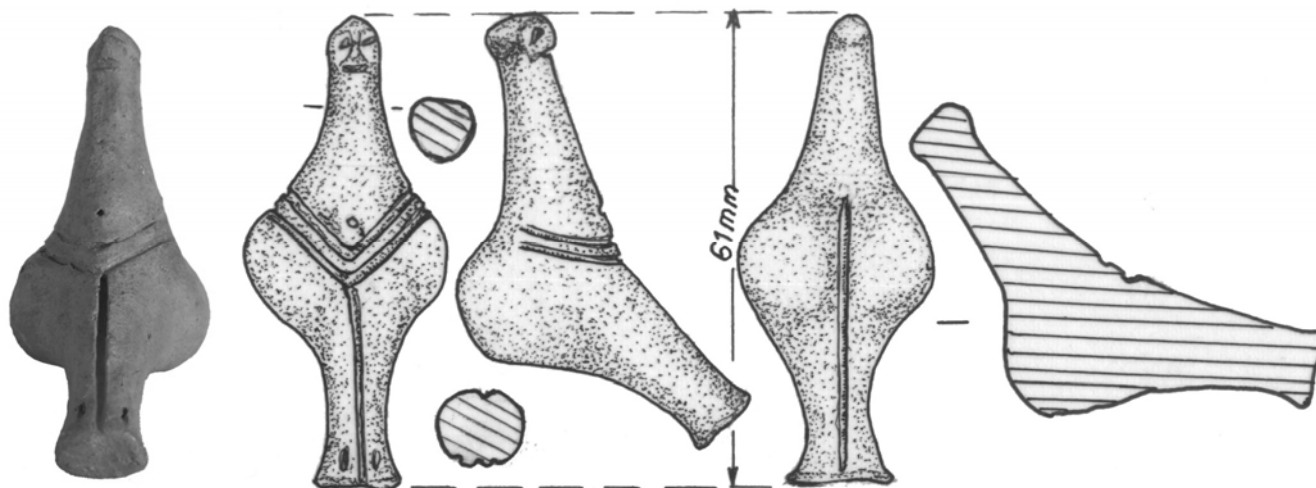
16. Statueta nr. 15 (H = 62 mm). L 1 – tezaur.

Grupul statuetelor de dimensiuni mijlocii, deși, prin trăsăturile sale, se apropie mai mult de cele de mari dimensiuni. Stare de conservare perfectă. Pe piciorul drept, în zona genunchiului, se află o alveolare destul de adâncă, rezultată probabil în urma desprinderii unei materii albicioase (pietricică de calcar?), care a lăsat o amprentă. Modelată și netezită destul de neglijent, cu numeroase asperități și denivelări; acoperită cu o angobă albicioasă.

Picioarele tratate după canonul obișnuit, dar linia de delimitare e adânc incizată doar între bazin și genunchi, după care a fost estompată, probabil la netezire. Situația se repetă și pe spate. Capătul este rotunjit, cu o ușoară ascuțire, fără evidențierea labelor. Pe coapsa stângă a fost incizat un unghi ascuțit.

Unghiurile abdomenului sunt adânc și lat incizate, dar destul de neglijent; unghiul superior nu are capetele unite. Ombilicul este marcat printr-o foarte mică alveolare circulară, pe un pântec plat. Trunchiul este marcat de umeri lăsați în jos, de la care pornesc nervurile brațelor, lipite de corp. Sâni au fost modelați direct din pastă, ca două proeminențe rotunde (deosebite de forma ascuțită întâlnită la celelalte piese). Secțiunea trunchiului e total diferită de cea a altor statuete, având spatele puternic scobit, iar pieptul proeminent.

Gâtul, în formă de coloană cilindrică, are modelate, la partea superioară, trăsăturile faciale: nasul sub forma unei creste arcuite; gura este redată printr-o mică impresiune rotundă, iar ochii prin două impresiuni alungite, în orbite slab marcate. Creștetul plat, iar spatele capului ușor rotunjit.

17. Statueta nr. 16 (H = 61 mm). L 1 – tezaur.

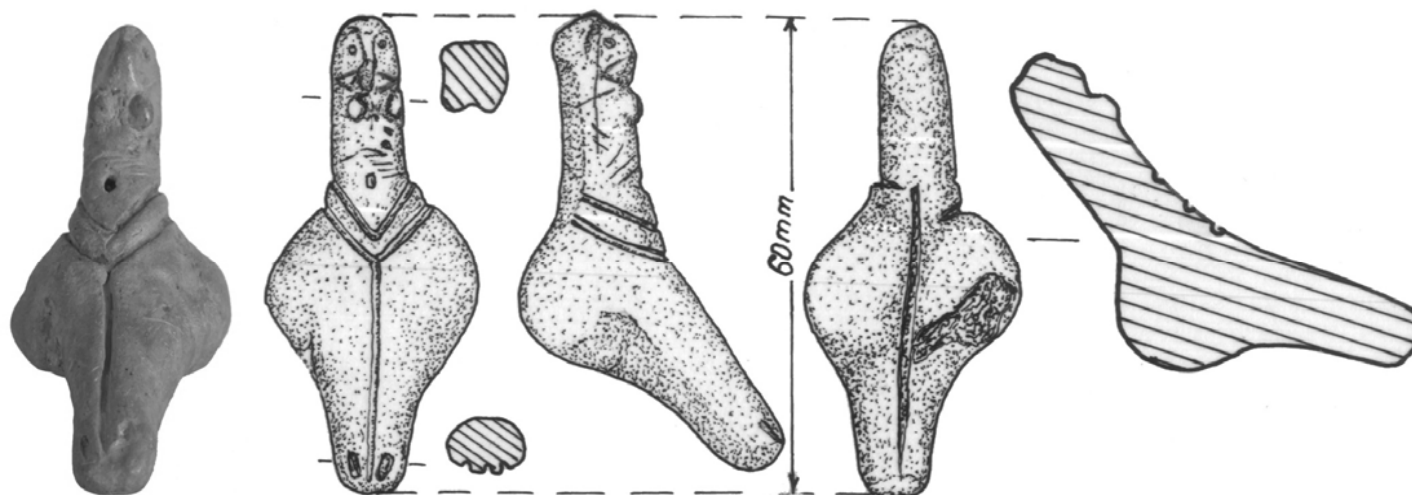
Grupul celor de dimensiuni mijlocii. Stare de conservare perfectă. Netezirea suprafeței bună, dar învelișul de lut fin a fost destul de subțire, astfel că apar la suprafață numeroase fragmente de cioburi pisate (destul de fine, astfel că aspectul nu este zgrunțuros). Angoba roșietică s-a șters în cea mai mare parte.

Picioarele, modelate după canonul obișnuit, se termină cu o talpă plată, cu marginile răsrânte, având o ușoară concavitate. Labele picioarelor sunt marcate prin două creștături.

Zona inghinală marcată prin două unghiuri paralele. Ombilicul redat printr-o mică impresiune rotundă pe un pântec ușor rotunjit. Fără sâni. Trunchiul în formă de coloană, fără nici o delimitare spre gât, cu o secțiune aproximativ rotundă.

La capătul coloanei sunt redată trăsăturile faciale: gura printr-o tăietură orizontală; nasul printr-o creastă arcuită și ascuțită (cioc de pasăre); ochiul drept printr-o impresiune cvasi-triunghiulară, încadrată într-o orbită bine conturată, iar ochiul stâng printr-o impresiune alungită, fără conturarea orbitei. Creștetul teșit, iar spatele capului ușor proeminent.

Statueta, stând pe baza mult lățită, este puternic înclinată în față și lasă o impresie avimorfă.

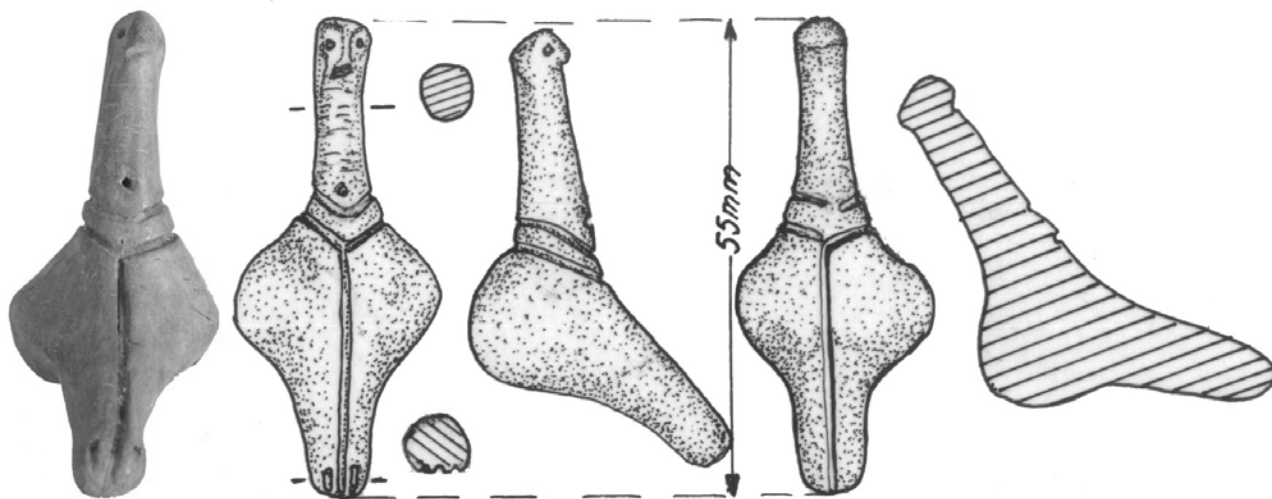
18. Statueta nr. 17 (H = 60 mm). L 1 – tezaur.

Este ultima din grupul statuetelor mijlocii. Starea de conservare doar parțial bună, deoarece o bună parte din învelișul de lut foarte fin de pe fesa dreaptă s-a desprins. Modelarea este destul de stângace și cu o oarecare asimetrie între partea stângă și cea dreaptă. Lutul învelișului este foarte fin, statueta fiind foarte moale la pipăit.

Picioarele modelate după canon se termină cu un oval rotunjit. Labele picioarelor sunt marcate prin două impresiuni.

Zona inghinală e marcată de două unghiuri paralele; capătul stâng al celui de sus se prelungește puțin și în spate. Ombilicul redat printr-un orificiu adânc, pe un pântec plat. Trunchiul este de tip coloană, cu o secțiune aproape pătrată, fără nici o delimitare față de gât. Sâni sunt marcați neobișnuit de sus, până sub nas, prin două pastile ovalizate, dispuse vertical. Între sâni și ombilic sunt câteva incizii subțiri. Asemenea incizii se găsesc și pe părțile laterale ale corpului, dar nu și pe spate.

Nasul redat printr-un cioc masiv, puțin teșit, iar ochii perfect rotunzi, în orbite bine conturate, sunt imprimați probabil cu o mică piesă tubulară, care a lăsat pasta în mijloc. Ansamblul feței face, astfel, impresia unui cap de pasăre. Impresia e accentuată și de două unghiuri, slab incizate de o parte și de alta a părții inferioare a ciocului, sugerând parcă un plisc larg deschis. Creștetul rotunjit, la fel și spatele capului.

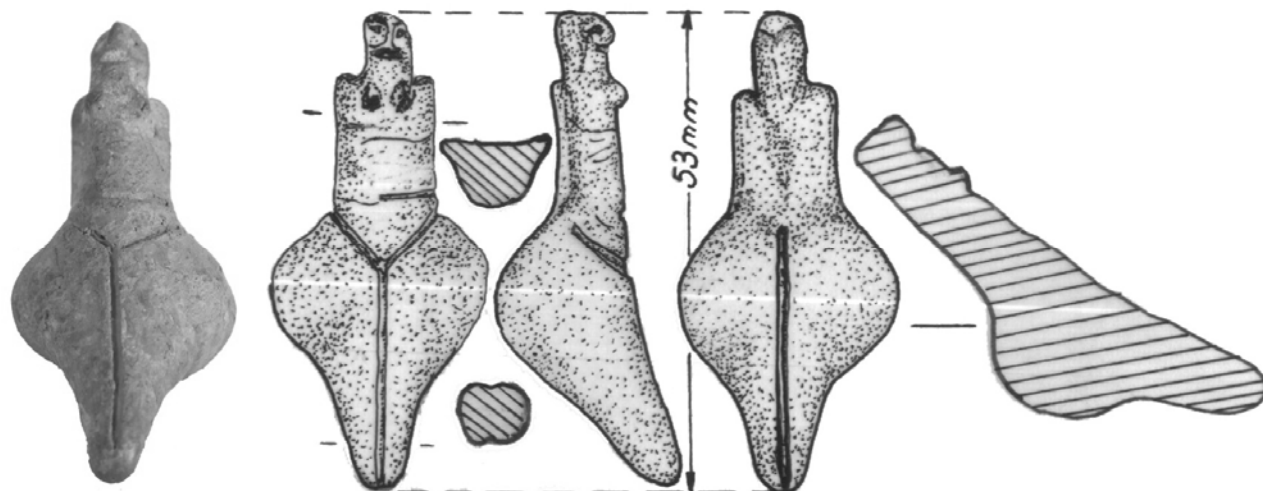
19. Statueta nr. 18 (H = 55 mm). L 1 – tezaur.

Se încadrează în grupul statuetelor mici. Stare de conservare perfectă. Lucrată și netezită destul de îngrijit (cu unele imperfecțiuni de modelare în zona picioarelor). Acoperită cu o angobă roșiatică.

Picioarele, modelate după canon, se termină rotunjit, având marcate labele prin două impresiuni.

Zona inghinală este marcată prin două unghiuri cu deschidere foarte largă (se apropie de forma unor linii orizontale). O particularitate este că ambele linii continuă mult în spate, iar cea inferioară se unește chiar cu capătul superior al liniei de delimitare a picioarelor. Ombilicul marcat printr-o impresiune profundă pe un pântec plat. Trunchiul se prezintă ca o coloană cilindrică, zveltă. Sâni lipsesc, dar pe piept sunt incizate o serie de liniuțe foarte subțiri.

Capul modelat la capătul coloanei. Gura redată printr-o tăietură ușor oblică, făcută imediat sub nasul în formă de plisc. De o parte și de alta a nasului au fost conturate slab orbitele, în care au fost imprimați ochii rotunzi (prin aceeași tehnică ca la statueta nr. 17, cu o piesă tubulară, care a lăsat lutul neatins în mijlocul ochiului). Creștetul teșit, dar spatele capului rotunjit, aproape proeminent.

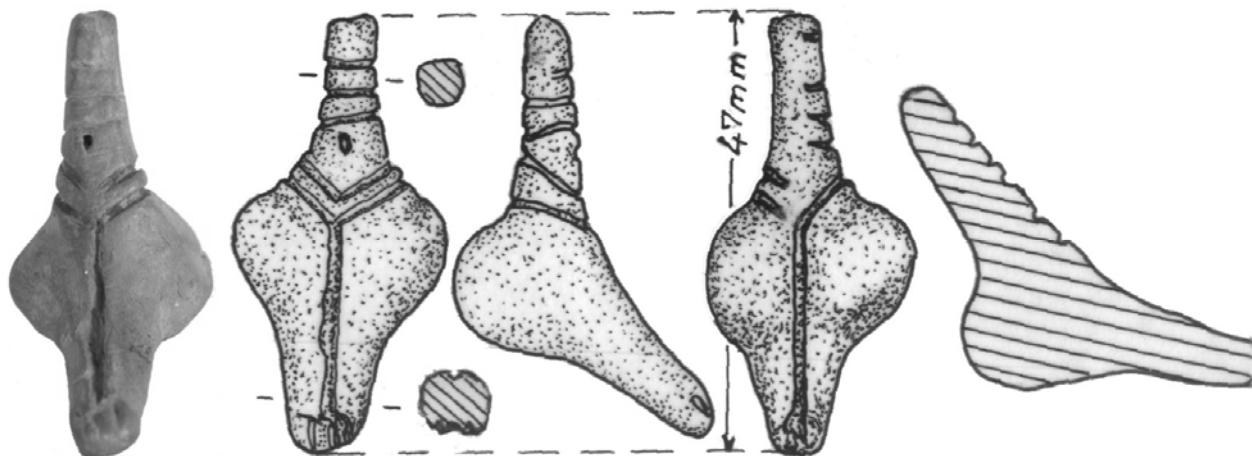
20. Statueta nr. 19 (H = 53 mm). L 1 – tezaur.

Grupul statuetelor mici. Stare de conservare perfectă. Prelucrare îngrijită, dar învelișul prea subțire de lut fin lasă să se vadă la suprafață mici cioburi pisate, amestecate în pastă. Angoba roșiatică s-a păstrat pe mari porțiuni, mai ales în partea inferioară.

Picioarele, de formă conică, cu vârful puțin rotunjit, sunt delimitate printr-o linie incizată, pe ambele părți; labele picioarelor nu sunt marcate.

Zona inghinală e marcată prin triunghi, dar partea dreaptă a liniei orizontale este estompată, probabil în urma netezirii lutului fin și a angobării. Ombilicul lipsește. Trunchiul, de formă rectangulară, are drept laturi baza triunghiului abdominal, linia umerilor și cele două nervuri laterale ascuțite, care redau brațele lipite de corp, pornind din umeri. Spatele ușor concav. Pe pieptul arcuit sunt redați sânii, prin două pastile rotunjite.

Gâtul aproape inexistent. Capul este destul de realist modelat: gura printr-o impresiune alungită; nasul ca o creastă rotunjită, având de o parte și de alta orbite și ochi imprimați. Creștetul și spatele capului ușor rotunjite.

21. Statueta nr. 20 (H = 47 mm). L 1 – tezaur.

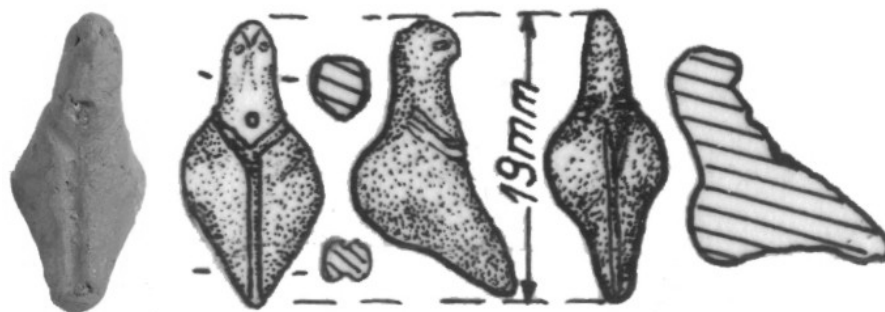
Grupul statuetele mici. Stare de conservare foarte bună. Modelată destul de îngrijit (cu mici excepții în zona picioarelor și a feselor). Suprafața netezită foarte bine și acoperită cu o angobă roșie.

Statueta are poziția cea mai dreaptă a corpului, având o înclinație de numai 16° față de unghiul drept.

Picioarele se termină rotunjit, fiind modelate după canonul obișnuit; linia de delimitare este ușor deteriorată în față. Pe fesa stângă, lateral, e trasat un unghi ascuțit, format din două linii duble.

Zona inghinală este marcată prin două unghiuri paralele, care continuă și în spate. Linia din dreapta a unghiului de jos se unește în spate cu capătul superior al liniei de delimitare a picioarelor. Ombilicul este redat printr-un punct imprimat.

Trunchiul este în formă de coloană și nu are nici un fel de indiciu (umerii, capul și trăsăturile faciale lipsesc). Este decorat doar cu trei linii adânc incizate, paralele.

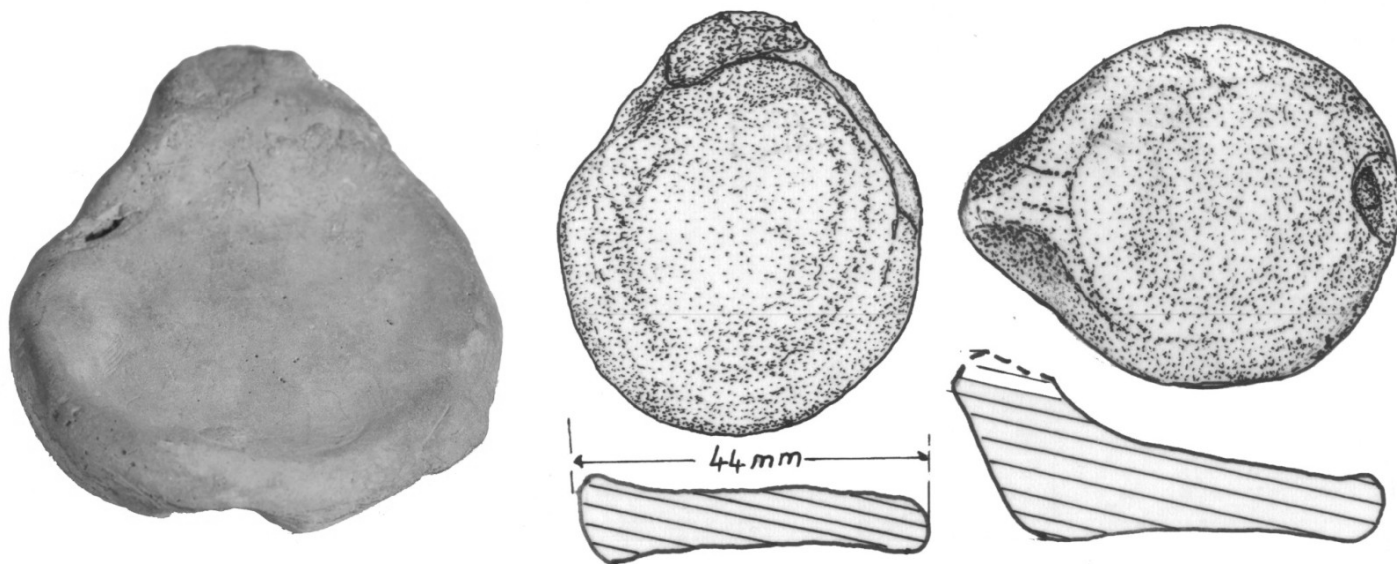
22. Statueta nr. 21 (H = 19 mm). L 1 – tezaur.

Este miniaturală, reprezentând desigur stadiul de nou-născut al zeitășii. Stare sa de conservare perfectă. Suprafața foarte îngrijită, acoperită cu o angobă roșiatcă.

Picioarele realizate în maniera obișnuită, cu capătul rotunjit, fără evidențierea labelor. Pe spate, linia de delimitare se termină sus printr-o bifurcare.

Zona inghinală redată printr-un unghi adânc incizat, ale cărui capete continuă parțial și în spate. Ombilicul marcat printr-o impresiune rotundă.

Trunchiul, în formă de coloană conică, se termină prin redarea trăsăturilor faciale: nas în formă de creastă ascuțită și arcuită; ochii marcați prin două impresiuni rotunde; gura nu este indicată. Creștetul teșit, spatele capului drept.

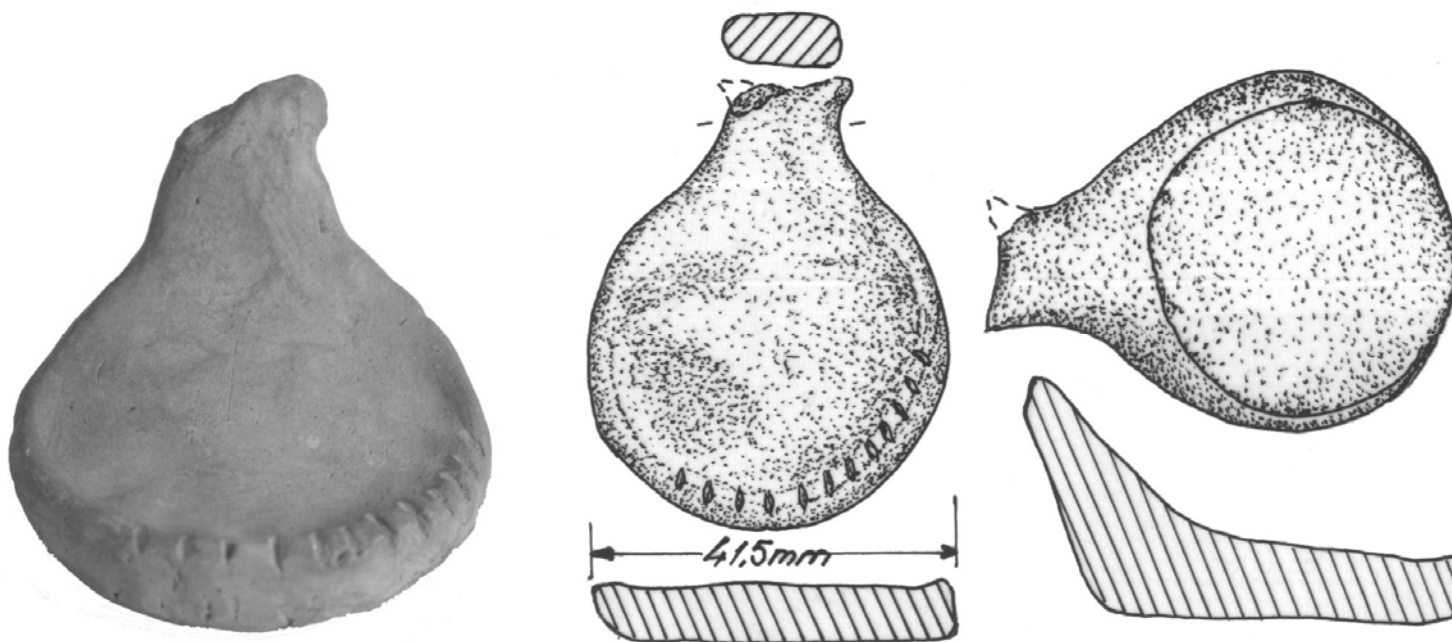
23. Scăunel nr. 1 (D = 44 mm; H = 24 mm). L 1 – tezaur.

Grupa scăunelelor mari. Stare de conservare relativ bună; lipsește spătarul, rupt din vechime.

Lucrat dintr-o pastă nisipoasă. Ars la roșu. Modelarea destul de neglijentă, cu denivelări ale suprafețelor. Suprafața bine netezită pe față, relativ bine pe spate.

Prezintă o înclinare dinspre spătar spre partea din față. Marginile ușor ridicate; mijlocul șezutului ușor bombat, ajungând la înălțimea marginilor. Baza scăunelului concavă. Din partea din față a bazei s-a desprins o bucată (probabil o pietricică din pastă).

Piesa nu prezintă decor, ci doar câteva crăpături și zgârieturi neintenționate.

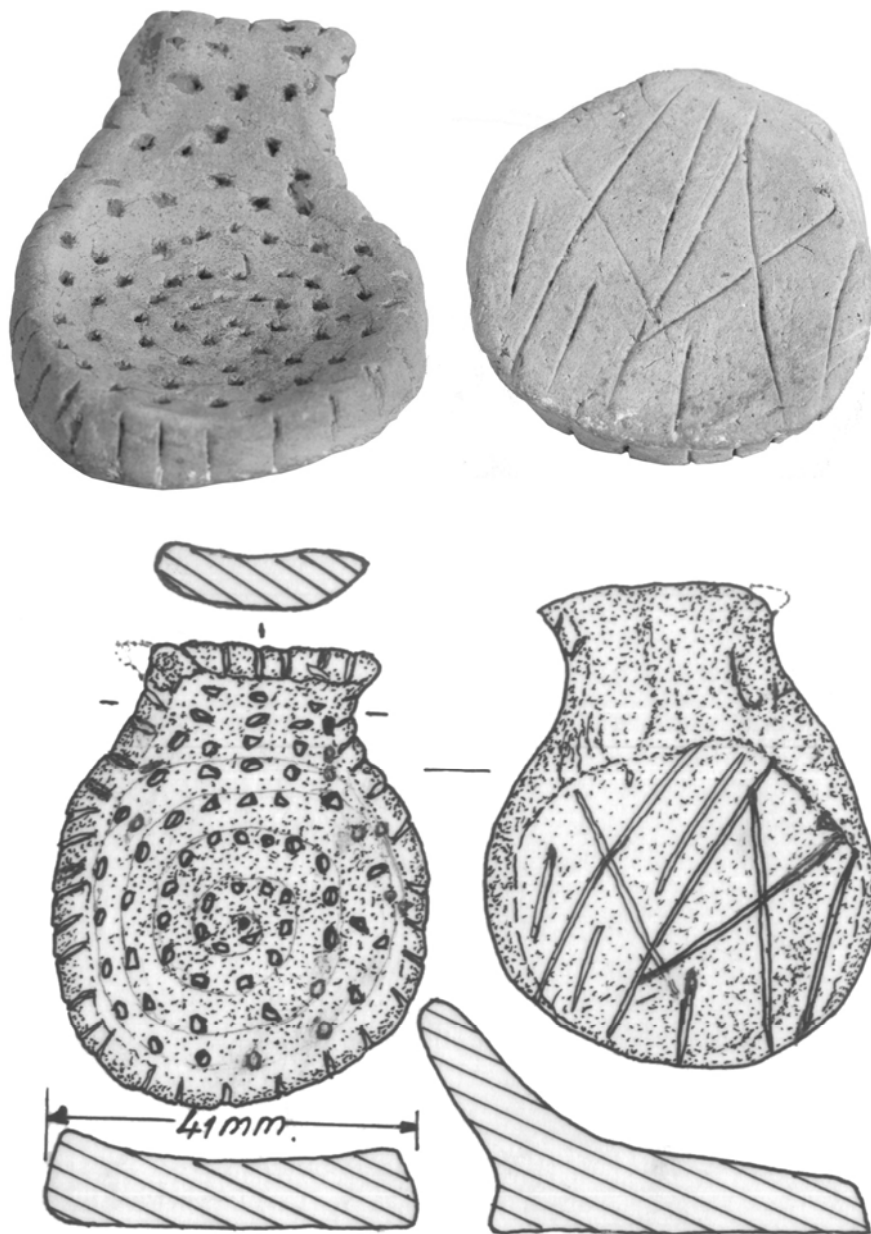
24. Scăunel nr. 2 (D = 41,5 mm; H = 27 mm). L 1 – tezaur.

Grupul scăunelelor mari. Starea de conservare bună, lipsind numai un corn al spătarului.

Pasta bine aleasă, arsă la roșu. Modelare îngrijită, bine netezit, doar cu câteva neregularități ale suprafețelor.

Șezutul are marginile ușor ridicate; baza sa este dreaptă. Pe marginea din față, scăunelul are 12 creștături, dispuse în zona centrală și spre dreapta.

Spătarul a avut cornițe laterale, din care s-a păstrat doar cel din stânga (și acela cu o mică știrbitură la exterior).

25. Scăunel nr. 3 (D = 41 mm; H = 25 mm). L 1 – tezaur.

Grupul scăunelelor mari. Stare de conservare foarte bună, cu excepția corniței stânga, parțial deteriorată. Este, cu siguranță, cea mai deosebită piesă din grupul scăunelelor.

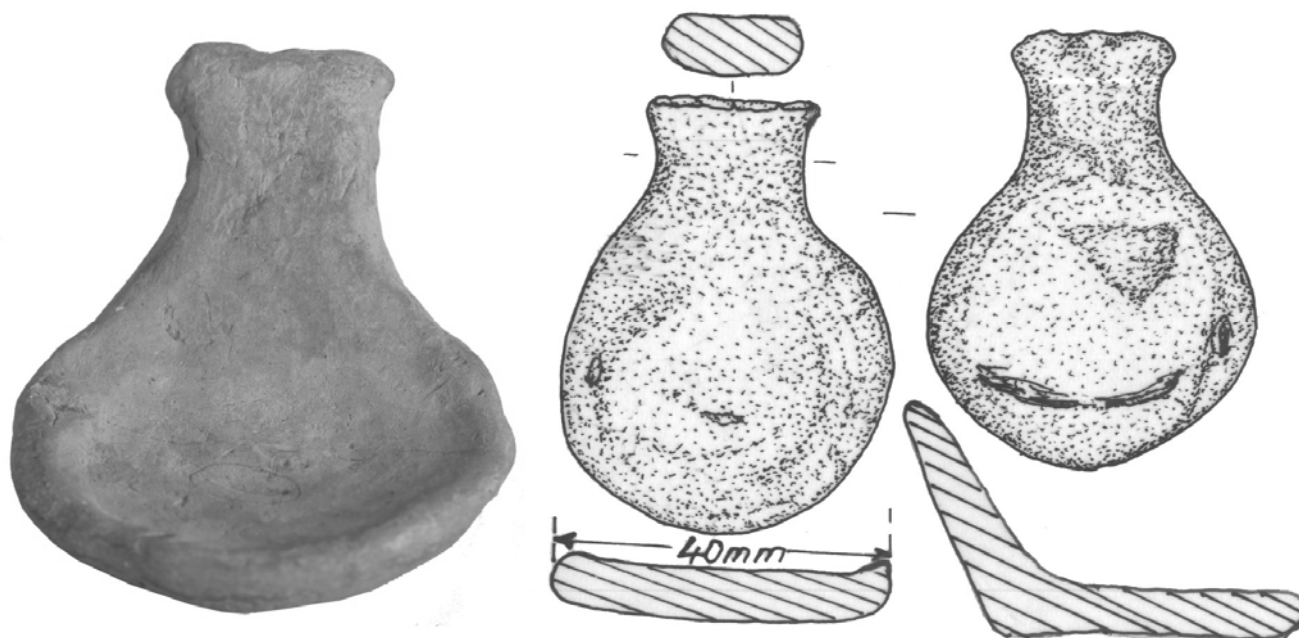
Pasta gălbuie, cu amestec de nisip foarte fin. Modelare foarte îngrijită; suprafața bine netezită. Marginile ușor înălțate, bine conturate.

De jur-împrejur, pe marginea scăunelului sunt 30 de crestături, iar la partea superioară a spătarului sunt alte cinci crestături (posibil să fi fost șase, ținând cont de cornița ruptă din stânga).

Fața scăunelului prezintă un decor spiralic (patru spire), realizat din puncte imprimate (56). Pe spătar urmează trei șiruri orizontale de alte puncte: cinci, patru și trei. Nu e exclus ca decorul spiralic să fie în legătură cu un simbol solar, sau cu spirala vieții.

Pe verso găsim un decor simbolic de linii incizate, al cărui sens e dificil de descifrat. El constă, în principal, din doi **X**, separați printr-o linie mediană. În spațiile rămase, sunt alte cinci linii.

Pe spatele spătarului, sunt două zgârieturi, care par a nu fi intenționate.

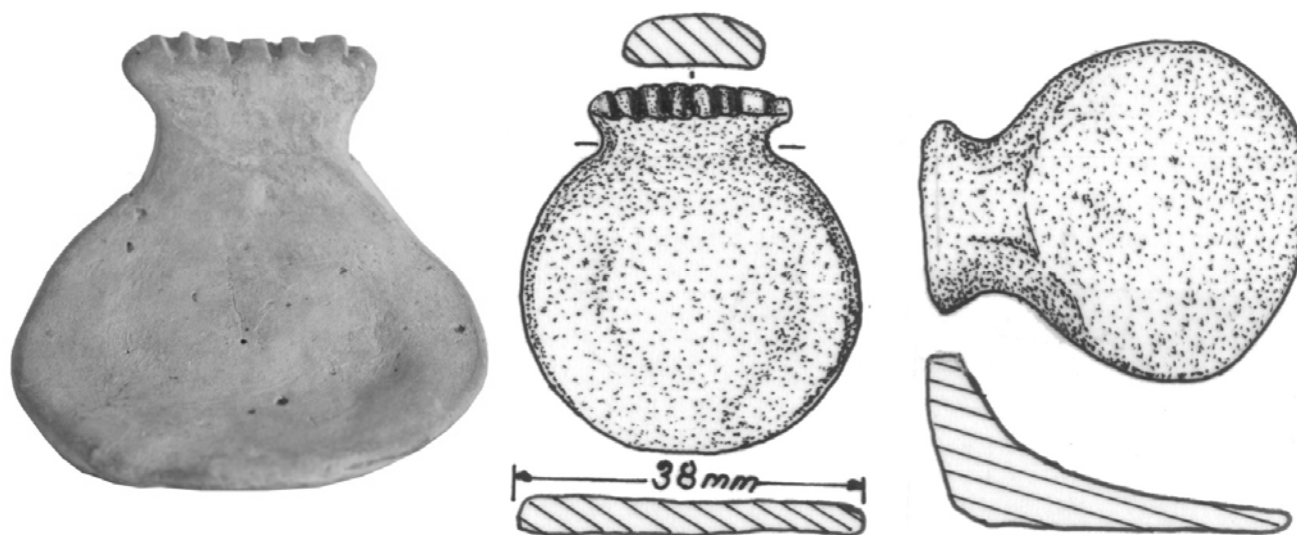
26. Scăunele nr. 4 (D = 40 mm; H = 27 mm). L 1 – tezaur.

Grupul scăunelelor mari. Stare de conservare foarte bună. Pasta bine aleasă, arsă la roșu. Modelare relativ atentă, ca și netezirea, cu unele denivelări și crăpături, mai ales la baza fundului.

Formă albiată, cu marginile arcuite, pornind de la bază. Pe mijlocul feței se observă o amprentă, provenind probabil de la o pleavă de cereale.

Spătarul se subțiază ușor la mijloc, pentru a se termina cu două cornițe laterale. Aspectul general al piesei dă impresia de zveltețe.

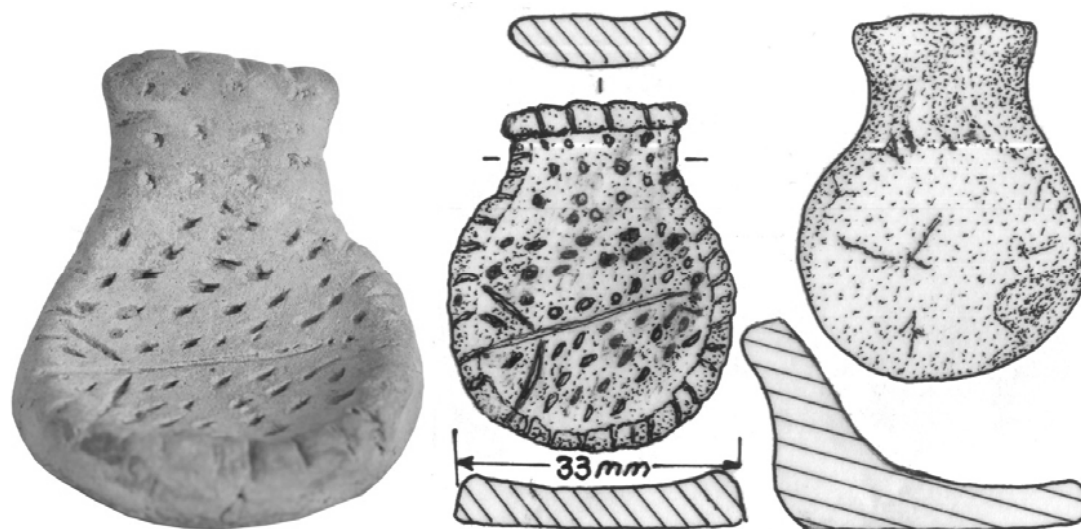
Fără decor.

27. Scăunel nr. 5 (D = 38 mm; H = 18 mm). L 1 – tezaur.

Grupul scăunelelor mari. Stare de conservare perfectă. Modelat îngrijit, dintr-o pastă fină, roșie, foarte bine netezită (mai ales pe față; pe spate netezirea nu este completă, rămânând câteva crăpături și zgârieturi, neintenționate). Cel mai subțire dintre toate exemplarele (doar 2 mm în față). Perfect plat pe ambele fețe.

Spătar scund, subțiat la mijloc, cu două cornițe laterale. Marginea superioară a spătarului este plană și dantelată, datorită celor șapte creștături adânci și late, făcute cu un obiect rectangular.

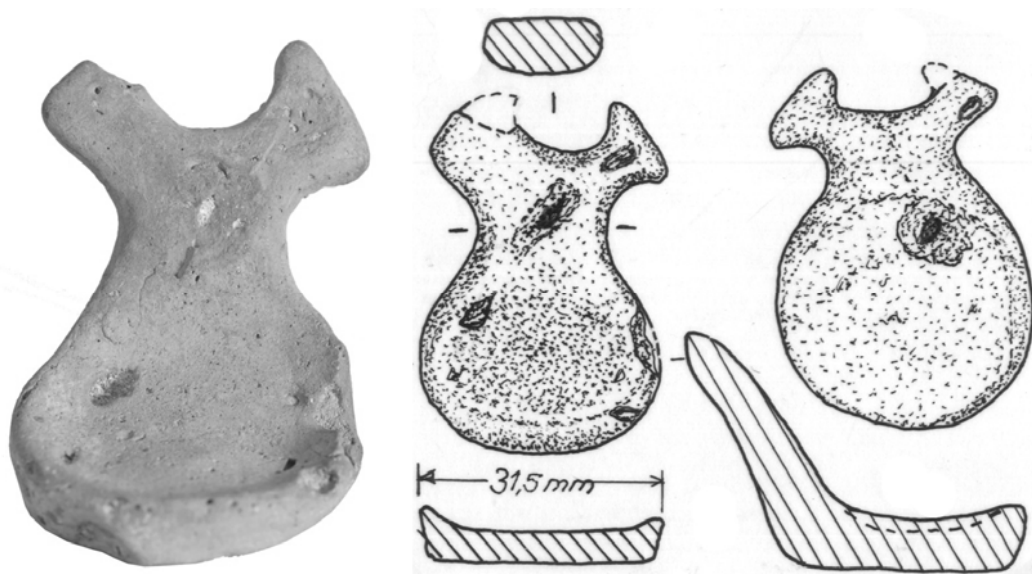
28. Scăunele nr. 6 (D = 33 mm; H = 24,5 mm). L 1 – tezaur.

Grupul scăunelelor mijlocii. Stare de conservare perfectă, având doar o mică știrbitură pe spate, spre marginea dreaptă. Pastă fină, ușor nisipoasă, de culoare gălbuie. Fața bine netezită, în timp ce pe spate apar câteva fisuri, neintenționate.

Fundul drept, șezutul ușor albiat. Pe marginea sa, de jur-împrejur, începând de sub cornițe, sunt 25 de creștături (de mărimi diferite).

Fața prezintă un decor cu impresiuni (puncte alungite), care e despărțit în două printr-o linie incizată, trasată ușor oblic, între părțile laterale. Spre stânga pornesc alte două liniuțe, dispuse oblic față de linia principală. În unghiurile ascuțite, formate între linia principală și cele două liniuțe, este imprimat câte un punct alungit. Decorul incizat pare a sugera o siluetă umană, extrem de schematizată, cu brațele ridicate în lateral, în poziție orantă. Punctele alungite din cele două câmpuri create de linia mediană par a fi dispuse în șiruri relativ paralele. În metopa din față sunt 19 împunsături, iar în cea interioară – 15; pe spătar sunt 21 de împunsături.

Spătarul, destul de masiv, se termină cu o margine aplatizată și cu două cornițe laterale. Pe margine sunt patru creștături, destul de superficiale. Fiecare creștătură este marcată, la bază, pe spătar, de o mică împunsătură.

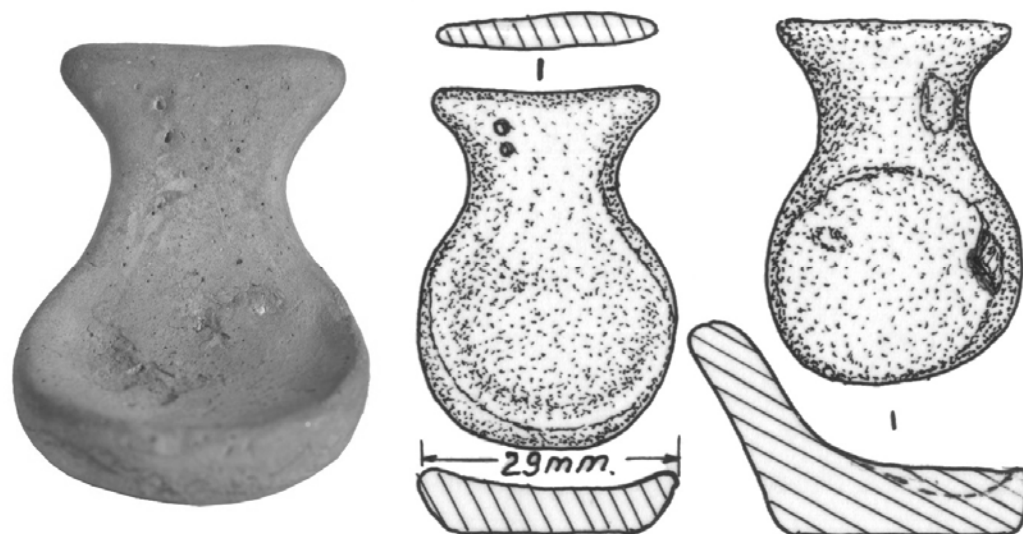
29. Scăunel nr. 7 (D = 31,5 mm; H = 31 mm). L 1 – tezaur.

Grupul scăunelelor mijlocii. Stare de conservare destul de bună, cu excepția unor știrbituri și a unei porțiuni din cornul din dreapta. Pată roșie, având în amestec nisip și pietricele, dintre care unele s-au desprins, lăsând mai multe goluri pe suprafața scăunelului. În pastă au fost amestecate și materiale organice, observându-se urmele unor cariopse (trei asemenea desprinderi se observă clar pe față, iar altele două pe verso). Piesa a fost atent modelată și netezită.

Din fundul plat se ridică oblic marginile scăunelului; fața este albiată.

Spătarul este subțiat, terminându-se cu două brațe oblice, dintre care cel din dreapta a avut o corniță (acum ruptă) spre interior, iar cel din stânga are două cornițe (una mai ascuțită, spre interior, și alta, puțin reliefată, spre exterior). Între brațe se formează o înșeuare.

Fără decor.

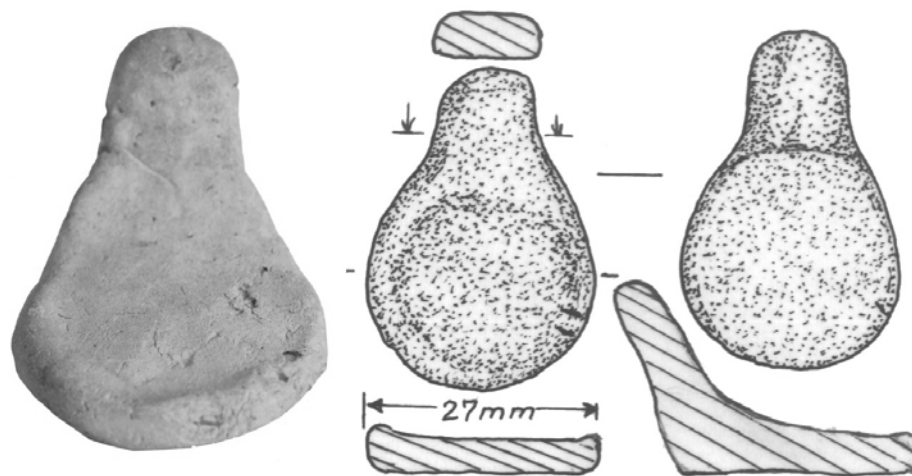

30. Scăunel nr. 8 (D = 29 mm; H = 24 mm). L 1 – tezaur.

Grupul scăunelelor mijlocii. Stare de conservare perfectă. Pastă roșie, nisipoasă, cu pietricele și materiale organice în compoziție (acestea, prin desprindere sau ardere, au lăsat goluri, mai ales pe spatele piesei; se observă și urma unei bucăți de pleavă).

Fundul este plat, cu marginile ușor oblice; fața este puternic albiată. Spătarul zvelt se termină cu o margine aproape ascuțită, perfect orizontală, cu două cornițe orizontale lungi, la capete.

Scăunelul nu este decorat. Doar pe fața spătarului, spre stânga, sunt două împunsături clare.

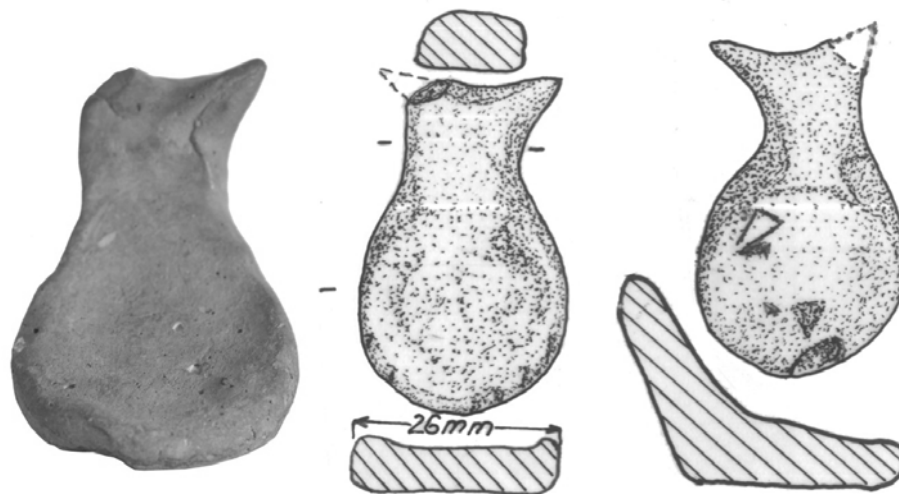

31. Scăunel nr. 9 (D = 29 x 27 mm; H = 23 mm). L 1 – tezaur.

Grupul scăunelelor mijlocii. Stare de conservare perfectă. Pastă fină, ușor nisipoasă, de culoare gălbui-roșietică. Destul de atent modelat și netezit, deși au rămas unele denivelări și zgârieturi (neintenționate).

Fundul perfect plat și ușor ovalizat. Grosimea scăunelului este redusă; marginile foarte slab conturate, astfel încât fața scăunelului pare mai curând plană și ușor înclinată dinspre spătar spre margine.

Este singura piesă cu spătar simplu, care se termină cu o margine rotunjită, ușor îngroșată, fără cornițe. Nu este decorat.

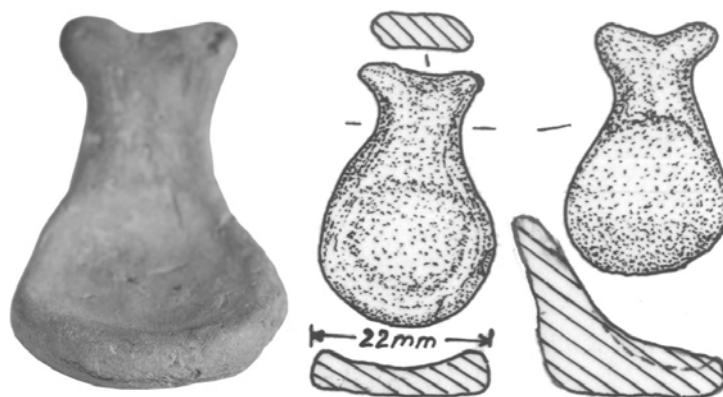
32. Scăunel nr. 10 (D = 28 x 26 mm; H = 26 mm). L 1 – tezaur.

Grupul scăunelelor mijlocii. Stare de conservare bună, cu excepția cornului drept, rupt din vechime.

Pastă nisipoasă, cu pietricele de calcar și materiale organice în pastă (prin desprindere sau ardere, unele au lăsat goluri); ardere la roșu.

Fundul plat, ușor ovalizat, din care se ridică pereți drepți. Marginile sunt slab reliefate. Pe fund, în stânga-spate, e trasat, prin linii incizate, un triunghi incomplet închis spre margine.

Spătar zvelt, cu cornițe alungite oblic și ascuțite (se păstrează doar cea din dreapta), formând între ele o înșeuare.

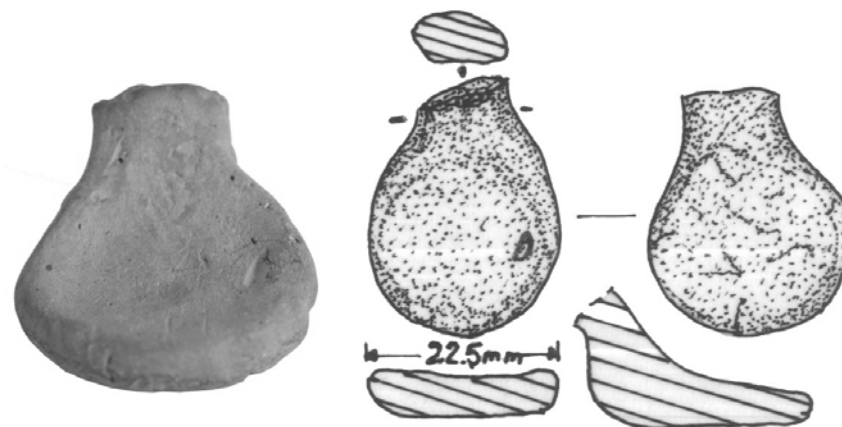
33. Scăunel nr. 11 (D = 22 mm; H = 22 mm). L 1 – tezaur.

Grupul scăunelelor mici. Stare de conservare perfectă. Pastă roșie, foarte fină. Destul de bine modelat și netezit; sunt foarte puține zgârieturi, știrbituri sau goluri, provenite de la particule desprinse din pastă.

Fundul drept, cu marginile rotunjite, bine conturate, astfel că fața scăunelului se prezintă albiată.

Spătar înalt, cu două cornițe rotunjite, ușor oblice, care formează între ele o înșeuare.

Piesa nu are decor, zgârieturile nefiind intenționate.

34. Scăunel nr. 12 (D = 22,5 mm; H parțială = 15 mm). L 1 – tezaur.

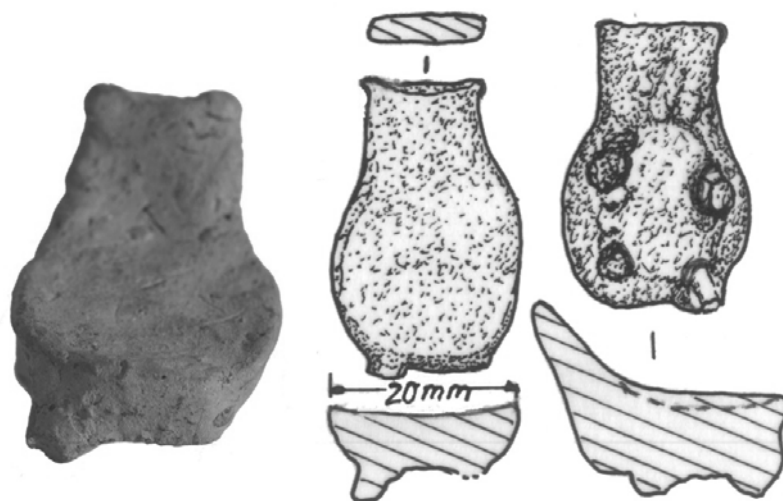
Grupul scăunelelor mici. Stare de conservare este parțial bună, spătarul fiind rupt din vechime.

Pasta, arsă la roșu, este nisipoasă, fină, cu puține particule organice sau litice în amestec. Se observă o amprentă de cariopsă pe fața scăunelului, în stânga. Modelarea și netezirea piesei sunt relativ bune pe față, pe spate existând mai multe zgârieturi, neintenționate însă.

Fundul plat; marginile ușor rotunjite, mult estompate în raport cu fața scaunului, ușor albiată.

Spătarul rupt.

Fără decor.

35. Scăunele nr. 13 (D = 20 mm; H = 22 mm). L 1 – tezaur.

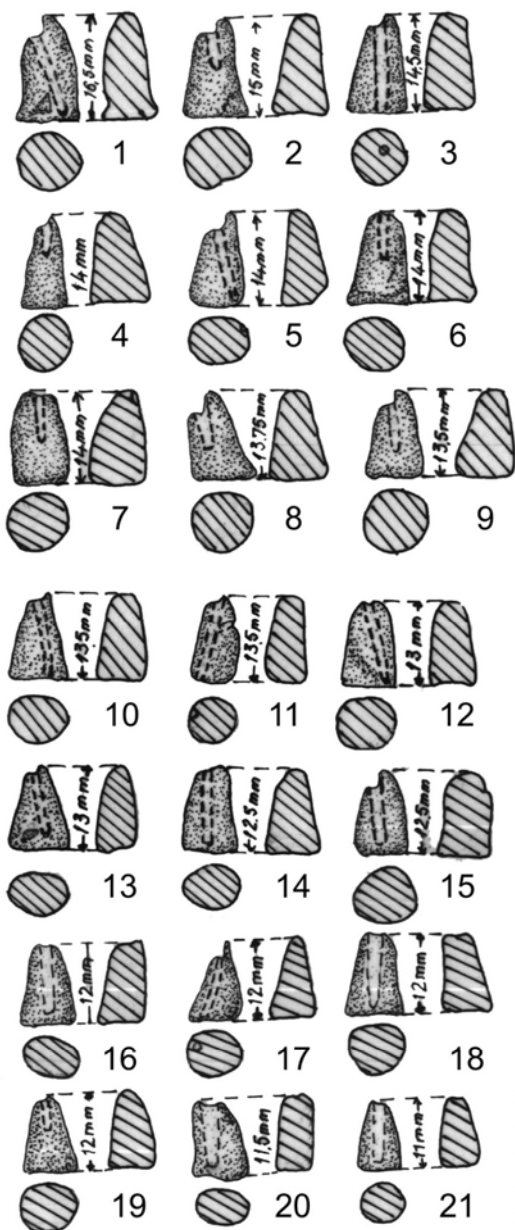
Grupul scăunelelor mici. Singurul exemplar cu piciorușe.

Stare de conservare destul de bună, cu excepția piciorușelor. Pasta este de culoare roșu intens, cu amestec clar de cioburi pisate. Netezire parțială, piesa prezentând unele crăpături și zgârieturi.

Fundul plat, ușor ovalizat, are patru piciorușe, dintre care aproape intact este doar cel din stânga față, arătând că înălțimea lor era de 4 mm, iar grosimea tot de 4 mm. Cel din spate are vârful rupt oblic, păstrându-se doar pe o înălțime de 3 mm. Piciorușele din partea dreaptă sunt rupte de la bază.

Marginile se ridică, foarte puțin înclinate, terminându-se, la partea din față a scaunului, cu o muchie ascuțită. Suprafața șezutului este foarte ușor albiată.

Spătarul este drept și se încheie cu două mici proeminențe oblice; există o slabă înșeuare între ele. Fără decor.

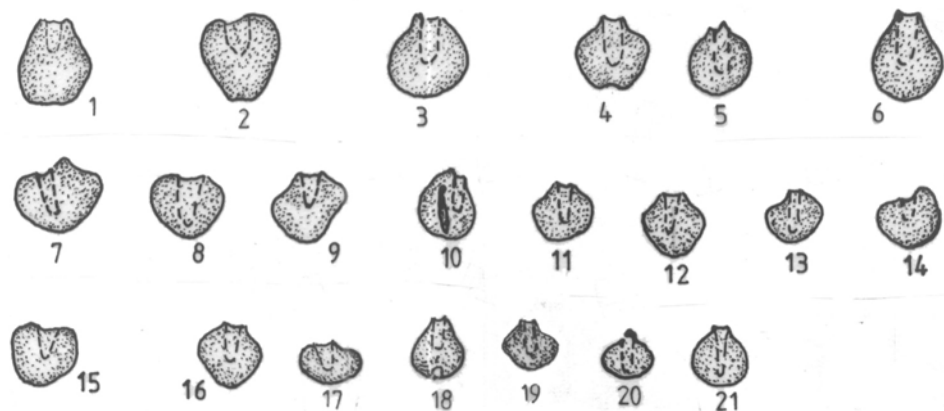
36. 21 de conuri mici de lut și o piesă de formă triunghiulară. L 1 – tezaur.

Fac parte, alături de statuete și scăunele, din complexul de cult păstrat în recipientul de lut din faza mai nouă a construcției-sanctuar.

Conurile sunt făcute dintr-o pastă uzuală și nu li s-a acordat o atenție specială la modelare.

La partea superioară sunt străpunse de un canal longitudinal, care numai arareori ajunge până la bază.

Probabil că aceste conuri reprezintă imagini *phalice* schematizate, fiecare piesă reunindu-se cu o mică bilă de lut, de asemenea parțial perforată, prin intermediul unei mici tije de lemn, care pătrundea în canalul din mijlocul conului (fig. 15). În acest fel, respectivele imagini pot fi asociate și cu statuetele cu cap mobil. Prezența lor în cadrul ansamblului de cult s-ar putea explica prin funcția de acoliți ai celor 21 de statuete feminine.

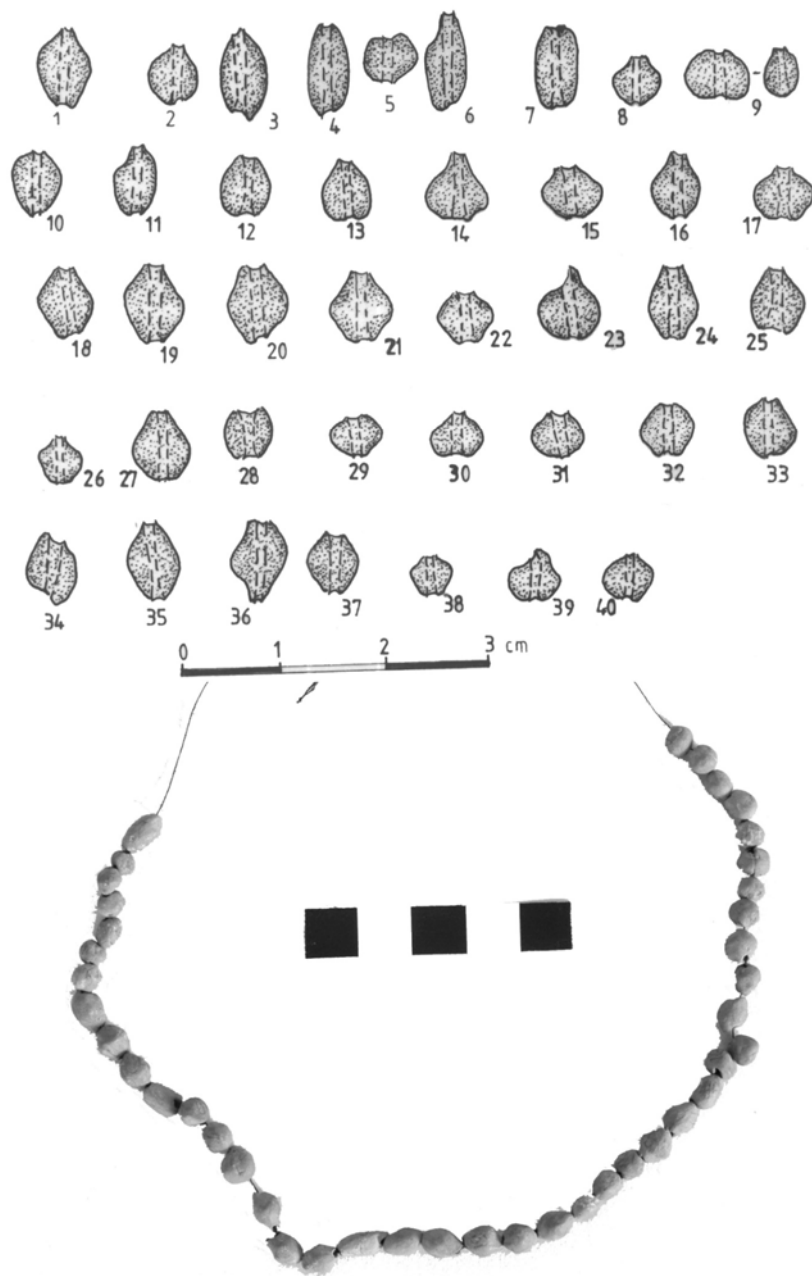
37. 21 de bile mici, parțial perforate. L 1 – tezaur.

Fac parte, alături de statuete, scăunele și conuri de lut, din complexul de cult păstrat în recipientul de lut din faza mai nouă a construcției-sanctuar.

Sunt făcute dintr-o pastă uzuală și nu li s-a acordat o atenție specială la modelare.

Deși au aproximativ aceeași formă și același aspect ca mărgelile perforate, au avut, totuși, o altă funcționalitate, fiind numai parțial străpunse.

Probabil, bilele, în calitate de capete mobile, au fost reunite cu conurile, prin mici tije de lemn, formând o imagine schematizată, ce poate fi interpretată cel mai plauzibil, ca având aspect *phalic*. Dacă presupunerea este corectă, atunci aceste reprezentări jucau rolul unor acoliți ai statuetelor feminine, cu un rol bine determinat în cadrul ritualurilor legate de cultul fertilității și fecundității.

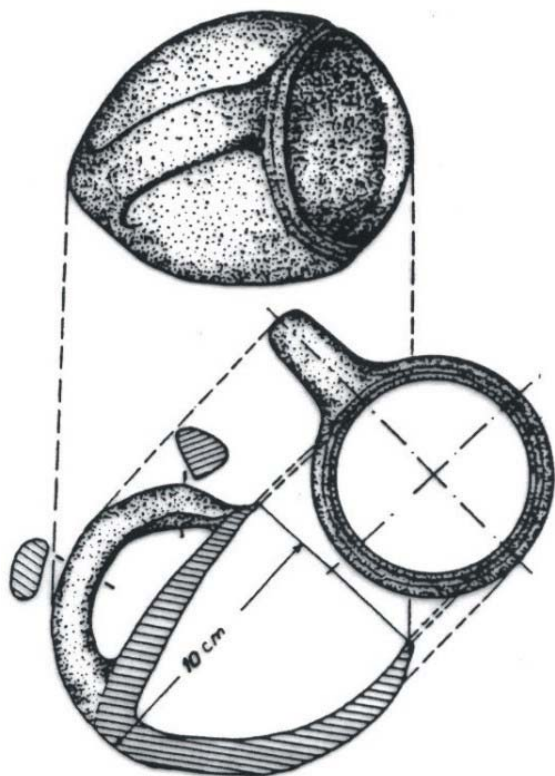
38. 42 de bile mici, complet perforate.

L 1 – tezaur.

Fac parte, alături de statuete, scăunele, conuri și bilele de lut parțial perforate, din complexul de cult păstrat în recipientul de lut din faza mai nouă a construcției-sanctuar.

Sunt făcute dintr-o pastă uzuală și nu li s-a acordat o atenție specială la modelare. Sunt de diferite forme (rotunde, ovale, alungite, chiar cilindrice) și probabil, odinioară, au fost prinse într-un șirag, purtat la ceremonii.

Pornindu-se de la existența, în diferite culturi neolitice și eneolitice, a unor șiraguri de mărgelă făcute din dinți de animale sau din semințele unor plante, s-a presupus că bilele de lut puteau fi un înlocuitor al pieselor de origine animală sau vegetală, care aveau un rol în credințele legate de fecunditate (CÂRCIUMARU 1996).

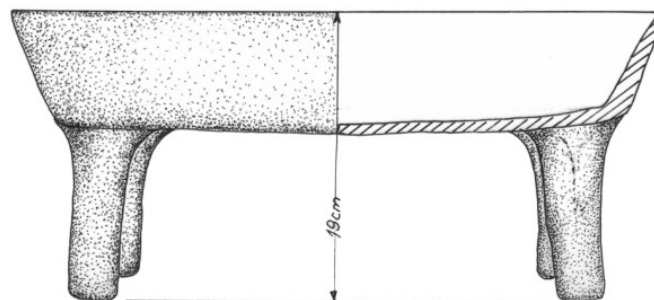
39. Vas de tip askos (L = 10 cm; D. ext. al gurii = 8,2 cm < D. int. = 7,6 cm). Fig. 14/3.

L 1A – primul complex de cult. S I, □ 28/ - 1m (fig. 11: nr. 1).

Vas de tip askos, găsit spart în mai multe fragmente, care au permis totuși o reconstituire perfectă.

Vasul este prevăzut cu o toartă, arcuită de-a lungul întregului corp.

Este unul din cele mai timpurii exemplare cunoscute în eneoliticul din România, denotând existența unor influențe sudice în așezarea de la Isaiia.

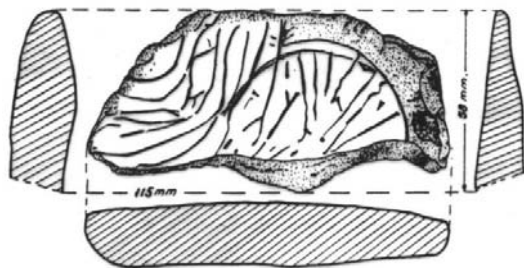

40. Măsuță-altar (H = 17-19 cm; D = 42-43 cm). Fig. 14/2; pl. VII/2.

L 1A – primul complex de cult. S I, □ 28/ - 1m (fig. 11: nr. 1).

Masă-altar de mari dimensiuni. Are formă rotundă, cu bazinul sprijinit pe patru picioare masive. Pasta este de calitate intermediară, cu nisip fin în compoziție, arsă la roșu-cărămiziu.

Cele câteva fragmente păstrate din bazin au permis reconstituirea integrală.

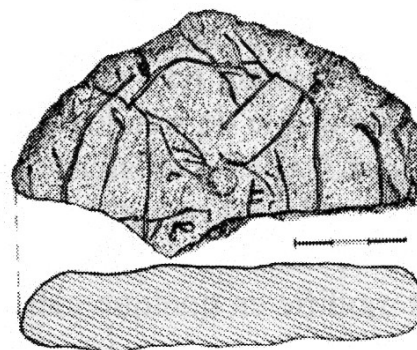

41. Tabletă cu semne simbolice. D = 115 mm; l. păstrată = 58 mm. Fig. 14/1; pl. VII/3.

L 1A – primul complex de cult. S I, □ 28/ - 1m (fig. 11: nr. 1).

Tabletă de lut fragmentară, semicirculară pe porțiunea păstrată. Incomplet arsă și realizată dintr-o pastă grosieră. Pe una din fețe sunt incizate mai multe linii. Deși liniile par dispuse haotic, se poate observa că „motivele” sunt înscrise în două arcuri de cerc. Piesa se încadrează în problematica mult discutată a existenței unor încercări, în neoliticul și eneoliticul din sud-estul Europei, de elaborare a unor sisteme de semne simbolice, ca pas decisiv spre constituirea unui sistem propriu de scriere. Prin semnele cu care este acoperită, tableta pare a fi, mai curând, o imitație stângace a unor tablete care conțineau într-adevăr un anume mesaj.

Prezența acestei piese în complexul de cult întărește impresia că această construcție ar fi fost locuită de un personaj (probabil de tipul șamanului) care practica ritualurile de cult în cadrul ceremoniilor colective.

42. Tabletă cu semne simbolice. D = 10,6 cm; l. păstrată = 6,4 cm. Pl. VII/4.

Passim (L1A?). A fost găsită în pământul scos din zona locuinței 1 – 1A, de pe traseul S I, cercetată în 1996, deci în același an în care s-a găsit primul complex de cult.

Tabletă de lut fragmentară, semicirculară pe porțiunea păstrată.

Incomplet arsă și realizată dintr-o pastă grosieră. Pe una din fețe sunt incizate mai multe linii, care par să aibă tot un traseu semicircular.

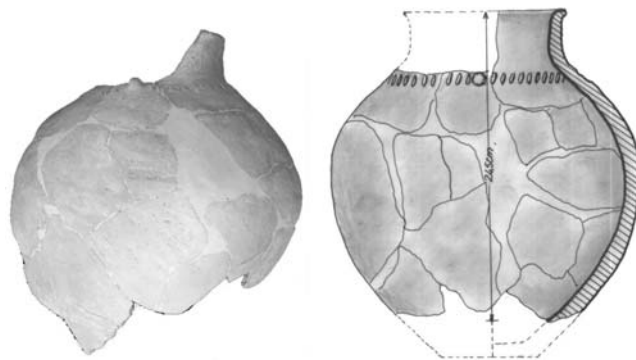
Piesa ridică aceleași probleme ca și tableta precedentă.

43. Vas cu picior. H = 12,1 cm; D. gurii = 8,1cm; D. fundului = 7,8 cm

L 1A, S III/m. 23,25/ -1,35 m

Pastă intermediară, cu nisip și cioburi pisate în compoziție. Ardere inegală (de la roșu-cărmiziu la cenușiu-negricios). Corp bombat turtit, cu buză scurtă și prag pentru susținerea capacului. Pe umăr prezintă două mici proeminențe, perforate vertical. Partea inferioară e în formă de picior scund, aproape cilindric, ușor evazat la bază. Decorul este împărțit pe trei registre. Primul este pe umăr, între linia incizată care separă buza de umăr și banda hașurată care desparte umărul de corp; spațiul dintre cele două benzi este umplut cu benzi spiralo-meandrice hașurate. Al doilea registru este plasat pe corp, fiind delimitat de două benzi libere, între care s-au incizat meandre de benzi hașurate, rezervând în mijloc cinci ove alungite, nedecorate. Întreg decorul de pe umăr și corp, realizat în manieră pozitivă și negativă, lasă impresia unei frumoase alternanțe între spațiile incizat-hașurate și cele libere. Decorul ultimului registru este alcătuit din trei caneluri (două mai late, una mai îngustă). Primele două caneluri au grupuri de liniuțe incizate, dispuse vertical. Marginea evazată din jurul fundului prezintă grupuri de mici linii incizate, ușor oblice.

44. Fragment oală. H. parțială = 24,5 cm

L 1A, S II/□26-27/-0,90-1,10m

Pastă destul de fină, cu puține pietricele (calcar?) în amestec. Arsă bine la gălbui-roșiatic.

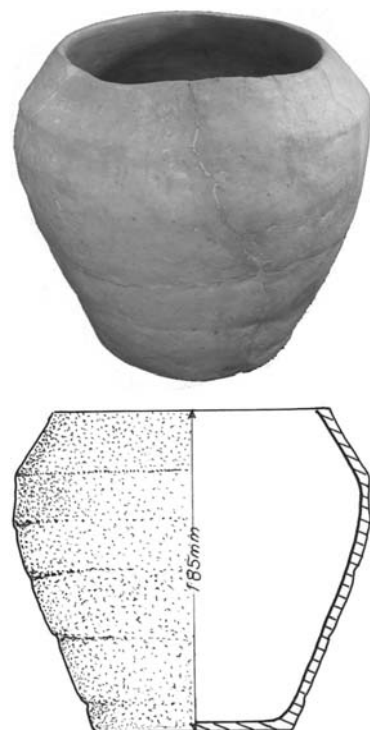
Fragmentele reconstituite indică o oală cu corp bombat, gât relativ înalt și drept, cu marginea ușor răsfrântă și rotunjită la partea superioară.

La trecerea dintre gât și umăr, vasul prezintă un brâu de ciupituri realizate cu unghia sau cu o spatulă cu vârful îngust. Brâu este întrerupt de o mică proeminență conică cu vârful rotunjit (e posibil să mai fi existat una, plasată diametral opus).

45. Ulcică bitronconică. H. păstrată = 10,8 cm. L 1A, S IV/□22-24/-0,80-0,90 m.

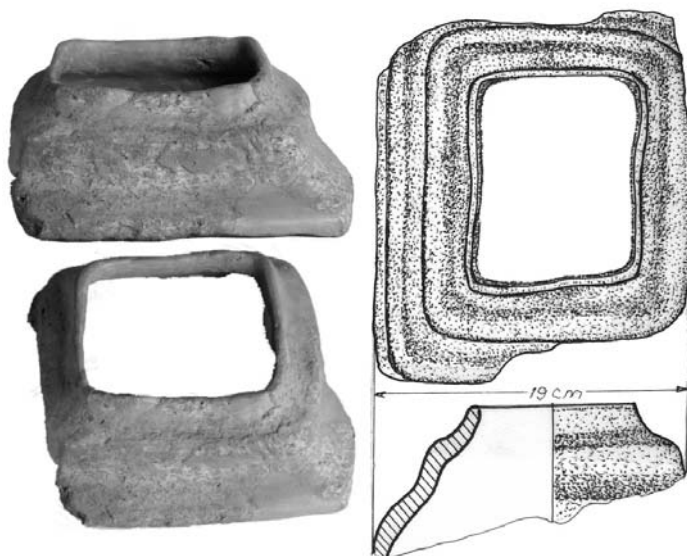
Mai multe fragmente au permis reconstituirea părții superioare dintr-un vas deformat prin ardere secundară, astfel că gura se prezintă puternic ovalizată (16 x 12,5 cm). Vasul a fost făcut dintr-o pastă fină, cu amestec de cioburi fin pisate. Are pereți subțiri (3 mm) și este ars complet la roșu. Marginea răsfrântă este clar separată de corp printr-o linie imprimată cu un instrument dințat. Pe buză se aflau, probabil, patru grupuri de mici impresiuni. Umărul este decorat cu caneluri. Pe diametrul maxim, s-au creat cinci spații aproximativ circulare, ușor adâncite în pasta vasului, având în centru câte o proeminență în ușor relief, în formă de umbo. Între aceste cercuri se află caneluri oblice, care dau impresia unei spirale fugătoare. Spațiile rămase libere sunt umplute cu mici grupuri de liniuțe oblice, care formează un fel de triunghiuri hașurate. Acest decor este subliniat, în partea de jos, printr-un grup de două linii incizate, formând ghirlande cu vârful în sus. Partea inferioară a vasului lipsește.

46. Oală-borcan. H = 18,5 cm; D. gurii = 15 cm; D. fundului = 11,4 cm.
L 1A, SII/□27/-1 m.

Pasta este destul de bună, cu pietricele și cioburi pisate în compoziție. Modelare destul de rudimentară, astfel că se văd clar urmele fâșiilor de lut, late de circa 3-4 cm, din care s-a ridicat vasul. Suprafața parțial netezită. A avut o angobă gălbuie, descojită aproape în totalitate.

Oala (reconstituită din mai multe fragmente) are formă bitronconică, cu umăr rotunjit, dar fără gât. Buza nu este individualizată.

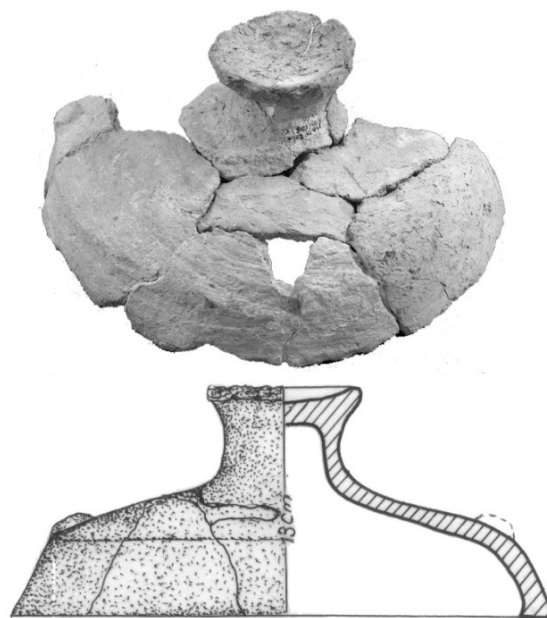

47. Fragment de cutie de lut. H. păstrată = 10 cm.

L 1, S II/□24-25/ -0,60-0,70.

Pastă grosieră, cu resturi vegetale tocate mărunț în compoziție, de culoare galben-roșiatică. Modelare neglijentă. La exterior suprafața e acoperită cu o angobă roșietică. Ardere roșietică.

Gura rectangulară (12,2 x 9,5 cm) a unei cutii de lut, care se îngustează treptat, sub formă vălurită. Se lega de numeroasele fragmente ceramice din locuința nr. 1, care proveneau de la cutii de mari dimensiuni, având baza pe picioare de lut. Strâmtarea gurii era probabil menită să protejeze conținutul, prin fixarea unui capac.

48. Capac. H = 13 cm; D. gurii = 31 cm; D. buton = 9 cm.

L 1, S III/□25b-c/-0,60-0,80 m.

Pastă grosieră, cu multă pleavă și paie tocate în amestec. Suprafață neîngrijită, cu multe denivelări. Ardere incompletă, cu miez negricios și cu pete de culoare.

Capac de mari dimensiuni, destinat unui vas de provizii. Marginea capacului este dreaptă, probabil pentru fixarea exactă pe pragul de sub buza vasului. Deasupra marginii, capacul are o proeminență tronconică.

Butonul capacului, gol în interior, de formă aproximativ cilindrică, se termină, la partea superioară, printr-un fel de cupă.

49. Fructieră fragmentară. H păstrată = 5,5 cm; D. gurii = 16-17 cm (deformare de la ardere secundară). L 1A, S II/□29/-0,95 m.

Pastă fină, bine aleasă, arsă bine la roșu cărămiziu. Vasul a fost acoperit la exterior cu o angobă fină, gălbuie.

Partea superioară a unei fructiere, care se prezintă sub forma unui castron, cu partea superioară dreaptă și cu buza răstrântă în afară.

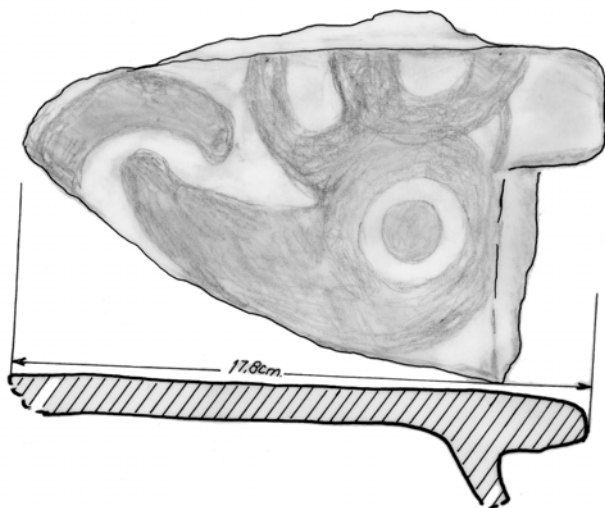
Buza este înconjurată de un șir de impresiuni rotunde, realizate cu ajutorul unui vârf bont, sub care se află o linie înconjurătoare incizată. Mai jos, la contactul dintre cele două părți ale castronului (superioară și inferioară), sunt plasate, în direcții cardinale, patru proeminențe, cu vârful în jos, între care își desfășoară traseul două slabe caneluri, plasate orizontal pe umăr. La baza castronului se vede clar urma rupturii piciorului fructierei. Prin pastă, culoare și formă, această fructieră anunță deja viitoarele fructiere cucuteniene.

50. Statuetă fragmentară. H = 7,4 cm.
L 1A, S II/□25/-1,10 m.

Pastă destul de grosieră, cu amestec masiv de cioburi pisate, cu granulație mare. Ardere completă, dar cu unele pete negricioase la părțile mai voluminoase ale feselor..

Se păstrează doar zona mediană, care prezintă un decor de linii circulare concentrice, trasate numai pe fese. Această dispunere doar dorsală a decorului, corelată cu lipsa oricăror indicii legate de sexul statuetei în partea din față (așa cum cer cutumele reprezentărilor feminine în perioada neolitică), ne face să credem că respectiva piesă – ca și alte câteva fragmente similare, pe care le-am găsit ulterior, în diverse puncte ale suprafeței săpate – ar fi putut face parte dintr-un ansamblu ceramic de tip “Horă”, la care importantă era doar partea vizibilă, cea dorsală.

51. Fragment de capac rectangular.

17,8 x 11 cm.

L 1, S IV/□25/ - 0,70m

Pastă grosieră, cu amestec masiv de pleavă și cioburi pisate. S-a încercat netezirea suprafețelor prin netezire sumară și angobare cu o materie albicioasă.

Capac de formă neobișnuită, de aspect rectangular, cu pereții ușor înclinați, pentru a se fixa probabil deasupra unei cutii, de asemenea rectangulare. Se păstrează unul din colțurile capacului, din care pornește un mâner plasat orizontal, ieșind în afara capacului.

Pe partea superioară a capacului, pe angoba albicioasă, s-a pictat cu o vopsea roșie crudă, care, în urma arderii secundare, a primit o nuanță mai întunecată (brun închis). Deși decorul s-a șters în mare parte, totuși se întrevăd motive de factură spiralieră. Asemenea urme de pictură s-au observat și pe alte fragmente de cutii de lut din perimetrul locuinței 1, ceea ce aduce noi dovezi despre caracterul deosebit al activităților rituale care se desfășurau în această construcție cu rol de cult.

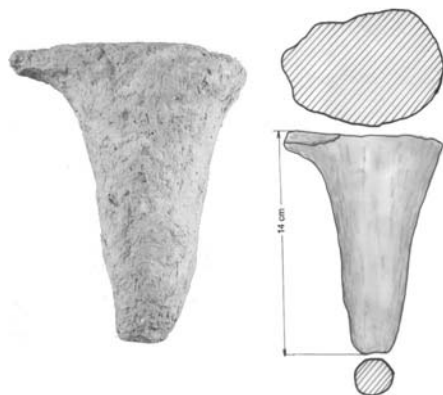
52. Picior de măsuță-altar/cutie (fig. 16/9). H = 11,4 cm.

Secțiune pătrată: latura jos = 4 cm; latura sus = 6,5 cm.

S III/m 26b. Apariție izolată, la marginea NV a L 1.

Masiv, în formă de trunchi de piramidă.

Pastă grosieră, bine omogenizată, cu amestec de vegetale mărunț tocate și cioburi pisate. Ardere bună, la roșu-cărmiziu. Peste nucleul inițial (dens) s-a aplicat un înveliș de lut, gros de circa 1-2 mm (mai puțin dens), acoperit cu o angobă gălbuie, păstrată parțial.

53. Picior de măsuță-altar/cutie (fig. 16/4).

H = 14 cm; D = 2,5 cm; D. sus = 6 cm

L 1, S II/□24 (fig. 12: complex nr. 3)

Pastă grosieră, cu amestec de vegetale tocate, arsă bine, la roșu. Acoperit cu o angobă gălbuie, parțial păstrată.

Formă zveltă, tronconică, aproximativ rotund în secțiune. Păstrează o mică parte din baza măsuței.

54. Picior de măsuță-altar/cutie (fig. 16/5).

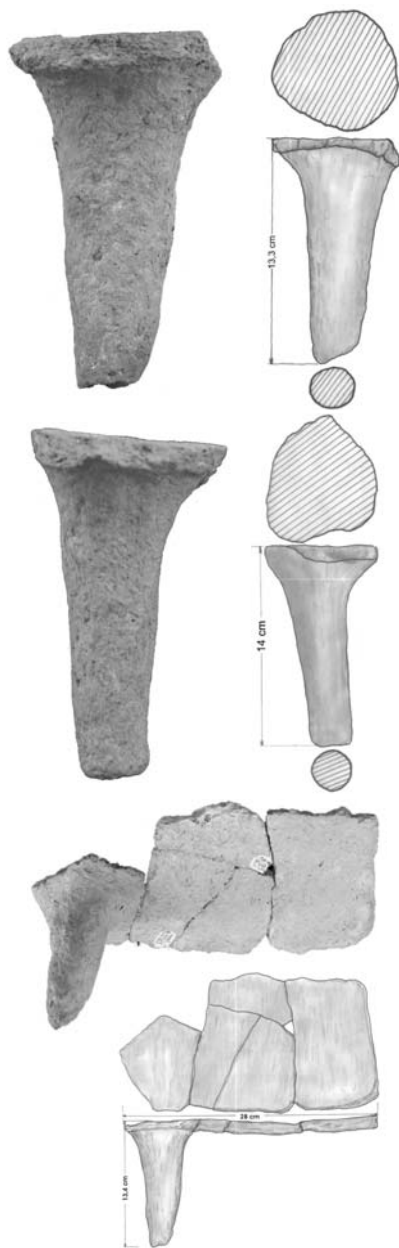
H = 12,5 cm; D. jos = 2,60 cm; D. sus = 6,50 cm

L 1, S II/□24 (fig. 12: complex nr. 3)

Pastă grosieră, cu amestec de vegetale tocate, arsă bine.

Acoperit cu o angobă gălbuie, puțin păstrată.

Formă zveltă, tronconică, rotund în secțiune.

55. Picior de măsuță-altar/cutie (fig. 16/3).

H = 13,3 cm; D. jos = 2,5 cm; D. sus = 7 cm

L 1, SII/□25 (fig. 12: complex nr. 3)

Pastă grosieră, cu amestec de pleavă și paie tocate, arsă parțial bine, cu unele pete negricioase. Acoperit cu o angobă roșietică. Formă zvultă, înaltă, tronconică, rotund în secțiune.

56. Picior de măsuță-altar/cutie (fig. 16/12)

H = 14 cm; D. jos = 2,6 cm; D. sus = 8,2 cm.

L 1, S II/m24,60 (fig. 12: complex nr. 4)

Pastă grosieră, cu amestec masiv de pleavă și cioburi pisate. Arsă bine, la roșu.

Formă zvultă, înaltă, tronconică, rotund în secțiune, cu baza dreaptă.

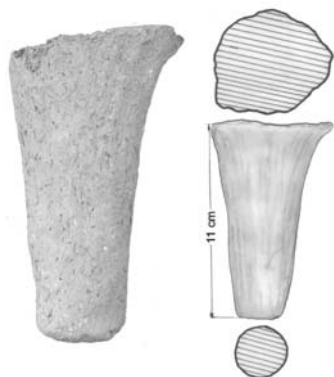
57. Picior și bucată din baza unei cutii (fig. 16/10).

H = 13,4 cm; L = 28 cm; D. = 6,5 cm.

L 1, SII/□25 (fig. 12: complex nr. 5)

Pastă grosieră, cu amestec masiv de pleavă. Ardere bună a pereților cutiei și incompletă pentru picior.

Partea de la bază a unei cutii de ofrande/provizii, care se ridică pe picioare de lut.

58. Picior de măsuță-altar/cutie (fig. 16/6).

H = 11 cm; D. jos = 3,2 cm; D. sus = 6 cm

L 1A, S IV/□25b (fig. 11: complex nr. 7)

Pastă grosieră, cu amestec de pleavă și alte materiale organice. Ardere bună la roșu.

Secțiune rotundă, cu baza plată. Apare alături de alte picioare ale unei măsuțe sau cutii de lut.

59. Picior de măsuță-altar/cutie (fig. 16/7).

H = 14 cm; D. jos = 2,50cm; D. sus = 7,50 cm

L 1A, SII/□25 (fig. 11: complex nr. 2)

Pastă grosieră, cu amestec de pleavă și alte materiale organice. Ardere foarte bună, la roșu. Acoperit cu angobă gălbuie.

Formă zvoltă. Păstrează o parte din baza recipientului superior.

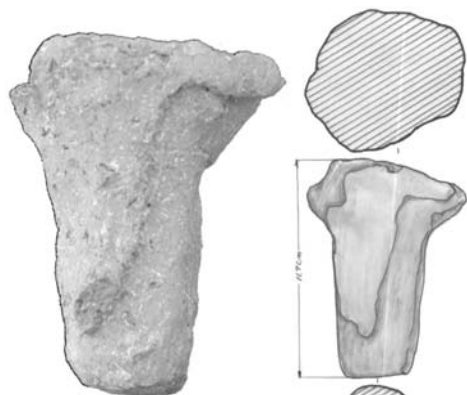
60. Picior de măsuță-altar/cutie (fig. 16/7).

H = 11,5cm; Dj = 3,2 cm; Ds = 6,50 cm

L 1A, S IV/□25b (fig. 11: complex nr. 7)

Pastă grosieră, cu amestec de pleavă și alte materiale organice. Ardere foarte bună, la roșu. Acoperit cu angobă gălbuie, bine netezită.

Picior masiv, cu secțiune rotundă și bază plată

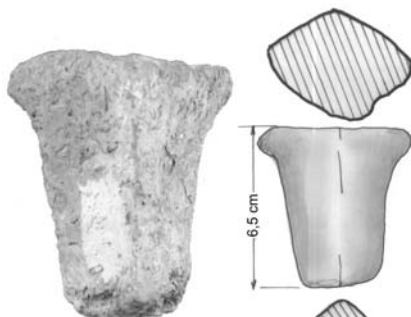
61. Picior de măsuță-altar/cutie (fig. 16/8)

H = 11,7 cm; D. jos = 3,75 cm; D. sus = 7,50 cm

L 1A, SIV/□24,5b (fig. 11: complex nr. 7)

Pastă grosieră, cu amestec de vegetale mărunț tocate și cioburi pisate. Ardere parțial bună, la roșu. Peste nucleul inițial (dens) s-a aplicat un înveliș de lut, gros de circa 2-3 mm (mai puțin dens).

Picior masiv, cu secțiune rotundă și bază plată.

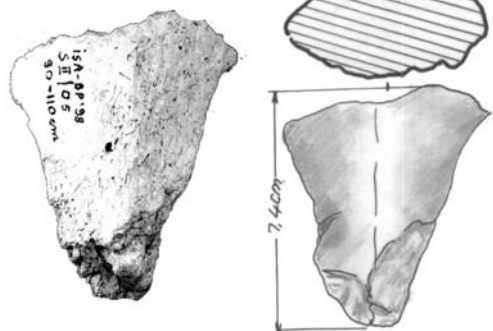
62. Picior de măsuță-altar/cutie (fig. 16/1)

H = 6,5 cm; secțiune pătrată: latura jos = 2,4 cm; latura sus = 3,5 cm.

L 1, S II/□27b (fig. 12: complex nr. 10)

Pastă grosieră, cu amestec de pleavă. Suprafețele bine netezite și acoperite cu angobă gălbuie, bine păstrată. Ardere bună, la roșu.

Picior de mici dimensiuni, cu baza plată.

63. Picior de măsuță-altar/cutie (fig. 16/2)

H = 7,4 cm; secțiune pătrată: latura jos = aprox. 2 cm; latura sus = 4,5 cm

L 1, SII/□27b (fig. 12: complex nr. 10)

Pastă grosieră, cu amestec de pleavă. Suprafețele bine netezite și acoperite cu angobă gălbuie, bine păstrată. Ardere bună, la roșu.

Picior de mici dimensiuni, cu baza plată, parțial deteriorat.

SUMMARY

This work intended to describe and to interpret an Early Chalcolithic cult complex (Precucuteni culture: 4200-3600 b.c. or 5100-4500 CAL. B.C.), discovered in the Eastern part of Romania, in the prehistoric settlement of Isaiia, Răducăneni, Iași County (pl. I-II; fig. 1). The settlement was discovered by surface research, followed by two probing sections in 1996 and 1998 and excavations between 2000 and 2005, sponsored by „Cucuteni for the third millennium” Foundation, from Bucharest (Director: dr. Romeo Dumitrescu). Archaeological Seminary of the “Al.I.Cuza” University from Iași coordinated the excavations, by prof. Dr. Nicolae Ursulescu. For the first two campaigns, The Museum of Huși, represented by Vicu Merlan was a partner. From 2000, the Foundation, represented by Felix Tencariu became the main partner. A large number of students and postgraduates students were also involved in the excavations.

Introduction briefly presents the circumstances of discovery of this cult complex, in 1998, found in a clay container (pl. III, V), among the remains of a precucutenian dwelling (no.1), located in the central part of the settlement (fig. 2). The complex represents an exceptional discovery, not only for the Romanian, but also for the European archaeology, due to the message about the spiritual life of this old civilisation.

The discovery from Isaiia has the best analogy in a cult complex, found in 1981, in a dwelling from the same period, at Poduri, Bacău

County (pl. I, IV). Taking into account the distance between the two settlements, as well as the differences in shaping of the statuettes, the possibility of a common manufacturer is excluded. But there are common ideas, resulting in two cult complexes that are made by the same rules. As well, the comparison with the contemporary discoveries from Sabatinovka II, Ukraine (fig. 20/2) showed us that the world of Precucuteni culture was united by the same beliefs and magic-religious convictions. We can, therefore, speak about **a unitary religion in Precucuteni culture!** More, this culture being the direct forerunner of the brilliant painted-pottery Cucuteni-Tripolje civilisation, many aspects of the complex spiritual life of Cucutenian population can be now understood in a new light.

The significance of the discovery from Isaiia became known to the specialists and to the public due to a large number of papers, exhibitions, TV show and pictures, which are reminded here.

Even if is made by clay, this cult complex can be named a „treasure”, competing with the precious metals and stones.

The extensive excavations made at Isaiia after 2000 revealed that in every house complex forms of cult were practiced. Even so, the treasure from dwelling no.1 remains the most significant and emblematic discovery for this archaeological site.

The chapter **Geography and history at the confluence of Pruth and Jijia rivers** (fig. 1) presents the natural environment characteristics (rich

in water springs and food, fertile lands, forests, possibility to obtain salt and stone for tools, also located on important commercial ways). This environment had a benefic impact on human life, especially in Early Chalcolithic. The favorable and easily accessible conditions allowed a complex and equilibrated life, where the spiritual aspects were extremely important.

The chapter ***Unveiling a forgotten world*** describes, year by year, the main results of the archaeological researches from Isaiia, especially the ones related to spiritual life, in order to understand better the general context of everyday life in the community who created this cult complex.

The eight campaigns conducted until now covered a surface of 1200 m² (fig. 2), enabling the understanding of spiritual life in this settlement. Interdisciplinary researches helped furthermore in creating a general picture about life in this community.

The correct understanding of the archaeological data was enabled by the thorough assessment of the stratigraphical and archaeological context of the discoveries. The successions of the layers, as well as the relevant stratigraphical superposition are mentioned. For the Precucuteni culture, two main layers of inhabitation are established, the oldest one having at least two overlapping levels. The presence of the foundation ditches, where the sustaining posts of the dwellings walls were fixed (fig. 3, 5), is carefully debated.

The chapter ***How the „treasure” was found*** presents the “adventure” of the cult complex from the moment of discovery (in the section from 1998, by V. Merlan) until the arrival from the Museum of Huși at the Archaeological Seminary of University of Iasi (December 1999), where he was first revealed from

the clay container who hides and protects it for thousands years.

Comparing the pieces of the two similar cult complex found at Isaiia and Poduri (tab. 4), leads us to the conclusion that their structure is based on different hypostasis of 7, a number with well-known magical value. The destiny of the two cult complexes is to be considered together, by comparison. Thus, their value is better receipted and general ideas about mental and beliefs system of the Precucutenian population who created them could be stated: **an unitary thinking** gave birth to **unitary religious forms** in communities located at long distance one from another.

The chapter ***Construction with sanctuary like role from Isaiia*** presents data about the place of the cult complex inside this structure. The construction (named dwelling no.1: L1) has a special place among other dwellings in the Precucutenian settlement from Isaiia, especially by the richness of objects with obvious ritual role (shrine-tables, offering-boxes, ceremonial kit, askos pot, tablets with symbolic signs, idols etc.), grouped mainly around the hearths from the two existence stages of the building (tab. 1 ; fig. 3, 11, 12).

Even if, in the building there are also some objects specific to a regular dwelling, a house could become a central place of cult for the entire community if it was inhabited by the person with the spiritual authority of performing sacred rituals and ceremonies. In the Christianity, too, it is accepted that, when the church is not available, the priest house could serve as a cult house.

We consider that dwelling 1 from Isaiia belonged to a personage who officiated the ceremonies of fertility and fecundity cult, having role of shaman.

The peculiar character of discoveries from this dwelling is concordant with its central position inside the terrace where the settlement was based. In 1996, when the excavations were opened, the first cut was made in the right middle of the distance between the two ravines that delineate the field (pl. II ; fig. 2). Therefore, even from the beginning, this special construction could be discovered, revealing us the importance of the Precucutenian site from Isaiia. Unfortunately, because of unfavorable conditions, the complete research of this structure achieved in several campaigns, until 2004, affecting the general observations.

The presence of this constructions designated to cult ceremonies, with a special inventory, sustained the presence of some persons with certain authority, at least spiritual, over the other members of community. The identical reiteration of substance of cult situations in different Eneolithic settlements, at long distance one from another (for instance, 140 km between Poduri and Isaiia) make us to believe in the existence of common beliefs, generally accepted on large areas, the sacred services being performed by initiated persons, probably in some centers, where they were taught unitary religious and magic knowledge.

The construction, with two stages (rebuild from foundation, but in the same location), covered a surface of 85 m². Before the systematical excavations, in 1996 and 1998 it was unveiled only almost the third part of dwelling 1.

By the checking made in 2003 and 2004, was revealed the most part of foundation ditches for the wall posts insertion from two overlapped constructions (fig. 3). Subsequently, the borders and surfaces of the two buildings were precisely established (tab. 1 ; fig. 11, 12).

The traces of the foundation ditches were partially different, but they have the same orientation. On the northeastern wall of the newer dwelling – wall more exposed to the bad weather due to the orientation toward the large valley of the river- two rows of posts were placed, probably to thicken the wall (fig. 12). The sizes and other data about the two dwellings are presented in table 1.

The chapter ***Was there a magic of numbers in Chalcolithic?*** analyses the magic significance of the main relations between numbers (tab. 1) in the cult complexes from Isaiia and Poduri (21 statuettes (tab. 2; fig. 22; Cat. nos. 2-22), 13 chairs (tab. 3; pl. III; Cat. Nos. 23-35), 15 decorated statuettes, 4 statuettes with stitches on legs (pl. VI/1-4; fig. 18/1) etc.). The conclusion is that there was a magic of numbers in Precucuteni culture, with unitary forms of expression, as part of a unitary religious system. The opinion of dr. R. Dumitrescu (p. 61-64; fig. 18, 19), considering these complexes of statuettes as fertility cases, is also presented.

The final chapter, ***Beliefs and religious representations of the Early Chalcolithic communities from Moldavia***, attempt a to reconstitute aspects of religion of Precucutenian people, inferred from archaeological context. A special attention is accorded to the position of the sanctuaries right in the center of the settlements, as well as the role of the hearths in the world outlook of prehistoric populations.

The occurrence of constructions with cult role, located in the central part of the sites, is a main feature of the Chalcolithic. In Romania, these constructions were discovered only in the cultures with southern roots, or with elements of Anatolian-Balkans Chalcolithic incorporated, as in Precucuteni culture.

The conclusions from the discoveries of sanctuaries in other cultures (Parța in Banat culture and Căscioarele in cultural complex of Boian-Gumelnița) are also confirmed by the Precucuteni culture, mainly by the research conducted at Poduri, Tg. Frumos and Isaiia. For example, at Isaiia the cult construction was completely rebuild in the same place, like in Parța and Căscioarele.

In the others dwellings from Isaiia were found proves of a house-based cult only, around the hearths/ovens. Hearths, as places of producing sacred miracle of fire, were considered the most important point of the house and of the family universe (*axis mundi*), around them the main everyday activities, as well as the cult ceremonies, taking place. We can appreciate that in many cases, the place of the hearth was first chosen, and then, the house was built, surrounding it. Moreover, the hearths of the dwellings of Precucuteni and Cucuteni cultures were often placed over pits with a rich content, insuring their double role: keepers of fire and light givers (attributes of solar divinities) as well as place for offering deposing in honor of Chthonian divinities. Such situations were observed at dwelling no. 3 from Isaiia. The hearth insures, by its positions over a pit that penetrated the sacred ground (fig. 4), the touch between the two forces that generate life: the Sky and the Earth, a form of hierogamy.

Both at Isaiia (dwelling no. 1) (fig. 11-12) and at Poduri (dwelling no. 36), cult complexes were discovered near the hearths of these dwellings with sanctuary role.

At Isaiia, some other cult arrangements are also present: clay columns or schematized tablets, discovered in dwellings no. 6 and 7, near the hearths and ovens, too (pl. VIII/2-3, 7-9). The columns were considered a factor of liaison between the earth and the sky. The tablets seem to be schematized anthropomorphic representations, forerunner of antic *stella*.

The benches, presents in almost every Precucutenian houses excavated at Isaiia, as well as in other Chalcolithic constructions, had also a cult role. Until now, they were only found in the houses with clay platform. Even if their primary role was a place to sleep, considering their position right next to the hearths and ovens, or other cult arrangements, the possibility of being used in order to depose the offerings during the ceremonies could not be excluded.

The presence of multiple categories of cult arrangements around hearths and ovens indicates that the people of Cucuteni culture were seeking new solutions and forms to worship the divinities.

The continuation of the excavation at this site is necessary considering the overwhelming importance of the discoveries made at Isaiia.

The monograph is completed by an ample catalogue (nos. 1-63) of the main discoveries made in the cult construction from Isaiia, especially of the compounds of the "treasure" of statuettes.

Elements	Poduri	Isaiia
Number of statuettes	21	21
Number of thrones	13	13
Decorated statuettes	15	15
Statuettes with necklace	2	2
Echelon of statuettes' dimensions	X	X
Horns on top of the chairs	X	X
Cones partially pierced	1	21
Beads with orifice	1	21
Clay pearls	-	42

Table 4. Comparison between the cult complexes of Isaiia and Poduri.

PLATES

Pl. I. The geographical location of the precucutenian sites with the discoveries of cult ensembles. Pl. II. Isaiia-Balta Popii (Iași county): overview of the site (the lateral arrows show the limits of the settlement and the central arrow the place of the construction-sanctuary).

Pl. III. Isaiia – dwelling no. 1: the categories of the component pieces of the cult ensemble.

Pl. IV. Poduri (Bacău county): the cult ensemble „The Goddesses Council” from the precucutenian dwelling no. 36.

Pl. V. Isaiia: the cult ensemble from the dwelling no. 1.

Pl. VI. Isaiia. 1-7: cult pieces of the ensemble from the dwelling no. 1 (1-4: statuettes with separated legs decorated with stings; 5: statuette with an incised sign on its back; 6-7: two little chairs with symbolic ornaments). 8-10: little chairs with symbolic signs from other structures (8, 10: dwelling no. 6; 9: dwelling no. 9).

Pl. VII. Isaiia – dwelling no. 1A : cult pieces (1: fragment of a big statuette; 2: table-shrine; 3-4: clay plates with incised symbolic signs).

Pl. VIII. Isaiia: cult pieces and complexes. 1: the upper part of a box for offerings (dwelling no. 1); 2-3: clay column near the hearth (dwelling no. 6); 4-6: cult complex from the pit no. 17; 7-9: clay plates near the hearth and the oven of the dwelling no. 7.

Pl. IX. Isaiia: cult ensembles and pieces from the dwelling no. 5.

Pl. X. Tg. Frumos (Iași county): painted shrine from the precucutenian dwelling no. 11 (overview and details).

RÉSUMÉ

Ce livre est dédié à la description et à l'interprétation d'un ensemble de culte de l'Énéolithique Ancien (la culture Précucuteni: environ 4200-3600 b.c. ou 5100-4500 CAL. B.C.), trouvé à l'est de la Roumanie, dans l'habitat préhistorique de Isaiia, com. de Răducăneni, dép. de Iași (pl. I-II ; fig. 1). Le site a été découvert par des explorations de surface. Dans les années 1996 et 1998 on a entrepris deux coupes, puis, dans les années 2000-2005, des fouilles amples, financées par l'ASBF „Cucuteni pour le IIIème millénaire” de Bucarest (président : dr. Romeo Dumitrescu). Le Séminaire d'Archéologie de l'Université „Al. I. Cuza” de Iași a coordonné les fouilles, par le Prof. dr. Nicolae Ursulescu; dans les premières deux campagnes, partenaire aux fouilles a été le Musée de Huși, représenté par le muséographe Vicu Merlan. Depuis 2000, le principal partenaire est devenu l'ASBF, représenté par le drd. Felix Tencariu, mais aux fouilles ont participé beaucoup d'autres étudiants et doctorants.

L'**Introduction** mentionne, brièvement, les circonstances de la découverte de l'ensemble de pièces de culte, trouvé en 1998, dans un récipient en argile (pl. III, V), entre les vestiges d'une habitation précucutenienne (no. 1), située dans la partie centrale de l'habitat (fig. 2). L'ensemble représente une découverte d'exception, tant pour l'archéologie de Roumanie que pour celle européenne, par le message transmis sur la vie spirituelle de cette civilisation.

La découverte de Isaiia trouve la meilleure correspondance dans un autre ensemble d'objets de

culte, trouvé en 1981 entre les vestiges d'une habitation de la même période de Poduri, dép. de Bacău (pl. I, IV). La distance très grande entre les deux sites, tout comme le modelage partiellement différent des statuettes qui composent les deux ensembles de culte, excluent la possibilité du modelage par le même artisan pour les deux structures rituelles. Seulement l'idée a été commune et elle s'est matérialisée dans les deux complexes de culte, mais par le respect de mêmes canons. Dans ce sens, la comparaison avec les découvertes contemporaines de la construction de culte (sanctuaire) de Sabatinovka II, Ukraine (fig. 20/2) a confirmé la conviction que le monde de la culture Précucuteni était animé par les mêmes croyances magiques-religieuses; nous considérons qu'il s'agit de **l'existence d'une religion unitaire au niveau de la culture Précucuteni!** La valeur de cette conclusion augmente par le fait que cette culture est le précurseur direct de la splendide civilisation à céramique peinte Cucuteni-Tripolje et de cette manière beaucoup des aspects de la complexe vie spirituelle de la population cucuténienne peuvent être compris dans une nouvelle lumière.

On évoque les communications scientifiques, les études (voir la bibliographie), les expositions, bien aussi que des présences dans les médias, par lesquels la découverte de Isaiia et ses significations sont déjà arrivées à être connues par les spécialistes et par le grand public.

Cet ensemble d'objets de culte a été nommé „trésor”, parce que l'argile aussi peut

quelquefois former un trésor, comme les métaux et les pierres précieuses.

Les amples fouilles faites à Isaiia après 2000 ont montré qu'en chaque maison presque se déroulaient des formes complexes de culte, mais le „trésor” de l'habitation no. 1 représente la découverte la plus importante et emblématique pour cette station archéologique.

Le chapitre **Géographie et histoire au confluent du Prut avec la rivière de Jijia** (fig. 1) présente les caractéristiques de l'environnement (des sources riches d'eau et de subsistance, des terrains agricoles, la possibilité d'obtention du sel, des roches pour la réalisation de l'outillage lithique, des forêts vastes, l'emplacement au carrefour des routes de communications intensément circulées) et son impact bénéfique sur la présence humaine dans cet endroit, surtout pour la période de l'Énéolithique ancien. Les conditions favorables et faciles de l'existence ont favorisé une vie équilibrée et complexe, dans laquelle les préoccupations spirituelles occupaient une place très importante.

Le chapitre **Dévoilement d'un monde oublié** décrit, an par an, les principaux résultats des recherches archéologiques de Isaiia, surtout celles concernant la vie spirituelle, afin de mieux comprendre le contexte général de la vie quotidienne de la communauté qui a créé l'ensemble de pièces de culte y analysé. Dans les huit campagnes de fouilles on a exploré une surface d'environ 1200 m² (fig. 2), ce qui a permis la formation d'une idée générale sur les aspects de la vie spirituelle de cet endroit. Dans ce sens, une aide précieuse est aussi venue de la part des recherches interdisciplinaires y effectuées.

La compréhension correcte des données archéologiques a été possible par l'étude attentive de la stratigraphie et des contextes archéologiques

des découvertes. On mentionne la succession des couches, tout comme les situations caractéristiques de superpositions stratigraphiques. En ce qui concerne la période de la culture Précucuteni, on a constaté l'existence de deux niveaux principaux d'habitat ; le plus ancien a, à son tour, au moins deux niveaux de superpositions. On a accordé une attention particulière au problème des fossés de fondation, où les poteaux de soutènement des parois des habitations étaient fixés (fig. 3, 5).

Dans le chapitre **Comment on a découvert le „trésor”** on présente l'„aventure” de l'ensemble de pièces de culte du moment de la découverte (le sondage de 1998, effectué par V. Merlan) et jusqu'à son transfert du Musée de Huși au Séminaire d'Archéologie de l'Université de Iași (décembre 1999), où celui-ci a été extrait, pour la première fois, du récipient d'argile qui l'a conservé pendant des millénaires.

Les observations comparatives sur les ensembles de pièces de culte à composition similaire de Isaiia et Poduri (tab. 4) nous ont conduit à la conclusion que leur structure se base sur de différentes hypostases du chiffre 7, dont la valeur magique est bien connue. Les deux complexes de culte doivent être compris ensemble, par comparaison. Ainsi, on peut formuler des appréciations et des généralisations sur le système d'idées et de croyances de la population précucutenienne: une **pensée unitaire** a généré des **formes religieuses unitaires** à des communautés situées à grande distance entre elles.

Le chapitre **La construction au rôle de sanctuaire de Isaiia** présente des données sur la place de l'ensemble avec des pièces de culte dans le cadre de cette structure (L1). Cette construction occupe une place particulière parmi les autres structures d'habitat du site précucutenien de Isaiia, surtout par sa richesse d'objets à évident rôle de culte

(de petites tables-autel, des boîtes à offrandes, trousse de cérémonies, vase du type *askos*, des tablettes avec des signes symboliques, des idoles, etc.), qui se concentrent surtout autour des foyers des deux étapes d'existence de l'édifice (tab. 1 ; fig. 3, 11, 12).

Vraiment, dans la construction il y avait aussi des objets spécifiques pour une habitation normale, mais une maison pouvait devenir une place centrale de culte de toute la communauté, par le fait que là demeurait le personnage avec l'autorité d'effectuer les rites sacrés à l'occasion des cérémonies. Voire dans le christianisme on accepte la coutume qu'en absence d'une église, la maison du prêtre peut servir en tant que sainte demeure. On considère que l'habitation no. 1 de Isaiia a appartenu à un officiant principal du culte de la fertilité et de la fécondité, qui accomplissait les attributions d'un *chaman*.

Le caractère inhabituel des découvertes de cette construction se trouve en concordance avec sa position centrale dans le cadre du fragment de terrasse où l'habitat est emplanté. Au début des fouilles (1996), la première coupe a été tracée même à la moitié de la distance entre les deux ravines qui délimitent le terrain (pl. II ; fig. 2). De cette manière a été saisie cette construction de caractère à part, qui a mis en évidence l'importance du site précucutenien de Isaiia. Malheureusement, grâce aux conditions défavorables, l'exploration exhaustive de cette structure a été réalisée pendant plusieurs campagnes de fouilles, jusqu'en 2004, ce qui a affecté l'ensemble des observations.

L'existence de quelques constructions vouées aux cérémonies de culte, avec un mobilier spécial, suppose aussi l'existence de certains personnages d'une autorité incontestable au regard d'autres membres de la communauté, au moins sur le plan spirituel. La répétition presque identique de l'essence de quelques situations de culte dans des

différents habitats énéolithiques, situés à grande distance entre eux (par exemple, 140 km en vol d'oiseau entre les sites de Poduri et Isaiia), nous oblige à reconnaître l'existence de certaines coutumes acceptées sur de vastes aires, avec des rites accomplis par des personnages initiés dans certains centres, où ils assimilaient un ensemble de connaissances religieuses et magiques assez unitaire.

La construction, avec ses deux étapes d'existence (reconstruction totale, mais sur le même endroit), occupait une surface d'environ 85 m². Avant le début des fouilles systématiques, on a fouillé (dans les années 1996 et 1998) seulement un tiers de la surface occupée par les vestiges de cette construction.

Par les vérifications faites dans les années 2003 et 2004, on a pu suivre la plus grande partie des anciens fossés de fondation pour les poteaux des parois des deux constructions superposées (fig. 3). Ainsi, on a établi précisément leurs marges et leurs surfaces (tab. 1 ; fig. 11, 12). Les tracés des fossés de fondation des deux constructions étaient partiellement différents, mais, en général, avaient la même orientation. On a constaté que sur la paroi nord-est de la nouvelle habitation – côté plus affecté par des intempéries de la part de la vallée large de la rivière – deux rangées de poteaux ont été emplantées, probablement afin de grossir le mur (fig. 12). Les dimensions et d'autres données sur les deux constructions sont indiquées dans le tableau no. 1.

Le chapitre **A-t-il existé une magie des nombres dans l'Énéolithique?** analyse la signification magique des principaux rapports numériques (tab. 1) qui se retrouvent dans les ensembles de culte de Isaiia et Poduri: 21 statuettes (tab. 2; fig. 22; Cat. nos. 2-22), 13 petites chaises (tab. 3; pl. III; Cat. Nos. 23-35), 15 statuettes décorées, 4 statuettes décorées de piqûres sur les pieds (pl. VI/1-4; fig. 18/1), etc.; on a arrivé à la

conclusion que pendant la culture Précucuteni il y avait une magie des nombres, avec des formes unitaires d'expression, en tant que partie composante d'un système religieux unitaire. On présente, de même, le point de vue du dr. Romeo Dumitrescu (p. 61-64; fig. 18, 19), qui considère que ces ensembles de statuettes auraient été des trousseaux de fertilité, avec le but de stimuler la fécondité des femmes.

Dans le chapitre final, ***Croyances et représentations religieuses aux communautés de l'Énéolithique ancien de Moldavie***, on essaye une reconstitution de quelques aspects de la religion de la population précucutenienne, qui peuvent être déduits des contextes archéologiques explorés. Un accent spécial dans l'analyse est posé sur le choix de la place pour la construction des sanctuaires dans une position centrale des habitats, aussi bien que sur le rôle des foyers dans les conceptions des populations préhistoriques.

L'apparition des constructions au rôle de culte en position centrale dans le cadre des habitats représente l'un des traits qui définissent l'Énéolithique. Sur le territoire de la Roumanie, de telles constructions ont été trouvées seulement dans les cultures d'origine méridionale ou celles qui ont englobé des éléments du Chalcolithique anatolien-balkanique, comme il est aussi le cas de la culture Précucuteni.

Les conclusions ressorties des découvertes de sanctuaires d'autres cultures (Pașca dans la culture du Banat; Căscioarele dans le complexe culturel Boian-Gumelnița) trouvent aussi une confirmation dans le milieu de la culture Précucuteni, surtout par les recherches effectuées à Poduri, Tg. Frumos (pl. X) et Isăia. Ainsi, à Isăia, la construction de culte a connu, tout comme à Pașca et Căscioarele, une réfection totale, mais la position a été maintenue.

Dans les autres habitations de Isăia se trouvent seulement des preuves de la pratique d'un culte domestique, autour des âtres/fours. Les foyers, en tant que lieu de réalisation du miracle sacré du feu, étaient considérés le point le plus important de la maison et de l'univers d'une famille (*axis mundi*); autour d'eux se déroulaient les principales activités quotidiennes, ainsi que les cérémonies de culte. On peut affirmer que, en plusieurs cas, on choisissait d'abord le lieu pour le foyer et puis, autour de celui-ci, la maison était construite. Souvent, les âtres des habitations des cultures Précucuteni et Cucuteni ont été emplacements au-dessus de quelques fosses, avec un riche mobilier; ainsi, il était assuré leur double rôle: conservateurs du feu et sources de lumière (des attributs des divinités solaires) et place de dépôt des offrandes dédiées aux divinités chtoniques. On a rencontré de telles situations aussi à Isăia (l'habitation no. 3). C'est par sa construction au-dessus d'une fosse qui pénétrait dans la terre sacrée (fig. 4), que le foyer assurait la liaison entre les deux forces génératrices de la vie: le Ciel et la Terre, donc, une forme de manifestation de la hiérogamie.

À Isăia, dans l'habitation no. 1 (fig. 11-12), ainsi qu'à Poduri, dans l'habitation no. 36, les complexes de culte ont été découverts autour des foyers de ces constructions au caractère de sanctuaire.

Dans l'habitat de Isăia, les aménagements de culte se présentent aussi sur la forme de certaines colonnes ou plaques en argile schématisées, découvertes dans les habitations no. 6 et 7, autour des foyers et des fours (pl. VIII/2-3, 7-9). On a interprété les colonnes en tant que facteur de liaison entre la terre et le ciel. Les plaques semblent être des représentations anthropomorphiques schématisées, un précurseur des *stellae* antiques. Un rôle de culte jouaient aussi les banquettes, qu'on retrouve presque dans toutes

les habitations précucuteniennes explorées à Isaiia, aussi bien que dans autres constructions énéolithiques, mais seulement dans les habitations pourvues d'une plate-forme en argile. Bien qu'elles aient pu servir comme lieu de sommeil, pourtant, tenant compte de leur emplacement dans la proximité des foyers et des fours, aussi bien que d'autres aménagements de culte, il n'est pas exclue la possibilité que ces banquettes aient servi aussi pour le dépôt des offrandes pendant les cérémonies.

Il y a, donc, plusieurs catégories d'aménagements de culte auprès des foyers et des fours, fait qui montre la recherche des communautés de la culture Précucuteni de certaines solutions inovatrices pour les formes de vénération des divinités.

Suite des résultats tout à fait exceptionnels obtenus par l'exploration de l'habitat précucutenien de Isaiia, on considère nécessaire à continuer les fouilles dans ce site.

Un ample catalogue (nos. 1-63) des principales découvertes de la construction au caractère de culte de Isaiia et, premièrement, des pièces qui composaient le „trésor” de statuettes, achève cette présentation monographique.

Eléments communs	Poduri Isaiia	
No. statuettes	21	21
No. trônes	13	13
No. statuettes décorées	15	15
Statuettes avec collier	2	2
Echellonement des dimensions des statuettes	X	X
Cornes aux dossiers des chaises	X	X
Cônes partiellement percés	1	21
Sphères avec un orifice	1	21
Perles en argile	-	42

Comparaison entre les complexes de culte de Poduri et Isaiia

Tab. 4

PLANCHES

Pl. I. L'ensemble géographique des sites précucuteniens avec les découvertes d'ensembles de culte.

Pl. II. Isaiia-Balta Popii (dép. de Iași): vue générale du site (les flèches latérales indiquent les limites de l'habitat et la flèche centrale le lieu de la construction-sanctuaire).

Pl. III. Isaiia – l'habitation no. 1: les catégories de pièces composantes de l'ensemble de culte.

Pl. IV. Poduri (dép. de Bacău): l'ensemble de culte „Le Conseil des Déesses” de l'habitation Précucuteni no. 36.

Pl. V. Isaiia L'ensemble de culte de l'habitation no. 1.

Pl. VI. Isaiia. 1-7: pièces de culte de l'ensemble de l'habitation no. 1 (1-4: statuettes aux pieds séparés et décorés de piqûres; 5: statuette au signe incisé au dos; 6-7: deux petites chaises aux décors symboliques). 8-10: de petites chaises aux signes symboliques d'autres structures (8, 10: habitation no. 6; 9: habitation no. 9).

Pl. VII. Isaiia – l'habitation no. 1A: pièces de culte (1: fragment d'une grande statuette; 2: table-autel; 3-4: tablettes en argile aux signes symboliques incisés).

Pl. VIII. Isaiia: pièces et complexes de culte. 1: la partie supérieure d'une boîte d'offrandes (habitation no. 1); 2-3: colonne en argile auprès du foyer (habitation no. 6); 4-6: complexe de culte de la fosse no. 17; 7-9: plaques en argile auprès du foyer et du four de l'habitation no. 7.

Pl. IX. Isaiia: ensembles et pièces de culte de l'habitation no. 5.

Pl. X. Tg. Frumos (dép. de Iași): autel peint de l'habitation Précucuteni no. 11 (vue générale et détails).

BIBLIOGRAFIE

- ALEXANDRESCU Alexandrina D.
1961 *O vtoroi faze dokukutenskoj kul'tury*, Dacia, N.S., V, p. 21-37.
- AURENCHE Olivier
1985 *L'architecture anatolienne du 7ème au 4ème mill. av. J.-C.*, in: *Studi di paletnologia in onore di Salvatore M. Puglisi*, Roma, p. 163-175.
- BACHELARD Gaston
1989 *Psihanaliza focului*, București.
- BÂNDAC Norocel B., MIHAI Paul A.
2003 *O amenajare cu destinație specială (altarul-grânar) aparținând culturii Tiszapolgár*, Buletinul cercurilor științifice studențești, 9, Alba Iulia, p. 41-44.
- BERCIU Dumitru
1961 *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Biblioteca de Arheologie V, București.
- BIBIKOV Sergej N.
1953 *Rannetripol'skoe poselenje Luka-Vrublevetskaja na Dnestre*, MIA, 38, Moskva – Leningrad.
- BOEHLAU Johannes
1929 *Die Spirale in der Bandkeramik*, PZ, XIX, 1928, p. 54-98 și 25 pl.
- BRENTJES Burchard
1972 *Die orientalische Welt*, Berlin.
- CÂRCIUMARU Marin
1985 *Le collier de semences d'Ulmeni (culture de Gumelnița)*, Dacia, N.S., XXIX, p. 125-127 + 1 pl.
1996 *Paleoetnobotanica*, Iași.
- ČERNÝŠ Ekaterina K.
1982 *Eneolit pravoberežnoj Ukrainy i Moldavii*, in: *Eneolit SSSR* (red. V.M. Masson, N. Ja. Merpert), Moskva, p. 165-320.
- CHEVALIER Jean, GHEERBRANT Alain
1994-1995 *Dicționar de simboluri*, vol. 1-2 (1994), vol. 3 (1995), București.
- CIUDIN Nicolae, POPOVICI Dragomir, CHIRICA Vasile
1981-1982 *Date preliminare privind așezarea Precucuteni III de la Chiperești – Iași*, Cerclst, S.N., XII-XIII, p. 101-111.
- COMȘA Eugen
1974 *Istoria comunităților culturii Boian*, București.
1995 *Figurinele antropomorfe din epoca neolitică de pe teritoriul României*, București.
- COROLIUC Anca, HAIMOVICI Sergiu
2001 *Studiul preliminar arheozoologic al materialului animalier descoperit în așezarea precucuteniană de la Isaiia- "Balta Popii" - campania 2000*, CCAR 2000, p. 112-113.

- DAISA-CIUTĂ Beatrice, CIUTĂ Marius
 2004 *Contribuții la cunoașterea paleomediului și a practicilor cultice eneolitice. Altarul-grânar de la Șeușa-“Gorgan”, Corviniana, 8, p. 57-64.*
- DINU Marin, PETRESCU-DÎMBOVIȚA Mircea
 1980 *Neo-eneolitic*, in: *Istoria orașului Iași* (sub red. C. Cihodaru, Gh. Platon), Iași, p. 20-26.
- DRAGOMIR Ion T.
 1983 *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, București.
 1996 *Monografia arheologică a Moldovei de sud*, Danubius, XVI.
- DUMITRESCU Hortensia
 1968 *Un modèle de sanctuaire découvert dans la station énéolithique de Căscioarele*, Dacia, N.S., XII, p. 381-394.
- DUMITRESCU Romeo
 2006 *Coduri neolitice. O abordare diferită a statuetelor feminine din cultura Cucuteni*, in: *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpătice* (ed. N. Ursulescu), Iași, p. 229-242.
- DUMITRESCU Vladimir
 1960 *O nouă statueta de tip tesalic descoperită la Gumelnița*, SCIV, 11, 2, p. 245-257.
 1965 *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, SCIV, 16, 2, p. 215-234.
 1965a *Căscioarele. A Late Neolithic Settlement on the Lower Danube*, Archaeology (New York), XVIII, 1, p. 34-40.
 1970 *Édifice destiné au culte découvert dans la couche Boian-Spanțov de la station tell de Căscioarele*, Dacia, N.S., XIV, p. 5-25.
 1974 *Arta preistorică în România*, București.
 1979 *Arta culturii Cucuteni*, București.
 1986 *Stratigrafia așezării-tell de pe Ostrovelul de la Căscioarele*, CCDJ, II, p. 73-81.
- ELIADE Mircea
 1981 *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I-III, București.
 1991 *Eseuri*, București.
 1992 *Sacral și profanul*, București.
 1992a *Tratat de istorie a religiilor*, București.
 1994 *Imagini și simboluri*, București.
- ELLIS Linda
 1984 *The Cucuteni-Tripolie Culture. A Study in Technology and the Origins of Complex Society*, BAR International Series 217, Oxford.
- EVSEEV Ivan
 1994 *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara.
- FLORESCU ADRIAN C.
 1959 *Săpăturile de salvare de la Andrieșeni*, Materiale, V, p. 329-336.
 1959a *Săpăturile de la Andrieșeni*, Materiale, VI, p. 117-124.
- FORTIER CHRISTIANE
 2000 *Incursiune în numerologie* (traducere: Sergiu Ciocoiu), Iași.
- GHYKA Matila C.
 1998 *Filosofia și mistica numărului*, București.

- GIMBUTAS Marija
1989 *The language of the Goddess*, New York.
- GOFF B.L.
1963 *Symbols of prehistoric Mesopotamia*, New Haven/London.
- HAIMOVICI Sergiu
2004 *Archaeozoological Study: Eneolithic Site from Isaiia*, in: *Archaeozoology and Paleozoology Summercourses* (ed. L. Bejenaru), Socrates Intensive Programme, Academic Year 2002-2003, Iași, p. 97-112.
2004a *Studiu arheozoologic al materialului descoperit la Isaiia*, CCAR 2003, p., 152-153.
2005 *Studiul resturilor animale din M17 – Isaiia*, CCAR 2004, p. 190.
- HAIMOVICI S., COROLIUC Anca, TENCARIU Felix Adrian
2002 *Studiu arheozoologic al resturilor provenite din așezarea de la Isaiia – Balta Popii – campania 2001*, CCAR 2001, p. 162-163.
- HAIMOVICI S., ROBU Ioana
2005 *Studiul materialului arheozoologic din campania 2004 de la Isaiia*, CCAR 2004, p. 190-191, 492-493.
- HAIMOVICI S., TENCARIU F.-A.
2003 *Studiu preliminar al materialului arheozoologic*, CCAR 2002, p. 159-160.
- HAIMOVICI S., VORNICU Andreea
2006 *Studiul materialului arheozoologic din campania 2005 de la Isaiia*, CCAR 2004, p. 190-191, 492-493.
- HANSEN Svend
2001 *Neolithic Sculpture. Some Remarks on an Old Problem*, in: *The Archaeology of Cult and Religion* (eds. P.F. Biehl, F. Bertemes, H. Meller), Budapest, p.37-52.
- HEGEDÜS Katalin, MAKKAY János
1998 *Véstő-Mógar, un habitat de la culture de Tisza*, in: *Les agriculteurs de la Grande Plaine Hongroise* (coord. Pál Raczky), Dijon, p. 93-111.
- KALICZ Nándor, RACZKY Pál
1981 *The precursors to the "Horns of Consecration" in the South-East European Neolithic*, AAAHung, 33, p. 5-20.
- KONSOLA Dora
f.a. *Delphes. Le site archéologique et le musée*, Athènes.
- KRAMER Samuel Noah
1962 *Istoria începe la Sumer*, București.
- LAZAROVICI Gheorghe
1990 *Migration et diffusion dans les cultures du Banat et de l'Alföld*, in: *Rubané et Cardial*, ERAUL 39, Liège, p. 21-37.
1991 *Cultura Banatului*, in: *Cultura Vinča în România* (ed. Gh. Lazarovici, Fl. Drașovean), Timișoara, p. 32-58.
2003 *Pâinea, grâul și râșnitul sacru în neolitic*, Tibiscum, XI, p. 65-86.
- LAZAROVICI Gh., DRAȘOVEAN Florin, MAXIM Zoia
2001 *Parța. Monografie arheologică*, Timișoara.
- LEVEQUE Pierre
1972 *Formes et structures méditerranéennes dans la genèse de la religion grecque*, Praelectiones Patavinae IX, Roma, p. 145-179.

- LÉVI Éliphas
f.a. *Misterele Kabalei. Armonia ocultă a celor două testamente conținută în profeția lui Iezechiel și Apocalipsa Sfântului Ioan*, Oradea (traducere: Maria Ivănescu).
- LICHARDUS Jan (Hrsgb.)
1988 *Macht, Herrschaft und Gold. Das Gräberfeld von Varna (Bulgarien) und die Anfänge einer neuen europäischen Zivilisation*, Saarbrücken.
- LICHARDUS Jan et alii
1985 *La Protohistoire de l'Europe*, Paris.
- LIPS Julius
1964 *Obîrșia lucrurilor*, București.
- MAKAREVIC M.L.
1960 *Ob ideologičeskich predstavlenijach u tripol'skich plemín*, Zapiski Odesskogo archeologičeskogo obščestva, I (34), p. 290-301.
- MANTU Cornelia-Magda, DUMITROAIA Gheorghe
1997 *Cult Complex "The Council of the Goddesses"*, in: *Cucuteni, the least great chalcolithic civilization of Europe*, Tessaoniki-Athen, p.179-181.
- MARINESCU-BILCU Silvia
1974 *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București.
1974a *La plastica in terracotta della cultura precucuteniana*, Rivista di scienze preistoriche, XXIX, 2, p. 399-436.
1977 *Unele probleme ale plasticii antropomorfe neo-eneolitice din România și relațiile ei cu Mediterana Orientală*, Pontica, X, p.37-43.
1977a *Cîteva observații asupra sculpturii în lut a culturii Hamangia și influența ei asupra plasticii culturii Precucuteni*, Peuce, VI, p. 13-17.
1981 *Târpești. From Prehistory to History in Eastern Roumanie*, BAR International Series 107, Oxford.
1990 *Askoï et rhytons énéolithiques des regions balkano-danubiennes et leurs relations avec le sud, à la lumière de quelques pièces de Căscioarele*, Dacia, N.S., 34, p. 5-22.
1997 *Considerații pe marginea organizării interne a unora dintre așezările culturilor din complexul Precucuteni-Cucuteni*, CCDJ, XV, p. 165-201.
- MARINESCU-BÎLCU Silvia, CÂRCIUMARU Marin
1992 *Coliere de Lithospermum purpureo-coeruleum și "perle" de cerb în neoliticul din România în contextul centrului și sud-estului Europei*, SCIVA, 43, 4, p. 355-370.
- MELLAART James
1967 *Çatal Hüyük: a Neolithic Town in Anatolia*, New York.
1975 *The Neolithic of the Near East*, London.
- MERLAN Vicu
1995 *Evoluția habitatului preistoric până în secolul IV în bazinul inferior al Jijiei (sector Răducăneni - Gorban)*, lucrare de licență, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava.
- MIU Georgeta
2005 *Studiul anthropologic al scheletelor din mormintele nr. 17 și 18 de la Isaiia (2004)*, CCAR 2004, p. 189-190.
- MONAH Dan
1982 *O importantă descoperire arheologică*, Arta, 7-8, p.11-13.

- 1992 *Grands thèmes religieux reflétés dans la plastique anthropomorphe Cucuteni-Tripolie*, MemAnt, XVIII, p. 297-322.
- 1995 *Practici rituale în vremea culturii Cucuteni*, in: *Credință și cultură în Moldova*, vol. I (*Trecut religios și devenire creștină*), Iași, p.10-18.
- 1997 *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, BMA III, Piatra Neamț.
- 2002 *Découvertes de pains et de restes d'aliments céréaliers en Europe de l'est et centrale*, in: *Pain, fours et foyers des temps passés. Archéologie et traditions boulangères des peuples agriculteurs d'Europe et du Proche Orient*, Civilisations, 49, 2002, 1-2, p. 77-99.
- MONAH D., CUCOȘ Ștefan, POPOVICI Dragomir, ANTONESCU Silvia, DUMITROAIA Gh.
- 1983 *Cercetările arheologice de la Poduri - Dealul Ghindaru*, CercArh, VI, p. 3-22.
- 1986 *Noi date C₁₄ din nivelurile aparținând culturii Precucuteni din stațiunea de la Poduri - "Dealul Ghindaru", jud. Bacău*, CercArh, VIII, p. 137-142.
- MONAH D., DUMITROAIA Gh., MONAH Felicia, PREOTEASA C-tin, MUNTEANU Roxana, NICOLA Dorin
- 2003 *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, BMA XIII, Piatra Neamț.
- MONAH Felicia
- 2004 *Analiza arheobotanică a unor amprente de plante de la Isaiia*, CCAR 2003, p. 153.
- MÜLLER-KARPE Hermann
- 1968 *Handbuch der Vorgeschichte*, II (*Jungsteinzeit*), München.
- MURARIU Titus, RAILEANU Marcel
- 2005 *Buletin de analize mineralogice și petrografice*, CCAR 2004, p. 191.
- NIȚU Anton
- 1948 *Reprezentarea altarului cu două coloane pe ceramica de la Turdaș*, Iași.
- 1959 *Despre reprezentarea piciorului divin în plastica neo-eneolitică carpato-dunăreană*, Apulum, III (1947-1949), p. 107-132.
- OIȘTEANU Andrei
- 1989 *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*, București.
- OPPENHEIM Leo A.
- 1977 *Ancient Mesopotamia. Portrait of a Dead Civilization*³, Chicago.
- ÖZDOĞAN Mehmet
- 2001 *From organised temples of the Pre-Pottery Neolithic to cult practice of the late Neolithic communities*, in: *XIVe Congrès de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Liège, 2-8 septembre 2001. Pré-Actes*, Liège, p. 245.
- 2004 *Defining the Neolithic of Central Anatolia*, <http://www.chez.com/canew/ozdoganlect.htm>, 15 III 2004.
- ÖZDOĞAN Mehmet, BAŞGELAN Nezi
- 2000 *Neolithic in Turkey. The Cradle of Civilization*, Istanbul, 2000.
- PAPUS
- f.a. *Kabbala (Tradiția secretă a Occidentului)*, București (traducere: R. Duma).
- PARZINGER Hermann, ÖZDOĞAN Mehmet
- 1995 *Die Ausgrabungen in Kırklareli (Türkisch-Thrakien) und ihre Bedeutung für die Kulturbeziehungen zwischen Anatolien und dem Balkan vom Neolithikum bis zur Frühbronzezeit*, BRGK, 76, p. 5-29.
- PASSEK Tatjana S.
- 1949 *Periodizacija tripol'skich poselenija*, MIA 10, Moskva, 1949.

- PETRESCU-DÎMBOVIȚA Mircea et alii
 1955 *Șantierul arheologic Trușești*, SCIV, 6, 1-2, p. 165-189.
- PONT-HUMBERT Catherine
 2001 *Dicționar universal de rituri, credințe și simboluri*, București.
- RACZKY Pál (coord.)
 1991 *Les agriculteurs de la Grande Plaine Hongroise (4000-3500 av. J.-C.)*, Dijon.
- RODDEN Robert J.
 1964 *Recent discoveries from prehistoric Makedonia*, Balkan Studies, 5, p. 109-132.
- RUTTKAY Elisabeth
 1999 *Ein Heilszeichen aus dem 5. Jahrtausend v. Chr. in der Lengyel-Kultur*, Das Altertum, 45, p. 271-291.
- SCHOLEM Gershom
 1996 *Cabala și simbolistica ei*, București.
- ȘTEFAN Gheorghe
 1925 *Les fouilles de Căscioarele*, Dacia, II, p.138-197.
- URSACHI Vasile
 1991 *Le dépôt d'objets de parure énéolithique de Brad, com. Negri, dép. de Bacău*, in : *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européenne* (ed. V. Chirica și D. Monah), Iași, p. 335-386.
- URSULESCU Nicolae
 1995 *Premises du phénomène de l'urbanisation dans l'histoire ancienne de la Roumanie*, SAA, II, p. 75-86.
 1998 *Începuturile istoriei pe teritoriul României*, Iași.
 2000 *Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpătice ale României*, vol.1, Iași.
 2001 *Dovezi ale unei simbolistici a numerelor în cultura Precucuteni*, MemAnt, XXII, p. 51-69.
 2001a *Construcțiile-sanctuar în cadrul organizării interne a așezărilor din eneoliticul timpuriu al României*, in: *Istorie și conștiință. Profesorului Ion Agrigoroaiei la a 65-a aniversare*, Iași, p. 1-7.
 2001b *Position des constructions-sanctuaires dans les habitats de l'Énéolithique ancien de la Roumanie*, CCDJ, XVI-XVII, p. 42-47.
 2002 *Sanctuarul eneolitic de la Isaiia. Religie și magie acum 6000 de ani*, Academica, S.N., XII, 2-3, p. 40-43.
 2003 *Complessi di culto nella civiltà Precucuteni dell'est di Romania*, Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia, XLV (2002), Università degli Studi di Bari, p. 5-25.
 2004 *Archéologie et archéozoologie dans l'habitat de Isaiia (com. de Răducăneni, dép. de Iași)*, in: *Archaeozoology and Paleozoology Summercourses* (ed. L. Bejenaru), Socrates Intensive Programme, Academic Year 2002-2003, Iași, p. 79-95.
 2004a *Santuari e luoghi di culto nel Neolitico della Romania e dell'Italia Meridionale*, in: *Atti del IV Convegno di Studi italo-romeno (Bari, 21-23 ottobre 2002)*, Quaderni di "Invigilata lucernis" 21 (a cura di Stefania Santelia), Bari, p. 47-57.
 2004b *La valeur sacrée des nombres dans l'Énéolithique de Roumanie*, in: *Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001, Section 9 – Section 10*, BAR International Series 1303, Oxford, p. 325-331.

- 2004c *Nouvelles données concernant les croyances magiques des communautés de la civilisation Précucuteni (Énéolithique ancien) de l'Est de la Roumanie*, în *Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001, Section 9 – Section 10*, BAR International Series 1303, Oxford, p. 343-348.
- 2004d *Spiritual și material în viața preistorică și în concepțiile arheologiei preistorice*, Carpica, XXXIII, p. 5-9.
- URSULESCU Nicolae, BATARIUC Paraschiva-Victoria
- 1987 *L'idole androgyne de Mihoveni (dép. de Suceava)*, în: *La civilisation de Cucuteni en contexte européen* (éds. M. Petrescu-Dîmbovița et alii), Iași, p. 309-312.
- URSULESCU N., BOGHIAN DUMITRU
- 1996 *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din așezarea precucuteniană de la Tg. Frumos (jud. Iași)*, Codrul Cosminului (Suceava), S.N., 2 (12), p. 38-72.
- 2000-2001 *Influences méridionales dans la phase finale de la civilisation Précucuteni*, Codrul Cosminului, S.N., 6-7, p. 11-20.
- URSULESCU N., BOGHIAN D., COTIUGĂ V.
- 1999 *Târgu Frumos-Baza Pătule, jud. Iași*, CCAR 1998, București, p. 120-121.
- 2000 *Târgu Frumos*, CCAR 1999, București, p. 106-107.
- 2003 *L'autel peint de l'habitat de Târgu Frumos (dép. de Iași) appartenant à la civilisation Précucuteni (Énéolithique ancien)*, SAA, IX, p. 27-40.
- 2005 *Problèmes de la culture Précucuteni à la lumière des recherches de Târgu Frumos (dép. de Iași)*, în *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata* (eds. V. Spinei, C.-M. Lazarovici, D. Monah), Iași, 2005, p. 217-260.
- URSULESCU N., BOGHIAN D., COTIUGĂ Vasile, HAIMOVICI S., COROLIUC A.
- 2002 *Cercetări interdisciplinare în așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos (jud. Iași). Aportul arheozoologiei*, ATS, I, p. 29-54.
- URSULESCU N., BOGHIAN D., COTIUGĂ V., MERLAN Vicu
- 2002 *Noi date privind complexele de cult din cultura Precucuteni*, Sargetia, XXX (2001-2002), p. 61-78.
- URSULESCU N., KOGĂLNICEANU Raluca, MIU Georgeta
- 2006 *Necropola sarmatică de la Isaiia*, CercIst, XXI (sub tipar).
- URSULESCU N., MERLAN Vicu
- 1997 *Isaiia*, CCAR 1996, p. 32, pl. XXIV.
- 2002 *Un sanctuar de acum 6000 de ani*, Magazin istoric, XXXVI, 5 (422), p. 73-76.
- URSULESCU N., MERLAN Vicu, TENCARIU Felix-Adrian
- 2001 *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iași*, CCAR 2000, p.110-112, pl. 28.
- 2002 *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iași. Punct: Balta Popii*, CCAR 2001, p. 160-162, pl. 66-67.
- URSULESCU N., MERLAN V., TENCARIU F.-A., VĂLEANU Mădălin
- 2003 *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iași*, CCAR 2002, p.158-160, pl. 66.
- URSULESCU N., TENCARIU F.-A.
- 2004 *Aménagements de culte dans la zone des foyers et des fours de la culture Précucuteni*, MemAnt, XXIII, p. 129-144.
- 2004a *Un vas neobișnuit din așezarea precucuteniană de la Isaiia (jud. Iași)*, Carpica, XXXIII, p. 41-52.
- 2006 *Noi date privind arhitectura locuințelor din cultura Precucuteni*, în: *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpatică* (ed. N. Ursulescu), Iași, p. 133-159.

- URSULESCU N., TENCARIU A.-F., BODI George
 2003 *Despre problema construirii locuințelor cucuteniene*, Carpica, XXXII, p. 5-18.
- URSULESCU N., TENCARIU F.-A., MERLAN Vicu
 2002 *Noi date privind sistemul de fixare a pereților în cultura Precucuteni*, Carpica, XXXI, p. 13-18 și fig. 1-2.
- URSULESCU N., TENCARIU F.-A., MERLAN V., KOGĂLNICEANU Raluca, CHIRILĂ Letiția, VĂLEANU M.
 2004 *Isaia, com. Răducăneni, jud. Iași*, CCAR 2003, p. 149-153, pl. 32.
- URSULESCU N., TENCARIU F.-A., MERLAN V., KOGĂLNICEANU Raluca, CHIRILĂ Letiția, BODI George
 2005 *Isaia, com. Răducăneni, jud. Iași. Punct: Balta Popii*, CCAR 2004, p. 188-189, pl. 20.
- URSULESCU N., TENCARIU F.-A., SCARLAT Letiția, BODI George, LAZANU Ciprian, SOLCAN Loredana, ROBU Ioana, MERLAN V., COZMA Marius, BOUNEGRU Al., VORNICU Măriuca, VORNICU Andreea
 2006 *Isaia, com. Răducăneni, jud. Iași. Punct: Balta Popii*, CCAR 2005, p. 187-190, pl. 35.
- VLASSA Nicolae
 1963 *Chronology of the Neolithic in Transylvania, in the Light of the Tartaria Settlement's Stratigraphy*, Dacia, N.S., VII, p. 485-494.
- VULPE Radu
 1937 *Civilisation précucutenienne récemment découverte à Izvoare en Moldavie*, ESA, XI, p. 134-146.
- YAKAR Yak
 1991 *Prehistoric Anatolia. The Neolithic Transformation and the Early Chalcolithic Period*, Monograph Series of the Institute of Archaeology, Nr. 9, Tel Aviv University.
- ZAHARIA Nicolae
 1955 *Recunoașteri arheologice executate de colectivul Muzeului de Antichități din Iași, în anul 1953, în cuprinsul Moldovei*, SCIV, 6, 1-2, p. 287-295.
- ZBENOVIČ Vladimir G.
 1996 *Siedlungen der frühen Tripol'e-Kultur zwischen Dnestr und Südliche Bug*, Archäologie in Eurasien, Bd. 1, Espelkamp, 1996.
- ZERVOS Christos
 1962 *Naissance de la civilisation en Grèce*, I-II, Paris.

ABREVIERI

AAAHung	<i>Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae</i> , Budapest.
Apulum	<i>Apulum. Acta Musei Apulensis</i> , Alba Iulia.
Archaeology	<i>Archaeology</i> , Archaeological Institute of America, New York.
Așezări	N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, <i>Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea</i> , București, 1970.
ATS	<i>Acta Terrae Septemcastrens</i> , Universitatea "Lucian Blaga" Sibiu.
BAR	<i>British Archaeological Reports</i> , Oxford.
BMA	<i>Bibliotheca Memoriae Antiquitatis</i> , Piatra Neamț.
BRGK	<i>Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts</i> , Frankfurt am Main.
CANEW	Central Anatolian Neolithic e-Workshop.
CCAR	<i>Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania</i> , CIMEC, București.
CCDJ	<i>Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos</i> , Muzeul Dunării de Jos, Călărași.
CercArh	<i>Cercetări arheologice</i> , Muzeul Național de Istorie a României, București.
Cerclst	<i>Cercetări Istorice</i> , Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași.
Dacia	<i>Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie</i> , Bucarest, I-XII, (1924-1947).
Dacia, N.S.	<i>Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne</i> , Nouvelle Série, Bucarest (1957-).
ERAUL	<i>Etudes et recherches archéologiques de l'Université de Liège</i> , Liège.
ESA	<i>Eurasia Septentrionalis Antiqua</i> , Helsinki.
Materiale	<i>Materiale și cercetări arheologice</i> , București.
MemAnt	<i>Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis</i> , Complexul Muzeal Județean Neamț, Piatra Neamț.
MIA	<i>Materialy i issledovanija po archeologii SSSR</i> , Moskva-Leningrad.
PZ	<i>Praehistorische Zeitschrift</i> , Berlin – New York.
RAJI	Vasile Chirica, Marcel Tanasache, <i>Repertoriul arheologic al județului Iași</i> , I-II, Iași, 1984-1985.
SAA	<i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Seminarul și Catedra de Istorie Veche și Arheologie, Universitatea „Al.I.Cuza” Iași.
SCIV(A)	<i>Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)</i> , Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.
Tibiscum	<i>Tibiscum. Studii și comunicări de etnografie-istorie</i> , Caransebeș.

INDICE GENERAL

- Adâncata (pârâu), 73**
Africa, 61
Agrigoroaie, Ion (istoric), 149
Alba (județ), 77
Alba Iulia (oraș), 16
Alexandrescu, Alexandrina D. (arheolog), 7, 144
Alföld (cultură), 146
Anatolia, 71, 147, 148, 151
Andrieșeni (sit România), 7, 145
Antonescu Silvia (arheolog), 148
Apollo (divinitate), 71
Aristotel (filosof antic), 79
Aurenche, Olivier (arheolog), 71, 144
- Bacău (județ), 8, 10, 66, 134, 139, 148, 149**
Bachelard, Gaston (filosof), 67, 144
Bahluieț (pârâu), 73
Balcani (regiune geografică), 59, 148
Banat - regiune, 69, 71
- cultură, 72, 136, 142, 146
Bari (oraș), 9, 149
Basarabian (eră geologică), 13
Bașgelan, Nezihi (arheolog), 71, 148
Batariuc, Paraschiva-Victoria (arheolog), 59, 150
Bândac, Norocel B. (arheolog), 23, 144
Bârlad (podiuș), 11
Berciu, Dumitru (arheolog), 4, 144
Berlin (oraș), 9
Bibikov, Sergej N. (arheolog), 42, 144
Biblia, 57, 62
Bodi, George (arheolog), 16, 18, 40, 151
Boehlau, Johannes (arheolog), 58, 144
Boghian, Dumitru (arheolog), 7, 19, 25, 68, 70, 73, 150
- Boian (cultură), 57, 72, 136, 144, 145
Botezatu, Neculai (student), 16
Botezatu, Nicolae (sponsor), 16
Bounegru, Alexandru (student), 16, 151
Brad (sit România), 44, 149
Brașov (oraș), 10
Brentjes, Burchard (arheolog), 57, 144
București (oraș), 9, 10, 16, 37, 134, 139
Bug (râu), 66, 151
Bulgaria, 147
- Cabbala, 57, 58, 146, 148, 148, 149**
Carpați (munți), 73
Çatal Höyük (sit Turcia), 71, 147
Çayönü (sit Turcia), 71
Călărași (oraș), 10, 72
Căscioarele (sit România), 21, 44, 69, 72-74, 136, 137, 145, 147, 149
Câmpia Moldovei, 11
Câmpia Română, 13
Cârciumaru, Marin (arheolog), 44-46, 144, 147
Černyš, Ekaterina K. (arheolog), 65, 144
Chersonian (perioadă geologică), 13
Chevalier, Jean (etnolog), 22, 144
Chiperești (sit România), 7, 144
Chirica, Vasile (arheolog), 7, 144, 149
Chirilă-Scarlat, Letiția-Florența (arheolog), 16
Chișinău (oraș), 9, 17
Ciudin, Nicolae (profesor), 7, 144
Ciută, Marius (arheolog), 23, 144
Coasta Iașilor (regiune geografică), 11
Comarna (dealuri), 11
Comșa, Eugen (arheolog), 21, 46, 69, 144

- Cora (divinitate), 59
 Corlăteni (cultură), 17
 Coroliuc, Anca (arheozoolog), 24, 144, 146, 150
 Cotiugă, Vasile (arheolog), 7, 25, 35, 68, 70, 73, 150
 Cozma, Marius (student), 16, 151
 Cucoș, Ștefan (arheolog), 148
 Cucuteni (cultură), 9, 10, 13, 16, 36, 37, 44, 46, 61, 62, 65, 68, 134, 137, 145, 147, 148, 150
 Culoarul Prutului, 11, 12

Daisa-Ciută, Beatrice (arheobotanist), 23, 144
 Delphi (sit Grecia), 71, 146
 Demeter (divinitate), 59
 Deva (oraș), 9
 Dinu, Marin (arheolog), 7, 145
 Dragomir, Ion T. (arheolog), 42, 145
 Drașovean, Florin (arheolog), 21, 69, 70, 72, 146
 Dumitrescu, Hortensia (arheolog), 72, 145
 Dumitrescu, Romeo (medic), 9, 10, 16, 61-64, 134, 136, 139, 145
 Dumitrescu, Vladimir (arheolog), 21, 46, 65, 69, 72, 73, 145
 Dumitroaia, Gheorghe (arheolog), 8, 44, 66, 67, 69, 73, 147, 148
 Dumitru-Kogălniceanu, Raluca (arheolog), 16, 24, 151

Eliade, Mircea (istoric), 21, 57, 68, 69, 71, 145
 Ellis, Linda (arheolog), 65, 145
 Europa (continent), 42, 46, 146-148
 Evseev, Ivan (etnolog), 22, 68, 145

Florescu, Adrian C. (arheolog), 7, 145
 Fortier, Christiane (autor), 79, 145

Gârla Sărăturii (toponim), 12
 Gea (divinitate), 59
 Gheerbrant, Alain (etnolog), 22, 144
 Gheorghiu, Dragoș (arhitect), 50,
 Ghindaru (deal), 73
 Ghyka, Matila C. (filosof), 57, 145
 Gimbutas, Marija (arheolog), 71, 78, 145

 Goff, B.L. (arheolog), 57, 145
 Gorban (comună), 11, 147
 Greaca (etapă culturală, sit România), 21, 69
 Grecia, 42, 151
 Grenovka (sit Ucraina), 65
 Grozești (sat), 11
 Gumelnița (cultură), 19, 44, 72, 77, 136, 142, 144, 145
 Guyana, 61

Haimovici, Sergiu (arheozoolog), 12, 24, 144, 145, 150
 Hallstatt (prima epocă a Fierului), 17, 25, 26
 Hamangia (cultură), 147
 Hansen, Svend (arheolog), 42, 146
 Hegedüs, Katalin (arheolog), 70, 146
 Huși (oraș), 7, 15, 35, 44, 135, 139
 Hușleag, Arina (restaurator), 10

Iași (județ), 7, 9, 11, 15, 16, 25, 35, 44, 134, 135, 139, 140, 144, 145, 149-151
 Ichim, Adrian (student), 16
 Ionică, Daniel (student), 16
 Italia, 16, 35, 149
 Izvoare (sit), 46, 151

Jijia (râu), 7, 11, 134, 140, 147

Kalicz, Nándor (arheolog), 70, 146
 Karanovo (cultură), 23
 Kirklareli (sit Turcia), 148
 Kőkénydomb (sit Ungaria), 23
 Konsola, Dora (arheolog), 71, 146
 Kramer, Samuel Noah (arheolog), 57, 146

Larga Jijia (sit România), 7
 Lazanu, Ciprian (arheolog), 16, 151
 Lazarovici, Gheorghe (arheolog), 21, 44, 69, 70, 72, 146
 Lengyel (cultură), 149

Lévêque, Pierre (istoric clasicist), 59, 146
Lévi, Éliphas (autor), 57, 146
Lichardus, Jan (arheolog), 57, 77, 78, 147
Liège (oraș), 9, 148, 150
Lips, Julius (etnolog), 58, 147
Luka Vrublevetskaja (sit), 42, 144

Macedonia, 149

Makarevič, M.L. (arheolog), 8, 66, 69, 147
Makkay, János (arheolog), 70, 146
Manole, Romulus (arhitect), 50
Mantu, Comelia-Magda (arheolog), 8, 44, 66, 67, 69, 73, 147
Marea Zeiță (divinitate), 68
Marinescu-Bâlcu, Silvia (arheolog), 42, 44, 46, 57, 58, 65, 72, 147
Marița (cultură), 23
Maxim, Alexandru (student), 16
Maxim, Zoia (arheolog), 21, 69, 70, 72, 146
Mecca (oraș), 71
Mellaart, James (arheolog), 71, 147
Merlan, Vicu (arheolog), 7, 10-12, 15-18, 21, 35, 40-44, 68, 134, 135, 139, 140, 147, 150, 151
Mesopotamia, 57, 145, 148
Mihai, Paul A. (student), 23, 144
Mihoveni (sit), 150
Miu, Georgeta (antropolog), 24, 147, 150
Moinești (oraș), 9
Moldova - provincie, 59, 65, 145, 148, 151
- Republica ~, 11, 144
Monah, Dan (arheolog), 8, 9, 22, 24, 36, 37, 45, 46, 59, 65-67, 69, 73, 75, 76, 147-150
Monah, Felicia (arheobotanist), 24, 148
Müller-Karpe, Hermann (arheolog), 42, 148
Munteanu, Roxana (arheolog), 148
Muntenia (provincie), 69
Murariu, Titus (geolog), 25, 148

Neagu, Marian (arheolog), 45

Neamț (județ), 65
Nevali Çori (sit Turcia), 71
Nicola, Dorin (arheolog), 148
Nițu, Anton (arheolog), 21, 22, 69, 148

Obeid (sit Irak), 57

Ocsöd-Kaváshalom (sit Ungaria), 23, 34
Oișteanu, Andrei (filosof, etnolog), 58, 148
Oppenheim, Leo A. (arheolog), 57, 148
Özdoğan, Mehmet (arheolog), 23, 34, 71, 148
Oxford (oraș), 9

Papus (autor), 57-59, 148

Parța (sit România), 21, 69-74, 136, 137, 142, 146
Parzinger, Hermann (arheolog), 23, 34, 148
Passek, Tatjana (arheolog), 65, 69, 75, 148
Pausanias (autor antic), 71
Petrescu-Dîmbovița, Mircea (arheolog), 7, 46, 145, 149, 150
Piatra Neamț (oraș), 9, 10
Platon (filosof antic), 79
Ploiești (oraș), 10
Podișul Central Moldovenesc, 11
Poduri (sit România), 8, 9, 22, 36, 37, 45, 46, 55, 57, 59, 61, 62, 66, 67, 69, 73, 74, 76, 134-139, 143, 148
Pont-Humbert Catherine (etnolog), 22, 68, 149
Popa, Marius (student), 16
Popovici, Dragomir (arheolog), 7, 144, 148
Popudnja (sit Ucraina), 69, 75
Preoteasa, Constantin (arheolog), 148
Prut (râu), 7, 11, 13, 19, 41, 134, 140

Raczky, Pál (arheolog), 23, 34, 70, 146, 149

Radovanu (sit România), 73
Răducăneni -cultură, 17
-comună, 7, 11, 15, 16, 134, 139, 147, 149, 152
Răileanu, Marcel (geolog), 25, 148
Robu, Ioana (student), 16, 24, 146, 151
Rodden, Robert J. (arheolog), 42, 149

România, 11, 42, 71, 72, 74, 134, 136, 144-147, 149, 150

Ruttkay, Elisabeth (arheolog), 149

Sabatinovka (sit Ucraina), 8, 66, 67, 69, 75, 134, 139

Sarmațian (perioadă geologică), 13

Sântana de Mureș (cultură), 17

Scarlăt Letiția (v. Chirilă)

Scholem, Gershom (autor), 57, 149

Sfânta Familie (ansamblu de cult), 66, 76

Soborul Zeițelor (ansamblu de cult), 66, 76, 147

Solcan, Loredana (student), 16, 151

Solcanu, Ion (istoric), 36

Solonceni (sit), 65

Spanțov (etapă culturală, sit România), 72, 145

Stoicani- Aldeni (aspect cultural), 145

Suceava (oraș), 7, 9, 15, 150

Sumer (regiune în Orientul Antic), 146

Șeușa (sit România), 145

Ștefan, Gheorghe (arheolog), 72, 149

Tazlăul Sărat (râu), 73

Tărtăria (sit România), 77, 78, 151

Târgoviște (oraș), 10

Târgu Frumos (sit România), 7, 68, 70, 136, 138, 142, 143, 150

Târpești (sit România), 65, 67, 147

Tencariu, Felix-Adrian (arheolog), 11-13, 16-18, 21, 24, 40, 41, 43, 59, 68, 134, 139, 146, 150, 151

Thessalonic (oraș), 9

Timiș (râu), 72

Tisa (cultura), 23, 70, 146

Tiszapolgár (cultură), 144

Tîrpești, vezi Târpești

Toptepe (sit Turcia), 23, 34

Transilvania (provincie), 151

Tripolie (cultura), 9, 42, 65, 66, 69, 134, 135, 148, 151

Troia (sit Turcia), 148

Trușești (sit România), 46, 149

Turcia, 23, 34, 148

Turdaș (sit România), 148

Tzara, Tristan (scriitor), 9

Ucraina, 8, 65, 66, 69, 75, 134, 139, 144

Ulmeni (sit România), 44, 46, 144

Ungaria, 34

Ursachi, Vasile (arheolog), 44, 149

Ursulescu, Nicolae (arheolog), 7, 11-13, 15-19, 21, 24, 25, 40, 41, 43, 46, 59, 67, 68, 70, 73, 74, 134, 139, 149- 151

Varna (sit Bulgaria, cultură), 77, 147

Vasilescu, Mihai (istoric), 36

Văleanu, Mădălin-Cornel (geolog și arheolog), 11, 12, 16, 18, 21, 24, 150

Vésztő-Mágor (sit Ungaria), 23, 34, 146

Vinča (cultură), 23, 146

Vlassa, Nicolae (arheolog), 77, 151

Vornicu, Andreea (student), 16, 24, 146, 151

Vornicu, Măriuca (student), 16, 151

Vulpe, Radu (arheolog), 65, 151

Yakar, Yak (arheolog), 71, 151

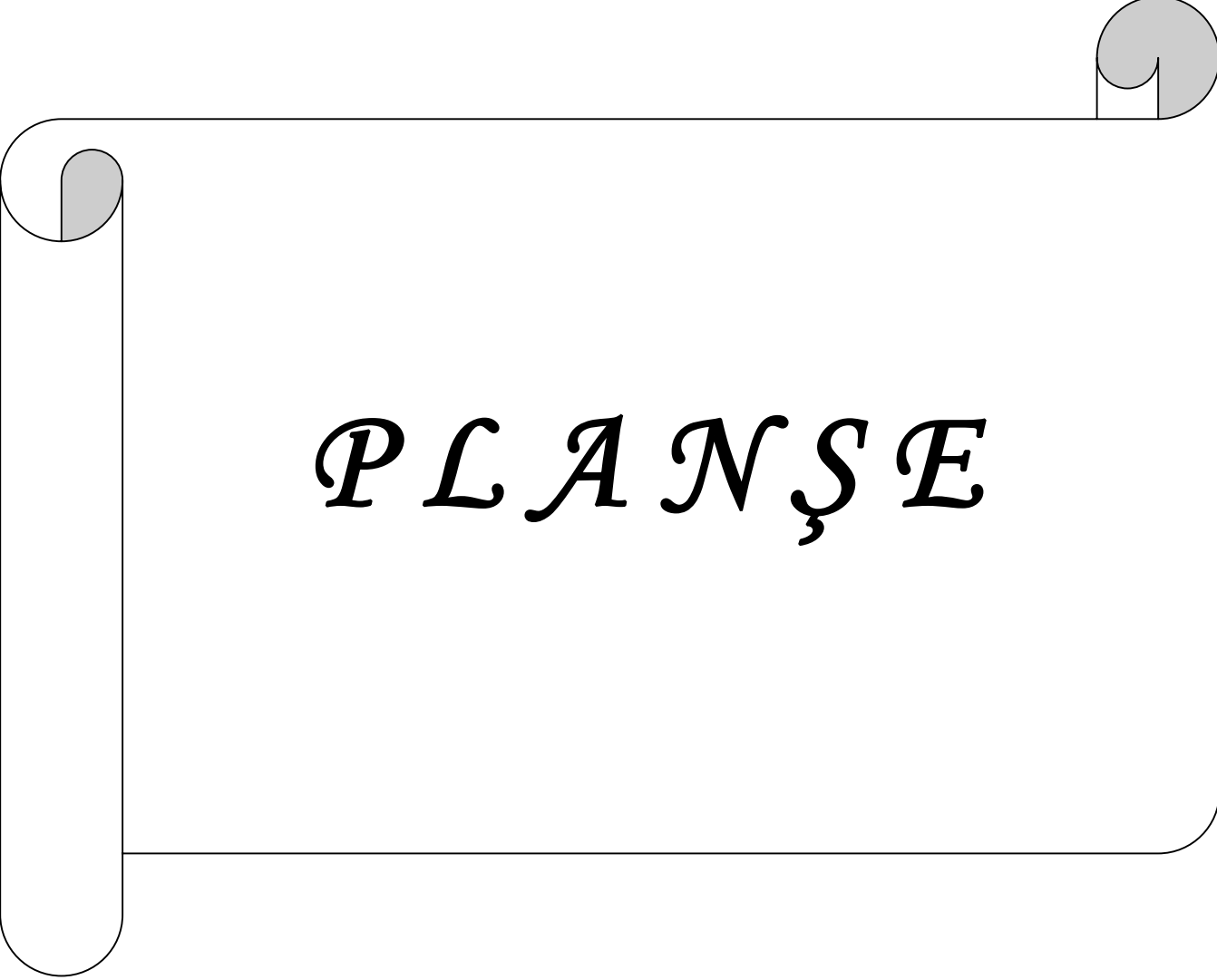
Zaharia, Nicolae (arheolog), 7, 151

Zbenovič, Vladimir G. (arheolog), 66, 69, 151

Zberoaia (sat), 11

Zervos, Christos (arheolog), 42, 151

Zeus (divinitate), 59

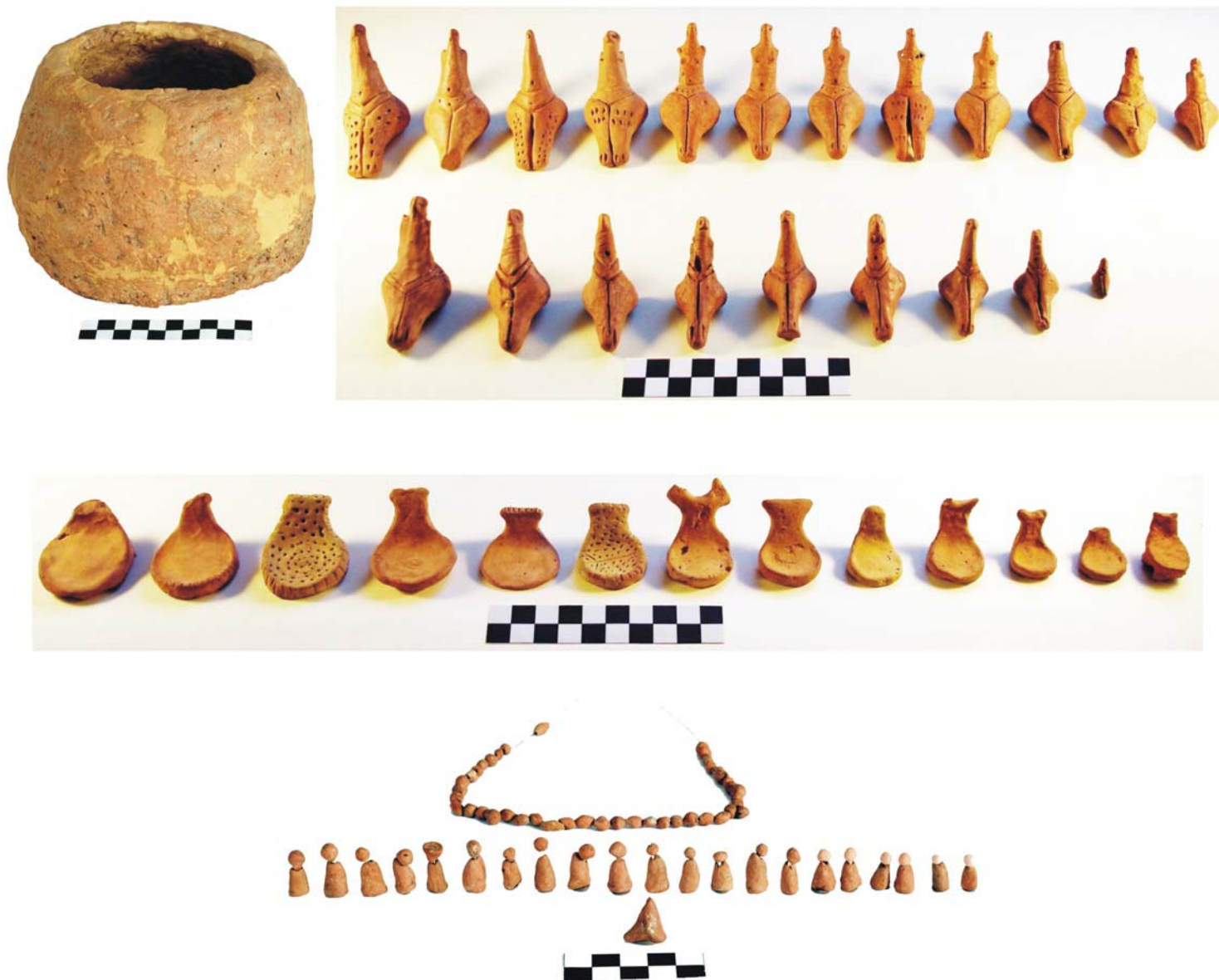
PLANSE

Pl. I. Situri ale culturii Precucuteni cu descoperiri de complexe de cult (●).

Pl. II. Isaiia-Balta Popii (jud. Iași): vedere generală asupra sitului (săgețile laterale indică marginile așezării, iar săgeata centrală indică locul construcției-sanctuar).

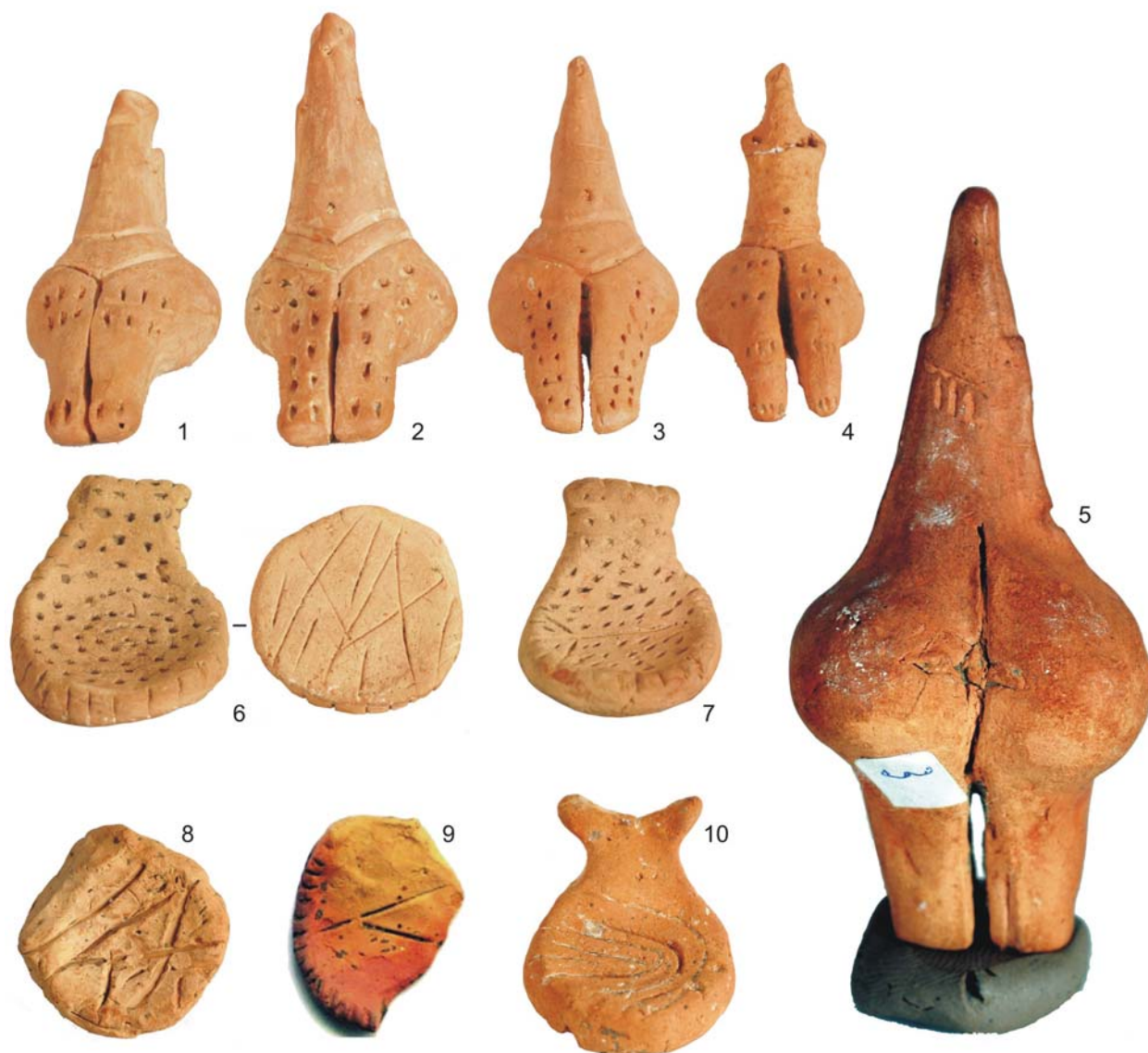
Pl. III. Isaiia – locuința nr. 1: categoriile de piese componente ale ansamblului de cult.

Pl. IV. Poduri (jud. Bacău): ansamblul de cult „Soborul Zeițelor” din locuința Precucuteni nr. 36.

Pl. V. Isaiia. Ansamblul de cult din locuința nr. 1 precucuteniană.

PL. VI. Isaiia. 1-7: locuința nr. 1 – tezaur (1-4: statuete cu picioarele separate și decorate cu împunsături; 5: statueta cu semn incizat pe spate; 6-7: scăunele cu decoruri simbolice). 8-10: scăunele cu semne simbolice, descoperite în alte structuri de locuire (8, 10: locuința nr. 6; 9: locuința nr. 9).

1

2

3

4

Pl. VII. Isaiia – locuința nr. 1A. 1: piese de cult (1: fragment dintr-o statueta masivă; 2: masă-altar; 3-4: tăblițe de lut cu semne simbolice incizate).

Pl. VIII. Isailia: piese și complexe de cult. 1: partea superioară a unei cutii de ofrande (L1); 2-3: coloană de lut de lângă vatra L 6; 4-6: Complex de cult din groapa nr. 17; 7-9: plăci de lut de lângă vatra și cuptorul L 7.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Pl. IX. Isaiia: ansambluri și piese de cult din locuința nr. 5.

1

3

4

2

5

Pl. X. Tg. Frumos (jud. Iași): altar pictat din locuința precucuteniană nr. 11 (vedere generală și detalii).

Oare e prea mult o carte pentru un ansamblu de obiecte de cult, fie el și un unicum, prin compoziția și valoarea sa? Convingerea noastră este că „tezaurul” de la Isaiia merită cu prisosință paginile unei cărți. Am realizat-o cu speranța că monografia va declanșa un larg și viu schimb de opinii între specialiști, ceea ce va putea să contribuie la elucidarea unor probleme ale istoriei, încă enigmatice, a populației eneolitice din spațiul est-carpatic.

ISBN 973-7603-63-X

9 789737 603630

**Volum editat cu sprijinul
AUTORITĂȚII NAȚIONALE
PENTRU CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ**